NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK

XXXIII. ÉVFOLYAM

1989

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

1

A FOLYÓIRAT VEZETŐ TANÁCSA

SZABÓ ZOLTÁN *főszerkesztő*

ANTAL ÁRPÁD *főszerkesztő-helyettes*

MURÁDIN LÁSZLÓ *szerkesztőségi tudományos titkár*

CĂMPEAN, ILEANA *szerkesztőségi tag*

CS. GYÍMESI ÉVA

KOZMA DEZSŐ

MÓZES HUBA

PĂTRUŢ, IOAN

PÉNTEK JÁNOS

A kéziratok, a cserére szánt könyvek, valamint a levelek a szerkesztőség alábbi címére küldendők:

Redacţia revistei „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények"
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviţă 19—21.
Telefon: 36205

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK

XXXIII. évf. 1989 1. szám

TARTALOM

Tanulmányok

ANTAL ÁRPÁD: Egy zseniális irodalmi mindenes 3
MÁTHÉ DÉNES: Nyelvfilozófiai problémák Bretter György írásaiban . . . 13
MURÁDIN LÁSZLÓ: A mezőségi *a*-zás 23
KOVÁCSNÉ JÓZSEF MAGDA: Havasalja ragadványnevei 49

Kisebb közlemények

MÓZES HUBA: A nyolc szótagos sor mértékváltozatai 63
KABÁN ANNAMÁRIA: A szöveg szemiotikai megközelítéséhez 69

Adattár

GYÖRFFY DÉNES: Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1943—44-ben 77
PÁL ÉVA: A Csíki-medence helyneveiből 81
BURUS JÁNOS: Şiclod helynevei 84

Szemle

György Lajos, Az anekdota — A magyar regény előzményei — Tanulmányok *(Engel Károly)* 91
M. Eminescu, Opere VIII *(Mózes Huba)* 93
Albert Kovács, Poetica lui Dostoievski *(Galbács Mihály)* 94
Gálffy Mózes — Márton Gyula, Székely Nyelvföldrajzi Szótár *(Murádin László)* 95
Vasile Breban, Dicţionar general al limbii române *(Szász Lőrinc)* 97
Büky Béla, A pszichikumra vonatkozó szókincs korai rétege a magyarban *(P. Dombi Erzsébet)* 98
*** Teorii ale limbajului. Teorii ale învăţării *(Szabó Zoltán)* 100

Hírek

PÉNTEK JÁNOS: Alexandru Graur (1900—1988) 102
MURÁDIN LÁSZLÓ: Gálffy Mózes (1915—1988) 102
BALOGH DEZSŐ: Teiszler Pál (1932—1988) 104

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Bucureşti, Calea Victoriei nr. 25

STUDII ŞI CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ ŞI ISTORIE LITERARĂ

Anul XXXIII 1989 Nr. 1

SUMAR

Studii

ÁRPÁD ANTAL: Un deschizător de drumuri în cultura secolului al XIX-lea — Károly Kisfaludy 3
DÉNES MÁTHÉ: Probleme de filozofia limbii în scrierile lui György Bretter 13
LÁSZLÓ MURÁDIN: Alternanţa fonematică *o/a* în graiul maghiar din Podişul Transilvaniei 23
MAGDA JÓZSEF KOVÁCS: Supranume din localităţile de pe cursul superior al Tîrnavei Mari 49

Articole

HUBA MÓZES: Metrica versului octosilabic 63
ANNAMÁRIA KABÁN: Abordarea semiotică a textului 69

Materiale şi documente

DÉNES GYÖRFFY: Bibliografia literaturii maghiare din România în anii 1943—44 77
ÉVA PÁL: Toponime din Delniţa şi Păuleni (jud. Harghita) 81
JÁNOS BURUS: Toponime din Şiclod (jud. Mureş) 84

Recenzii

György Lajos, Az anekdota — A magyar regény előzményei — Tanulmányok *(Károly Engel)* 91
M. Eminescu, Opere VIII *(Huba Mózes)* 93
Albert Kovács, Poetica lui Dostoievski *(Mihály Galbács)* 94
Gálffy Mózes—Márton Gyula, Székely Nyelvföldrajzi Szótár *(László Muradin)* 95
Vasile Breban, Dicţionar general al limbii române *(Lőrinc Szász)* 97
Büky Béla, A pszichikumra vonatkozó szókincs korai rétege a magyarban *(Erzsébet P. Dombi)* 98
*** Teorii ale limbajului. Teorii ale învăţării *(Zoltán Szabó)* 100

Cronică

JÁNOS PÉNTEK: Alexandru Graur (1900—1988) 102
LÁSZLÓ MURÁDIN: Gálffy Mózes (1915—1988) 102
DEZSŐ BALOGH: Teiszler Pál (1932—1988) 104

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

NYELV- ES IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXXIII. évf. 1989. 1. szám

TANULMÁNYOK

EGY ZSENIÁLIS IRODALMI MINDENES

(A kétszáz éves ifjabb Kisfaludy)

Különös életút és írói sors az övé, telve kudarcokkal és látványos sikerekkel, meglepő fordulatokkal és furcsa paradoxonokkal. Ma még ismeretlen piktor, gyengécske akvarelljei eladásából tengetve életét — holnap már ünnepelt drámaíró, s ráadásul oly fergeteges sikerrel, amire még a bécsi rendőrminiszter is felfigyel. S ez a hurrázó beérkezés, melyről utóbb neki magának is lesznek elmarasztaló szavai, épp akkoron esik meg vele, amikorra a máig is legnagyobb magyar drámaíró zseni, Katona József — levonva „hasztalan esett fütyörészésének" keserű tanulságait — végleg búcsút mond az írói pályának. Ő pedig az irodalmi ébredés, a mozgalmas harmadik évtized népszerű írója, nagyrabecsült szellemi vezére lesz. Gazdag termésű alkotója, lendületes szervezője és inspirátora, akinek irodalmi és irodalmon túli jelentőségét egy Kazinczy és egy Széchenyi kézfogása hitelesíti, s akire nála képzettebb elmék és jóval nagyobb tehetségek is tisztelő szeretettel néznek fel. Akinek halotti ágyánál egy Vörösmarty, egy Toldy s egy Bajza áll mély döbbenettel (a pillanatot Barabás rajza örökítette ránk), őszintén kétkedve abban, hogy az utána maradt űrt — akár hármójuk összefogásával is! — képesek lennének betölteni.

Mi lehetett e különös varázsú, kortársait ennyire lenyűgöző, fiatalon eltávozott íróember sikerének titka? A rejtély alighanem Kisfaludy rendhagyó egyéniségében, kivételes fogékonyságában, szellemi nyitottságában és merészségében keresendő, s elvégre abban a fejlődéstörténeti pillanatban, amelynek igényeit épp egy ilyen formátumú költő, író, szerkesztő, műveltségszervező, afféle szellemi mindenes elégíthette ki maradék nélkül.

Akit végképp „leírtak", s aki mégis célba érkezik

Nagymúltú nemesi család nyolcadik gyermeke. A mesebeli legkisebb fiú, nagy feladatokra szóló elhivatottsággal, de akitől környezete semmi jót sem remél, hisz már születése pillanatától rajta az „anya-gyilkosság" bélyege. Világra jövetele ugyanis édesanyja életébe került, s ezt zordon kedélyű, a nemesi hagyományokat görcsösen őrző apja minduntalan szemére veti. Ő maga rideg, „szolgai nevelésre" panaszkodik, „amely korán elfojtotta a szeretet minden csíráját [atyja iránt], és minden kényszer ellen hasonló fegyverre szorított". Az eszmélkedő, szeretetre és független életre vágyó fiúban korán kialakul a dacos ellenszegülés atyjával szemben. Magatartása, egyénisége, egész életvitele mindenben az atyai szándékokkal ellentétesen modellálódik. Apja a céltudatosság és rideg fegyelem megszállottja, Károlynak a könnyelműség, a célok türelmetlen váltogatása, a megszokás és kötöttségek elleni lázongás lesz életeleme. Amikor 16 évvel idősebb Sándor bátyja, a „Himfy-dalok" költője meglátogatja öccsét a győri gimnáziumban, s pénzt nyom a markába, ámulattal tapasztalja, hogy a következő órában máris elpallja azt az utolsó garasig, egész diáktársaságot vendégelve meg. „Ő egy jószívű, becsületes tékozló, ki élni soha sem fog tudni" — mondja ki rá a szentenciát.

Károly mind távolabb kerül a melegséget nélkülöző otthoni környezettől. Menekülés számára már a győri gimnázium is, nemkülönben a 16 évesen elkezdett vitézi élet, melynek rendjén fél Európát bejárja, s derekasan helyt is áll a Napóleon elleni harcokban. De a vesztett csaták után, miként Teréz nénjének panaszolja, szé-

gyenli magán a tiszti uniformist, s ami ennél is több: egész életére megutálja a katonai drillt, „a megszokás és szekatúra láncesörgéseit". Végre is hétévi hadi szolgálat után odadobja a díszes kacabajkát, kilép a hadseregből, s hogy atyja szemében előbbi bűnét újabbal tetézze, bejelenti házassági szándékát egy nincstelen polgárleánnyal. A frigyből nem lesz ugyan semmi, de apa és fia között végleg megromlik a viszony, s Károly életében elkezdődnek a nehéz, viszontagságokban bővelkedő vándorévek, amelyek rendjén hol Olaszországban próbál szerencsét, hol meg Pozsonyban bukkan fel, vagy Vöröckön, Teréz nénjénél tart rövid pihenőt, de legtöbbet — kerek fél évtizedet — a császárvárosban tölt, ahol festészeti tanulmányokat kíván folytatni.

Sorsáról, lelkiállapotáról többnyire nénjéhez írt leveleiben mond el egyet-mást, például egy helyütt így: „Minden fiúi érzemény elhagyott, és egy titkos ösztön a világba kerget...". Hasonló vallomásokat önéletrajzi írásaiban is olvashatni, köztük ilyen sokatmondó passzusokat: „Ott álltam megsemmisülve annál a gondolatnál, hogy senkihez sem tartozom... kötetlenül, könnyelműséggel párosult büszkeségtől és elégedetlenségtől hajtva hullámról hullámra vetődtem; minden otthoni kötöttségeimtől feloldva hat évig bolyongtam." Romantikus lázongás és elvágyódás, magányérzet és nyugtalanság csendül ki e modern garabonciás vallomásaiból. Ami bécsi tartózkodásának bevallott célját illeti, az hamarosan semmibe foszlik. Nem lesz belőle festőművész, ahhoz nagyobb tehetség, az övénél nagyobb szorgalom és kitartás, s nem utolsósorban többecske pénz kellene. Nála ellenben mindhárommal bajok vannak: adottságai elég közepesek, a művészeti akadémia látogatását is hamarosan abbahagyja, anyai örökségére felvett pénzét meg elveri a vidám főváros mulatóhelyein. Amikor meg beköszöntenek az inséges napok, művészeti ismereteit és készségét aprópénzre váltva, arckép- és szelencefestésből tengeti életét.

Mégis elhatározó fontosságú lesz életében a Bécsben lehúzott fél évtized. A különös érzékenységű bohém lélek, a könnyelmű tékozló fiú megmártódzik egy polgárosodó, fejlett kultúrájú nagyváros vonzó légkörében, s naponként festők, színészek, írók, muzsikusok körében forogva, egy merőben új világ színes forgataga tárul fel előtte, rengeteg élménnyel és életre szóló tapasztalattal. S bár e különös világban nem csupán pénzét, de fiatal életét is bőven tékozolja („sokat végbe vittem magam kárára"), becsületérzését, emberi integritását a legnehezebb időkben is megőrzi („alacsony soha se voltam, és inkább mintsem alacsonyságot elkövessek, inkább odaveszek"). Az efféle tapasztalatok és élmények kohóján átment fiatalember számára már nincs visszaút, mégha egy gyenge pillanatában megbocsátásért is könyörög atyjánál (aki egyébiránt maga elé se bocsátja), Károlyból nem lesz már megtért tékozló fiú. Végérvényesen a városi értelmiségi életforma mellett döntött, s e választását, sarjadzó értelmiségi öntudatát meg is fogalmazza egyik levelében, válaszként háborgó atyja kitörésére, aki mélységesen szégyenli, hogy egy Kisfaludyból „mahler" lett: „...nekem mint piktornak — írja Teréz nénjének — mindig annyi becsületem vagyon minden pallérozott nemzetnél, mint egy szegény hadi tisztnek."

Ám amint láthattuk, igazi elismerést mégsem piktorként, hanem íróként szerez. S a fiatalembert egyelőre még fogva tartó császárváros, ahol ez idő tájt öt állandó színház működik, ez irányban is bőségesen kínál élményt és tapasztalatot. Mert azt talán mondanunk sem kell, hogy a mi Kisfaludynk nem könyvek fölé hajolva tanul dramaturgiát, hanem a színpadi gyakorlattal ismerkedve, a különböző színházi előadások gyakori látogatójaként. És Bécsben volt mit megnéznie, Shakespearetől Schillerig, Goethétől Grillparzerig, Molière-től Goldoniig és Kotzebue-ig klaszszikusok és újabb népszerű színpadi szerzők darabjai kerültek színre, nem is beszélve jelentéktelenebb darabírók munkáiról. Persze, nem most találkozik először az irodalommal, bár megjegyzendő, hogy ilyen természetű ismeretei meglehetősen hézagosak és egyoldalúak voltak, jóformán bátyja híres verskötetére szorítkoztak. Ezt a hadi élet esztendeiben is magánál tartotta, s későbbi vallomása szerint az első ösztönzéseket innen kapta („Érzékeny voltam a szépre, s először Sándor bátyám lelkesített..."). Papírra is vet néhány régimódi verset, sőt a katonaélet unalmas napjaiban, feltehetően 1809-ben, megírja első befejezett drámáját, *A tatárok Magyarországban* címen, amelyet aztán már civilként dolgoz át 1812-ben Teréz nénjénél vendégeskedve. Miután bécsi színházi élményekkel és ismeretekkel gazdagodva visszatér Pestre, bár továbbra is a piktorkodásból él igen szegényesen, már 1817-ben

megírja első sikerült vígjátékát, *A kérőket*, a következő esztendőben meg elkészül komoly tárgyú, a jobbágyproblémát felvető végzetdrámája, a *Stibor vajda*. Közben újra kapcsolatba kerül Szemere Pállal és annak pesti íróbarátaival (az évtized elején katonaként már megismerkedett velük), s feltehetően az ő közvetítésükkel juttatta el első drámáját a székesfehérvári színészekhez, akik 1819 tavaszán pesti vendégfellépésre készültek.

A fehérváriak jövetelét nagy várakozás előzte meg, már csak azért is, mert ezúttal nem valami nyomorúságos szálában, hanem éppenséggel az alig pár éve felépült német színházban szándékoztak fellépni. Május 3-án Kisfaludy művével, a *Tatárok*kal nyitották meg előadásaik sorát. Ennek viharos sikeréről szól a bevezetőben említett besúgói jelentés, mégpedig imigyen: „... Az összes magyar szabók, cipészek, szűrszabók, sapka- és csizmakészítők otthagyták műhelyeiket, és segédeikkel, tanoncaikkal az említett német színházba tódultak." S nemcsak elmentek, de tetszésnyilvánításuk sem maradt el: „Döngették a padlót, tapsoltak, éljeneztek és szörnyűséges bravó kiáltásokat hallattak, valahányszor ezek a szavak fordultak elő: éljen a szabadság!" A siker lázában élő írónak nem kellett több négy napnál ahhoz, hogy a fehérváriak sürgetésére — a jól bevált modellt reprodukálva — megírja újabb sikerdarabját, az *Ilkát*, amelyet a pár hetes turné búcsúelőadásaként mutattak be. Kisfaludy egyik napról a másikra országos hírű író lett, egy csapásra meghódította a színpadot. Másfél év leforgása alatt hét darabját viszik színpadra, sorra nyomdafestéket látnak, sőt hármat közülük Gaál György német fordításban is megjelentet.

Közhelyszerű igazság, hogy Kisfaludy sikert hozó lovagdrámái, eszmeiség és esztétikum dolgában, csillagmérföldre maradnak el Katona ekkor még színpadhoz sem jutó, csak nyomtatásban megjelenhető *Bánk bán*ja mögött. Utóbbi meg is írja indulattól szikrázó, de alapjában igaz bíráló elemzését az *Ilkáról*, s a kézirat Pestre felkerülve Kisfaludy kezéhez is eljut. Minden lényeges megállapítása igaz az *Ilkára* csakúgy, mint a *Tatárok*ra nézve. Ügyes, fordulatos, izgalmas cselekményvezetés, színpadra vitt látványos csatajelenetekkel és könnyeztető szerelmi históriával, de valóban drámai jellemábrázolás sehol. Szellemesen írja Szerb Antal, hogy itt „korszínezetről szó sincs, a tatárok épp olyan jó magyarok, mint amilyen jó tatárok a magyarok". Elragadó hősiesség és hazaszeretet, erkölcsi emelkedettség és szentimentális erénykultusz a színpadon, de nem a hősök jelleméből sugárzik elő, hanem a sablonos szereplők harsogó szólamaiból és hosszadalmas monológjaiból. De ezekben az években a színházzal jóformán csak most találkozó közönség elvárásainak ez felelt meg. Az akkor formálódó, csekély igényű naiv közönség számára az volt a nagy újdonság, hogy fordítások helyett végre eredeti darabokat láthatott a színen. Kisfaludy meg is írja bécsi fordítójának és barátjának, Gaálnak, hogy „a hazai színház óhaját" kívánta meggyökereztetni, s azt „csak eredeti művek által" tehette meg. Sőt azt is megvallja, hogy eleinte afféle hálvogkovácsként dolgozott, nem sokat törődve az irodalmi stúdiumokkal: „Csak azt írtam le, *szabályokkal nem törődve*, amit csapongó érzékenységem és melankóliára hajlamos kedélyem tollba mondott." S tegyük tán hozzá: amit Sándor bátyja műveinek nemesi patriotizmusa sugalmazott.

Irodalmat az olvasónak — közönséget az irodalomnak

Ma érthetetlennek tűnik, de az akkori idők elvárásainak ismeretében nincs mit csodálkoznunk azon, hogy az olvasóközönség észre sem vette Katona művét. Hiszen a műveltek tábora, az irodalmi világ is még éretlen volt a *Bánk bán* befogadására, igen jellemző körülmény — figyelmeztet Horváth János —, hogy még a kivételes fogékonyságú és műveltségű Kölcsey is értetlenül halad el mellette. A színpadi sikereivel egyszerre élre rugtató Kisfaludynál, igazság szerint, ekkortájt jóval előbbre vannak az irodalom legjobbjai. Nemcsak a zseniális drámaíró kortárs, hanem a nyelv- és stílusújító, finomult ízlésű Kazinczy csakúgy, mint a Pesten élő Szemere Pál, vagy még inkább a Kazinczyn túllépő, esztétikai és filozófiai stúdiumaiba mélyedő költő-kritikus, Kölcsey Ferenc.

Az ünnepelt drámaíró szerencsére tanulni vágyó nyitott szellem, aki hamar rádöbben arra a szemléletbeli megkésettségre és esztétikai gyarlóságra, amelyben színpadra vitt első két darabja joggal elmarasztalható. Fáj ugyan neki az *Ilka-bírálat* kíméletlensége, de egyszersmind el is gondolkoztatja, annál is inkább, mert

Helmeczytől és Gaáltól is efféle kritikai megjegyzéseket hall, illetve olvas. Bártfay László meg Kazinczy átültetéseit, köztük kiváló Osszián-fordítását adja kezébe. Mindezek Kisfaludyt őszinte belső számvetésre késztetik, s többek között arra a felismerésre, hogy Kazinczy neológiája és világirodalmi tájékozódása semmiképpen sem kerülhető meg, s múlhatatlanul szükséges jobban elmélyedni a költői mesterség, a dramaturgia kérdéseiben. (Egyébiránt *Stibor*ja és első vígjátékai saját írógyakorlatában is jelzik a továbblépés lehetőségét.) Kevéssel utóbb Gaálnak a feudális nemesi nacionalizmusról ír elmarasztalóan, sürgetve a „durva magyarizmusból" való kiemelkedést. Pár évvel később papírra vetett *Xéniái*ban meg éles önkritikával szól „sok hazapuffogtatásban" és „bundás indulatokban" bővelkedő első darabjáról, ironikus felkiáltással „írva le" egyszer s mindenkorra („oh, be tatári műv ez!").

Újabb alkotásaiban, mint amilyen a drámai költemény felé tájékozódó *Kemény Simon, Barátság és nagylelkűség* vagy különös gonddal írt *Iréne* című szomorújátéka, már hasznosítja is a neológia vívmányait, komplexebb jellemrajzra, stílusban, kompozícióban fokozottabb műgondra törekszik. S ami talán amazoknál is fontosabb: műveiben felerősödnek az új irányra való gondolati, érzelmi és hangulati tartalmak. A deklamáló „magyarizmus" helyébe mélyen átlírizált hazafias érzület, erős szubjektivizmus és hangulati telítettség lép. Erről a szemléleti és esztétikai változásról, méltatói szerint valóságos pályafordulatról, vallanak újabb lírai versei is, köztük az életkorok romantikus víziójáta nyújtó nagyobb igényű költeménye *(Az élet korai)*, melyet nyomban el is küld a széphalmi mesternek.

Aligha lehetne ennél a megújuló Kisfaludynál alkalmasabb embert találni az új irodalmi feladatra. Ez nagyobb igényű a színház meghódításánál is, hisz most már arról van szó, hogy a szépirodalomnak nincs önálló orgánuma (teremteni kell!), nincs számottevő olvasóközönsége (verbuválni kell!), s nincs irodalmi központ, mely összefogná a vidéken élő, egymásról alig tudó írókat (szervezni kell hát!). A riadót Kulcsár István, a *Hazai és külföldi tudósítások* szerkesztője fújja meg emlékezetes *Ebresztő*jében, szuggesztív körképet rajzolva az általános műveletlenségről, riasztó tunyaságról és bűnös közönyről, majd ilyen korholó-buzdító szavakkal zárja irodalmi orgánum alapítására tett javaslatát: „Lehet-e ennél nagyobb aluszékonyság, gondatlanság, elvadultság?!!! Mikor ébredünk fel igazán?" Kulcsár felhívására egy idősebb írókból (köztük volt Sándor bátyja is!) és irodalompártolókból álló társaság szerveződik, amely a tagok adományaiból össze is hozza a szükséges tőkét egy irodalmi zsebkönyv megindításához. Szerkesztőnek Kisfaludyt választják, aki vállalja is a megbízást, ám az első két évben nehezére esik az alapítók örökös gyámkodása. Így 1824-ben megvásárolja a zsebkönyvet alapítóitól, s attól kezdve mint saját tulajdonát szerkeszti. Fontos mozzanat ez az irodalmi élet alakulásában: megjelenik az író-szerkesztő, aki egyben tulajdonosa is az időszaki kiadványnak, kinek polgári foglalkozása az írói és szerkesztői munka.

Az Aurora szerkesztője most már határozottabban érvényesítheti elgondolásait. Ez meg is látszik a zsebkönyv soron következő kötetein: a régi szellemű és ízlésű írók és költők fokozatosan elmaradoznak, s mindinkább szóhoz jutnak benne az új irodalmi nemzedék tagjai: Vörösmarty, Bajza, Toldy, Czuczor, Stettner, Bártfay és mások. Ezek az évtized közepe táján már afféle irodalmi kört alkotnak (Aurora kör), eleinte Kisfaludy lakásán, majd Bártfay László házánál találkoznak. A csoport lelke Kisfaludy, aki világfias könnyedségével, kedves modorával s nem utolsósorban fejlett ízlésével és irodalmi nézeteivel magával ragadja őket. Megvitatja velük írásaikat, nemkülönben saját munkáit, a beérkezett kéziratokat. Olykor meg előadást rögtönöz a költői mesterség titkairól, amit azok tanítványi és pályatársi érdeklődéssel hallgatnak: „...csüggtünk ajkain, főleg midőn a (német) játékszínen feltűnt új darabokat" vizsgálta, szavait hallgatva „egy merőben új világ nyílt meg előttünk" — olvassuk Toldy emlékezésében. Ebben az írói körben mind magasabb igényt támasztanak egymás írásaival szemben, maga a szerkesztő az, aki nem szűnik hangoztatni a kritika fontosságát, az irodalmi respublika elveit, az irodalom önszerveződésének gondolatát. *Kritikai jegyzetei*ben ilyen mondatok olvashatók: „A literatúra egyedül a lélek szabad honja, oda semmi mellékút nem vezet, csak a tehetség. Itt se arisztokrácia, se diktátor fel nem állhat... Írjunk, hazafiak!... Írjunk, de úgy, hogy a kritikát kiálljuk."

Kisfaludy különös gondot fordít arra, hogy minél változatosabb és színesebb s egyben korszerű olvasmányanyagot adjon közönsége kezébe. Nem kisebb gondot

fordít a külső kiállításra. Az *Aurora* kisformátumú, elegáns kötésű és borítású, finom papíron nyomott, aranyozott szegélyű könyvecske volt, benne a rangosabb művekhez csatolt illusztrációkkal. Ezek voltak az *Aurora* „rezei", melyekhez a képeket részben maga Kisfaludy készítette, részben neves bécsi művészekkel rajzoltatta, s ugyanott a legjobb műhelyekben metszették rézbe. (Lám, mire volt jó a bécsi piktorkodás!) Minden kötet különös gonddal megkomponált remeklés volt, magán viselve a szerkesztő ízlését, egész egyéniségét — s kedves gesztusát, mellyel azt átadja olvasóinak, szüntelen apellálva a nőolvasók támogatására, mint ahogy hirdetésében is írja („... az Aurora főképpen a magyar szépnemnek nyújtatik ajándékul...").

Ahhoz képest, hogy Kisfaludy és társai az akkori legjobb irodalmat a lehető legvonzóbb külsőben ajánlották, az *Aurora* terjesztése nem volt valami könnyű feladat. Az akkori jó magyarok olvasni még olvastak, de könyvért pénzt adni nem volt még módi. Vidéki írótársak és irodalombarátok útján tukmálják eleinte rá az olvasókra, egyik országos vásár alkalmával kézből elküldik a példányokat, hogy a befolyt pénzt s a megmaradt példányokat a következő vásár idején kézhez kaphassák, sokszor eladatlanul, de elpiszkolva és ronggyá olvasva. Kedvesen rendelkezik „Károly" nevében Toldy a vidéken élő Bajzának, hogy miként terjessze az új Aurorát. El kell mondani az érdeklődőknek, hogy „ezerszer jobb a tavalinál; mulatságosabb, szebb versek vannak benne, hogy egészen fejérnépnek való... Kérlek hát, jól viseld gondját, hogy ha el nem adsz is, legalább ne legyenek szét izélgetve a levelek benne, vagy külseje mocskos stb."

Mindegyre visszatérő panaszai arra vallanak, hogy a szerkesztő-tulajdonos számára nem lehetett kifizetődő vállalkozás az *Aurora*. Hol azt panaszolja, hogy „még fele költségem künn van", hol meg anyai örökségét bíró Mihály bátyját sürgeti, hogy küldje már a gyapjú árát, mert különben nem lesz új *Aurora*. Ő maga továbbra is az az úri bohém marad, aki írói nekilendülések, hajszás szerkesztői munkák közben újra és újra visszatér másik szenvedélyéhez, a festészethez, s nemcsak festeget, hanem gazdag és értékes képgyűjteményt vásárol, jobbára hitelre. Toldy egy helyütt ezt írja levelében: „Kisfaludy mindég csak fest, ami éppen nem kár... s most azt mondja, hogy estve mindég dolgozik. Nem tudom higgyek-e neki?" Ám minden bohémsége és szeszélyes kitérői, meg-megújuló anyagi panaszai ellenére, az *Aurora* kötetei minden esztendőben időre elkészültek. Fiatal barátai, kik a szerkesztésben is segítségére voltak, egymás között némelykor morogtak rá. Tisztelték, de afféle kedves, szeszélyes nagy gyermeknek nézték, s szerették, sőt valósággal rajongtak érte. Évtizedek múltán, túl a világosi katasztrófán, a lelkileg összeroppant, őrült Bajza szétesett tudatában csak Kisfaludy képe maradt meg élevenen. Ha nevét hallotta: „velőkig ható zokogásra fakasztotta... összekulcsolt kezeivel eltakarta arcát, s akadozó panaszaiból csak afeletti vigasztalhatatlansága volt kivehető, amiért a haldokló által hivatva, őt többé életben nem találta" (Toldy).

Változó értékű művek — inspirátori küldetés

Kisfaludy alkotó munkássága, túl a pályakezdés drámai évkörén, eltéphetetlenül kötődik ahhoz a korszakos szerephez, amelyet mint az *Aurora* szerkesztője s az új írónemzedék mentora felvállalt. Egyszerre ír a nagyközönségnek és írótársainak: kivételes érzékenységével regisztrálja a közönség elvárásait, de arról is biztos sejtései vannak, hogy mi az, ami a literatúra fejlődését ténylegesen is előre viszi. A korban minden idegszálával benne élő, annak művelődési, irodalmi igényeire élénken és azonnal rezonáló művész ő, új témákat fedez fel, nálunk alig ismert műfajokat gyökereztet meg, új stílusváltozathoz és hangnemhez szoktatja olvasóit, s új műformák és megoldások villannak fel nem is mindig gáncstalan munkáiban, egyszóval olyan tendenciák és írói kezdemények, amelyek nem annyira nála, mint inkább a tőle is inspirált kortárs vagy utóbb fellépő költőzseni művében érik el az esztétikai maximumot. Az ilyesféle kísérletezőket mellőzve úgy járnánk el, mint ama tisztes geográfus, aki csupán a messziről is látható magaslatokat írná le, megfeledkezvén a hegyvonulatról, melyből amazok kiemelkednek.

Ilyen meggondolásból hasznosabb lesz talán, ha csupán csak szemelgetünk a hatkötetes életműből. A romantikába hajló múltidézés benne van a levegőben, s amidőn kezéhez jut a még diákoskodó Czuczor eposzának egy részlete, fiatal barátai társaságában azon nyomban felkeresi őt a pesti szemináriumban, s igazi károlyos gesztussal — homlokon csókolva — költővé fogadja. Művét kiadja, bár érzi, hogy

ez még nem az igazi. Tollat ragad és megírja disztichonos *Mohácsát*, szakítva a hagyományos nemesi önszemlélettel, s a csata emberi oldalának drámai, elégikus megragadásával, a lírai részvét humánumának felmutatásával példát ad a jelen érdekű, átlírizált múltidézésre. A legjobbkor, hisz a fiatal Vörösmarty épp a *Zalánon* dolgozik, s félszemmel máris odafigyel Kisfaludy versére. S amikor a mű elkészül, Kisfaludy a *Cserhalom* témáját adja kezébe, majd szerkesztőként az *Egert* rendeli meg, s miközben mások munkáit legfeljebb egy-egy zsebkönyvpéldánnyal honorálja, Vörösmartynak — ki tudja, honnan kaparva elő — kerek száz forintot fizet, mert tudja, hogy nyomorog, s tudja: honnan jön az érték.

Nincs novellatermés, eltekintve Fáy ígéretes próbálkozásaitól, márpedig a zsebkönyv olvasóinak rövid, élvezetes és színvonalas szépprózа kellene. Nosza, tucatjával kezdi írni novelláit, köztük a romantikus történeti tárgyúakat, melyeknek sikerük van ugyan az olvasók körében, de jórészt nélkülözik a honiság jegyeit. Annál bravúrosabb rátalálásnak számítanak víg novellái. Ezekben a magyar élet realisztikus írói megelevenítésére tesz eredményes kísérletet, remekel a komikus helyzetek, az ötletes felsülések és leleplezések felsorakoztatásában, a nemesi világ típusainak rajzában, s nem utolsósorban a beszélt nyelvhez közelítő könnyed, eleven stílus megalapozásában. A nehézkes, bárdolatlan, naiv falusi „truncus" nagyvárosi csetlés-botlásainak, sorozatos felsüléseinek mulatságos rajza *(Tollagi Jónás viszontagságai)*, a hős jóra menendő igyekezete ama polgárosult városi író mérsékelt kritikájára vall, ki még nem feledte, hogy voltaképpen maga is ebből a rétegből került ki. Ámde a tunya tehetetlenség, a szellemi renyheség „patópálos" típusával, az „élő kappantemetőnek" tisztelt *Sulyosdi Simonnal* szemben már hangja szatirikussá élesedik. Említhetnők egy harmadik novelláját is, talán a leginkább novellának minősíthetőt *(Mit csinál a gólya?)*. Itt az elmaradottságában is kihívóan önelégült, pöffeszkedő és parlagias falusi világot tűzi tollhegyére, ironikus-szatirikus távolságtartással, azt az emberileg leépült világot, amely a Sulyosdi Simonokat kitermeli. E novellák felől utak vezetnek a később kiterebélyesedő anekdotikus szépprózа, nemkülönben a számos műfajban szóhoz jutó szatirikus társadalomlátás felé. És még mindig nem szóltunk két parodisztikus víg novellájáról *(Andor és Juci, Hős Fercsi)*, amelyekkel függét mutat az akkoriban általános, de olykor még nála is tetten érhető fellengős érzelgésnek és hősi dagálynak. Kisszerű, köznapi történetkék, kontrasztban a rájuk húzott emelkedett, patetikus stílussal. Az egyik elszántott barázda feletti viszály, a másik (jól figyeljünk!) kocsmai verekedés, falusias bumfordisággal, szerelmi ügyből kifolyólag (s visszaköszön rá az érettebb testvér mosolyával, két évtized távolságából *A helység kalapácsa)*.

Nem kevésbé bravúros, távlatokat nyitó költői cselekedete Kisfaludynak a népiesség új, s most már költők egész sorát magával ragadó hullámának elindítása. Láthatni itt is a szándék kettősségét: a Kazinczy-féle „fentebb stíl" s a nyomában divattá lett almanach-líra ellenében, vagy ha úgy tetszik, a hiányzó másságot posztulálva, valami természetesebb, egyszerűbb, életesebb költészetet teremteni, s ezzel az egyszerűbb, a betűre nehezen rákapó embereket is bevonni az *Aurora* olvasótáborába. Nem előzmények nélkül kezd hozzá, ám oly biztos ráérzéssel és reá jellemző lendülettel, amiből rövidesen egész népies iskola sarjad ki. 1828. július 24-én Toldy arról számol be Bajzának, hogy — a népdalírás szóba kerülvén — „Károly fogta magát, s mingyárt hármat írt", pár hét múlván meg arról szól a levél, hogy „Károlynak plánuma jövő tavasszal egy száz dalból álló gyűjteményt adni népünknek, olcsó áron", s ehhez költőbarátainak közreműködését sürgeti. Alig telik el egy hónap, s Kisfaludy már kész is a maga penzumával: „Károly 30 népdalt írt, az egyik szebb a másiknál."

Kisfaludy versei többnyire helyzetdalok, ösztönző hatásuk, a népi formák elterjesztésében játszott szerepük aligha becsülhető túl, hisz nyomában Vitkovicstól Bajzáig, Vörösmartytól Czuczorig majd mindegyik költőtárs leteszi a maga obulusait, utat nyitva Petőfi és a negyvenes évek népiessége felé. Kisfaludy darabjai közül jó néhány az idővel is dacolni tudott, olyan jól ismert antológia-darabokra gondolok, mint a *Rákosi szántó a török alatt*, *Szülőföldem szép határa* vagy a költő szívéhez legközelebb álló *Sárga levél*, melyet joggal mondanak a „Petőfi-féle népdaltípus előfutárának". S ha már itt tartunk, talán nem árt szóba hozni az érett Kisfaludynak egy korántsem népies, egészen más regiszterben felhangzó, bizvást legsikerültebb szerelmes versét, az *Alkonyi dal*t. Ennek éteri lebegésű anapesztusaiban, bensőséges elégiájában, életvágy és elmúlás együttes szemlélésében Hor-

váth János olyanféle lírai momentumot fedez fel, amelynek „varázsa alighanem beosont a *Szeptember végén* ihletébe is".

Izgalmas stúdium lehetne a versek ilyenszerű összetevőinek nyomon követése, a továbbvivő finom hajszálerek gondos felfejtése. Ám ahelyett elégedjünk meg egy Vörösmarty-vers, a *Szép Ilonka* néhány alapmotívumának előzetes felbukkanásával a költőtársak munkáiban, mellőzve ezúttal az egyetemes irodalmi összefüggéseket. Kisfaludy kisürgeti, mai szóval „kihegedüli" Bajzából a rangos széptevő iránti szerelemben elhervadó lányról szóló beszélyét *(Rege a hableányról)*. Ő maga már előbb megírta szép balladikus versét az egyszerű pórleány és az előkelő vadász idilli találkozásáról *(Eprészlány)*, s megírta már évekkel ennek előtte remek egyfelvonásos vígjátékát *(Mátyás deák)*, amelynek Turu bírója éppúgy emeli kupáját Hunyadira s annak vele szemben ülő álruhás királyfiára, mint „ősz Peterdi" Vörösmarty versében. Kisfaludyék felcserkészik, a maguk módján műbe emelik, kipróbálják az egyes témaelemeket, valósággal felkínálják a költőzseninek, kinek műhelyében magasabb esztétikai szinten érik költői remekké, újszerű szintézissé.

Akire tartósan rámosolygott a vígjátéki Múzsa

Ismerve Kisfaludy egyéniségét, aligha csodálkozunk azon, hogy a komoly drámának elég korán búcsút mond, s a továbbiakban vígjátékírói sikereit igyekszik öregbíteni. Mikor *Aurorája* szerkesztésébe belefog, már két háromfelvonásos *(A kérők, A pártütők)* és első egyfelvonásos *(A gyilkos)* vígjátékát tudhatja maga mögött. A szerkesztés első éveiben más műfajváltozatok meghonosítására figyelmez ugyan, de hamarosan visszatér kedvelt műfajához azzal a különbséggel, hogy most többnyire egyfelvonásos darabokat ír, amelyek közölhetők a zsebkönyvben. Majd csak az évtized végefelé kerül ki alkotó műhelyéből két újabb háromfelvonásos, egy csekélyebb értékű darab *(A leányőrző)*, valamint első vígjátékának párdarabja, a remeklésnek minősülő *Csalódások*.

Mint láthatni, a vígjátékhoz jóformán egész írói pályáján hűséges marad, s ebben nemcsak egyénisége, illetve a színjátszás ügyének támogatása lehetett a kizárólagos ösztönző, hanem az a felismerés is, hogy koráról íróilag legtöbbet a komikum szférájában tud mondani, amit egyébiránt kitűnő víg novelláinak példája is alátámaszt. Darabjainak többsége az egyetemes irodalomból jól ismert csel- és helyzetvígjáték, másik csoportja meg a bohózat felé közelítő drámai válfaj. E műfajváltozatoknak klasszikus és kevésbé klasszikus példáit, mint említettük, özönnel láthatta a bécsi színpadon, amely körülmény arra sarkallta a szorgos forrásvizsgálókat, hogy majd minden vígjátékának eredeti mintáját felkutassák. Az efféle kutatások nem sok eredménnyel dicsekedhetnek.

Kisfaludy ugyanis, tengernyi sokaságú darabot megnézve, nem annyira egy-két kiválasztott darabra koncentrált, mint inkább hagyta magában elraktározódni valamennyit, s mint ilyenkor történni szokott, egyikből az alapötlet, másikból egy remek vígjátéki figura vagy pompásan felépített jelenet, harmadikból egy cseles fordulat, nevettető helyzet vagy más emlékezetes megoldás rögződött benne. Egyszóval Kisfaludy az irodalmi közvagyonnak számító vígjátéki „formanyelvet" és gazdag kelléktárat sajátította el. Ezt a közvagyont persze nemcsak jól ismerte, de élni is tudott vele: emlékezete mélyéről írás közben épp az merült fel, amire az adott pillanatban szüksége volt. Vérbeli vígjátékíró tehetség volt, s ennek köszönhetően is műveinek szerkezete, drámai felépítése, színpadtechnikája gáncstalannak mondható. „Expozíciói azonnal érdeklődést keltenek, rögtön belesodornak a cselekvénybe, csak a lényegesre szorítkoznak, s még nagyobb, igazán szövevényes bonyodalmat is... igen világosan, természetes kifejtéssel készítenek elő, s rendkívül értelmesen" (Horváth). Jelenetezése, párbeszédei, színpadtechnikai megoldásai mindig mesteri könnyedségről és fölényes biztonságról árulkodnak. Nem kis részben ezek a kvalitások teszik, hogy műveiben van „élet, szeszély, gyors dialóg, szóval elevenség", amiket elméleti jegyzeteiben maga is a jó vígjáték jellemzőinek mond.

Az az emberi világ, amit a vígjátéki közvagyon mozgósításával színpadra visz (olvasói elé tár), alapjában véve az akkori nemesi társadalom, a vidéki élet mindennapjaiból, jellegzetes alakjaiból és sajátos atmoszférájából áll össze. A problémalátás, a jellemek rajza, a megjelenített emberi világ életszerű, bár mélységi dimenziójában olykor fogyatékosnak véljük, ezt a benyomásunkat azonban némileg feledteti a hősein, komikus jelenetein elömlő kedves báj és naiv, játékos légkör. *A kérők*

Baltafyjának nemesi kúriája első látásra a patriarchális idill felhőtlen világát sugallja. Hamar kiderül azonban, hogy a háttérben jól kivehető feszültségek rejtőznek: régi és új, maradiság és haladás erői, s ezek darabbeli reprezentánsai, öregek és fiatalok állnak szemben egymással. A szerelem és a házasság körül támad a feszültség. A hagyományos tekintélyelv és szokáserköles áll szemben az egyelőre még bátortalanul jelentkező új értékrenddel, a szabad párválasztás jogával, amit meg is fogalmaz a gazdag nemes lányba szerelmes és szerelme viszonzását sejtő szegény rokon („... szívemnél nincs egyéb értékem, mást nem hagytak szüleim, de van akaratom tanulni és dolgozni").

Az avult világ képe már az expozícióban határozott kontúrokkal rajzolódik ki. Az író elnéző, visszafogott kritikával állítja elénk a kedélyes, de elhatározáshoz konokul ragaszkodó Baltafy uramat, nemkülönben a latinos prókátori műveltség egyoldalúságába merevedett, belsőleg azonban korántsem romlott első számú kérőt, Perföldy uramat, kiről még színpadi megjelenése előtt pompás jellemzést kapunk remek stilusparódiának beillő leveléből. Érdekes színfolt ebben a környezetben a Himfy-versek láttán megbotránkozó, a fiatalokat folyvást korholó s Szent Genovéva legendájával traktáló szószátyár özvegy, a vígjátékok jól ismert figurája. A kritikai attitűd akkor kap más töltést s élesedik leleplező szatirává, mikor báró Szélházy, a hazafiatlan, külföldmajmoló arisztokrata színre lép. Hamar kiderül erről az ugrabugráló figuráról, hogy annyira csillogtatott németes műveltsége csak silány külmáz, ami valójában üresfejű, elbizakodott hozományvadászt, utolsó szélhámost takar.

A valóban előrevivő újnak, miként sok hasonló vígjátékban, itt is a talpraesett, józan gondolkodású, a nemes ügyért harcolni is tudó rokonlány, Lidi a reprezentánsa. Épp e kvalitásai révén nő érzelmileg és intellektuálisan is a régi világ megtestesítői fölé, s képvisel valami lényeges többletet az egyébiránt derék, egymást őszintén szerető, de ügyükért harcolni képtelen fiatalokkal szemben is. Ő lesz a bonyodalom valódi mozgatója, az elmés szerepcsere és megtévesztés kivitelezője, s végtére is ő viszi sikerre a fiatalok dolgát.

Realisztikus látlelet ez a jól megkomponált kerekded darab a vidéki nemesi világról, amelyben már lassan készülődik valami új. Szereplői között találni sablonos vígjátéki figurákat, mások pedig már-már típussá formálódnának, ha írónk határozottabban egyénítene, s legtöbbjét nem tenné egyetlen vonás hordozójává. Amolyan felszínen mozgó zsáner-realizmus ez, melynek mégis életes ízt és honi atmoszférát kölcsönöznek a gyorsan pergő párbeszédek, s nem utolsósorban az akkori színpadon újszerűen ható, igazi vívmánynak tekinthető eleven társalgási nyelv. Ilyesféle esztétikai erényei révén nyithatta meg épp e korai Kisfaludy-darab az eredeti vígjáték diadalútját színpadjainkon.

További darabjai részben reprodukálják, részben meg új színekkel, gyakorta erősebb, markánsabb vonásokkal egészítik ki a kezdő alkotó írói világát. Soron következő vígjátéka *(A pártütők)* mint műegész, mint kompozíció elmarad ugyan az előbbi mögött, mégis joggal elmondható róla, hogy a feudális falu parlagi elmaradottságát, a blőd tudatlanságot és ostoba vakbuzgalmat, mely az ilyen sárbaragadt környezetben megterem, írónk egyetlen művében sem tudta ilyen markáns vonásokkal megjeleníteni. Körmösdy uram, a darab riasztóan ostoba és zsarnokian merev táblabírája olyan szatirikus telitalálatnak számított a maga korában, hogy miatta kétszer is verést ígértek a vakmerő szerzőnek.

Utolsó vígjátékíróí évkörének legjobb darabja, a *Csalódások* részben az első sikeres vígjáték alapproblémáját, társadalmi szféráját látszik reprodukálni, ámde cseppet sem lényegtelen elmozdulásokkal amattól. A nemesi kúria már amott is kikezdett idilli világa — mint írja Fenyő István — itt már végleg semmibe foszlik, s ezt leginkább abban érzékelhetni, hogy nagyobbak a feszültségek, ridegebbek és érdesebbek az emberi viszonyok. Alaposan meglátszik továbbá az is, hogy időközben Kisfaludy tovább tökéletesítette vígjátékíró művészetét, különben aligha lehetett volna képes ilyen sokágú, már-már áttekinthetetlen bonyodalmat kreálni, s azt bámulatos könnyedséggel és biztonsággal, bravúros fordulatokon, meghökkentő helyzeteken át a megoldáshoz vezetni. Másik nagy nóvuma e darabnak a vidéki köznemes, Mokány figurájának megformálása. Műveletlen, rusztikus megjelenésű, természetes gondolkodású, alapjában jóérzésű ember, aki józan eszével átlát a körülötte zajló praktikákon, s aki annak tudja magát, aki ténylegesen is. Mukányi már kitűnően egyénített típus, annak a jóra menendő középnemességnek a reprezen-

tánsa, amely röghöz kötött ugyan, de képes a változásra, s amelytől joggal sokat vár az ekkor felerősödő liberalizmus.

Az író szemléleti változását legfrappánsabban utolsó s egyben legjobb egyfelvonásosa, a *Három egyszerre* demonstrálja. Az ősök csodálatába merült avatag nagynénivel ezúttal egy olyan fiatal szerelmes lányt állít szembe, aki már kihívóan gúnyolódik az avult szokásrenddel és porba fúlt ősökkel. Ilyen frappáns kiszólásai vannak: „Mi bajod Lajos? Olyan hosszúra nő képed, *mint a genealógiánk.*" Amikor nénje a választott ifjút mustrálva úgy véli, hogy „a százados ősök szinte kinéznek szeméből", Adél már egy merőben új s emberibb értékrend vallomásával vág vissza: „... tüzes szemében a jelent kedveltem meg, s nem a múltakat". Ezzel már alighanem Széchenyi közelébe érkeztünk.

Aki a csúcsra felérve — távozik

A Kisfaludy egyéniségére méretezett szerep lehetőségei jórészt az évtized végére teljesednek ki, ezekben az években a vetés kezd ígéretesen beérni, a dolgok kezdenek pompásan összejönni. Károly most írja legjobb vígjátékait, s mint láthattuk, balladáival és kivált népdalaival újfent remekül betölti inspirálói szerepét. A törzsgárda tagjai is, kivétel nélkül, az alkotó munka lázában égnek. A fáradhatatlan Toldy, ezer más elfoglaltsága mellett, a magyar költészet történetéről ír átfogó művet a külföld számára, s utána nyomban európai körútra indul, hogy személyes kontaktust keressen más tájak íróival, Goethéhez is elzarándokolva. Czuczor népdalok tucatjaival felel a mester biztatására, s verses epikájában is megpróbál új utakra lépni. Bajza merész hangú, elmélyült kritikai tanulmányokkal jelentkezik, s Károly biztatására harcos kritikai folyóirat terveit szövögeti. És valamennyiük büszkesége, Vörösmarty, miután bejárta a mesei-mondai tündérvölgyek és ellentündérvölgyek káprázatos világát, maga népies verseket ír, s kitartóan dolgozik új költői szintézisén, a *Csongor*on.

Ilyen írói-költői termés mellett nem csoda, ha az *Aurora* szellemi kisugárzása, közvéleményt formáló szerepe növekedőben van. Az olvasóközönség nemcsak számban gyarapodott, de irodalmi igénye, befogadási szintje is jócskán emelkedett. A zsebkönyv köteteit ekkor már nem kell kínos-keservesen az olvasókra tukmálni. És aminek fontosságát aligha lehet túlbecsülni, az új irodalom szellemi frontja kiszélesedőben van. 1828 elejétől Vörösmarty veszi át a *Tudományos Gyűjtemény* és melléklapja, a *Koszorú* szerkesztését, s ad neki új, korszerű irányt. Szorosabbra fonódik kapcsolatuk Szemere és Kölcsey esztétikai folyóiratával, az *Élet és irodalom*mal, amelyben eddig is Kölcseynek, az új irány legkiválóbb teoretikusának írásai alkották a fő vonzerőt. Maga Kölcsey, fél évtizedes távollét után, végre költőként is újra jelentkezik az *Aurorá*ban, az 1827-es kötetben három, a következő évben egyenesen tizenkét költői remeke jelenik meg.

És a széphalmi mester, akinek áldását valamennyien kikérték indulásukkor? Nos, Kazinczy hamar megérezte az ízlésbeli különbséget, amely mindinkább eltávolítja tőle a fiatalokat. Erről azonban nyíltan nemigen beszél, sőt dicséri őket, ám olyan pitiánerek társaságában, amit akár becsmérlésnek is vehetnek amazok. A mester kezdettől fogva Igaz Sámuel Bécsben megjelenő zsebkönyvét, a *Hébé*t támogatta írásaival, amely lassan az *Aurorá*ból kimaradozó írók gyülekezési helye lesz. Igaz halála után meg azt tervezi, hogy maga veszi át a zsebkönyv szerkesztését. Ebből azonban nem lesz semmi, mert hiszen minden ízlésbeli fenntartása ellenére is meg kell értenie, hogy a magyar irodalom jövője Kisfaludy táborában készül. Hosszú távolmaradás után verset küld az *Aurorá*nak, majd 1828 februárjában Pestre látogat, hogy végre személyesen is láthassa az „istenfiakat", s kezet szoríthson Kisfaludyval, az új irodalmi vezérrel.

A jelképes értelmű kézfogást, a találkozás „nagyjelenetét" Orlai Petrich Soma örökítette meg s hagyományozta az utókorra. Sokalakos olajfestmény: oldalt és a háttérben írótársak, vendégek és családtagok (Szemere házánál vagyunk) — előtérben meg a két főalak. Középütt az agg széphalmi mester látható, erős megvilágításban, rajta egyszerű, dísztelen császárkabát, karjai szimmetrikusan széttárva: egyik kezével a szék támláját fogja, másikat az épp belépő Kisfaludy felé nyújtja. A fej talán még beszédesebb: borotvált arc, magas boltozatú homlok, koponyára simuló ősz haj, tisztán kirajzolódó arcél, határozott, éles kontúrok. Világos értelem és kifinomult ízlés, klasszikus egyensúly és harmónia árad személyéből. A másik főalak ennek mindenben ellentéte. Éles kontúrok és elömlő fény helyett vibráló

„sötét-tiszta" alaptónus, fehér, barna és vöröses színfoltok, fények és árnyak különös villódzása. Válláról bő carbonaro útiköpeny hull alá gazdag redőzetben, kabáton és köpenyen hosszú, selymes prémgallér, a félprofilos arcon meg bajusz, pakombart, a fejen dús, vöröses hajsörény. Csupa szingazdagság és lendület, nyugtalanság és dinamikus lobogás — csupa romantika. Orlai vásznán a két irodalmi vezér, az egymást követő két irodalmi irány, a klasszika és a romantika találkozásának, stafétaváltásának fejlődéstörténeti pillanatát látjuk megelevenedni. A kép értelmezését legfeljebb még egy igazi kisfaludys gesztussal érdemes megtetézni. Az éjfélbe nyúló beszélgetés után, a vendéglátó családtól távozóban, Károly így szólt ifjú barátaihoz: „Fiúk! ki vagyok engesztelve iránta; sohse tudnék többé haragudni. Oly vihart festek neki, hogy no!"

Kisfaludy joggal úgy érezhette, hogy a csúcsra érkezett, s ez felette jó érzés lehetett — és egyszersmind nyugtalanító is. A csúcson szélesre tárulnak a horizontok, kilátás nyílik innen a múltra és a jövőre. A lepergett évtizedre, a kezdő évekre, Kulcsár Pista bácsi híres ébresztőjére, amelyből kisarjadt az *Aurora* s a mostanra beérő szellemi megújulás. Akkor még csak néhány író árválkodott a fővárosban, ma már írók s egyéb alkotó értelmiségiek gazdag seregléséneк szemtanúja és részese, s annak, hogy az írói „rend" kezdi kivívni a társadalom becsülését. Bizonyság rá egyebek mellett, hogy az Akadémiát szervező s országmozdító terveket érlelő Széchenyi, a közélet első számú embere ugyancsak számít reájuk, 1828 őszén maga keresi fel Kisfaludyt, Vörösmartyt, Fényt, majd amikor *Hitel*ének megjelenése nyomán a közéleti harcok felizzanak, s az aurorások is éles vitába keverednek a maradiakkal, Széchenyi bevezeti őket új egyesületébe, a Pesti Kaszinóba. Ez már a jövő horizontja, roppant kiszélesül s új dimenziókat kap az írók közéleti feladatvállalása. Kisfaludyval messze tekintő tervei vannak Széchenyinek: őt szemeli ki indítandó lapja élére főszerkesztőnek.

A vérbeli sportoló azonban akkor távozik a porondról, amikor épp a csúcson van. Mondják, hogy utolsó heteiben, a lapengedélyre várakozva, folyvást e születőben levő új „gyermekét" dédelgette: előfizetői felhívást fogalmazott, leveleinek ez lett visszatérő szólama, s a hozzá látogató legifjabb barátját ezekkel a szavakkal engedte el: „Az oppozíció zászlaját tűzzük ki, minden ifjú írónak velünk kell tartania." És mégis, midőn a nagybeteg költőnek Széchenyi „szállást és költséget ajánl", hogy Bécsben gyógyíttassa magát — Károly elhárítja a nemes gesztust. Vajon biztosan tudta volna, hogy baja gyógyíthatatlan? Vagy tán legendás érzékenységével valami egyebet sejtett meg? Azt talán, hogy ő már kifutotta valódi formáját, s hogy az irodalomnak és megbolydult közéletnek más habitusú vezetőkre van szüksége? Igencsak meglehet. A lobogó hajú, carbonaro köpenyes világfit, az elbűvölő csevegőt, az embereket kedvességével megbabonázó bohém Kisfaludyt csak s a húszas években, az ő évtizedében tudjuk elképzelni. A következő decennium a mellőle indult, de rajta jócskán túllépő tanítványoké lesz: az irodalmi és irodalmon túli harcokat „csontig és szívig" vivő, „szikár, szigorú" Bajzáé, a felcsapó kűzdelmeknek széles körű, tudományos ölelésű alapot teremtő Toldyé — s mindenekelőtt a Vörösmartyé.

Miközben tovább lépett az új évtized változott igényeinek és megszaporodott feladatainak útjain, a nagy triász nem szűnt ápolni a korán távozott barát és kiváló irodalmár emlékét. Az ő buzgalmuknak köszönhetően Kisfaludy nevét rövidesen olyan tisztelet övezi, amilyen eladdig egyetlen magyar írónak sem adatott meg. Majd csak a következő stafétaváltás címszereplője, Petőfi veszi a bátorságot, hogy szóvá tegye az „öregek" már-már túlhajtott Kisfaludy-kultuszát, nem tagadva azonban az íróelőd fejlődéstörténeti szerepét. Ő kivált prózai elbeszéléseit dicsérte, ám az értő számára nem titok, hogy költőként is adósa volt neki egyben-másban. Azt sem lehet tagadni, hogy az irodalmi respublika, a szellemi élet hajdani ígéretes indulása nélkül, melynek első számú embere Kisfaludy volt, aligha lett volna oly töretlen a következő nemzedékek magasba ívelése. S még nem is szóltunk tételesen is vallott, de főleg a gyakorlatban megvalósított irodalomfelfogásáról, mely szerint az alkotómunka e különös produktuma nem lehet a kiválasztott kevesekéé. Kisfaludy őszintén hitte, hogy az irodalomnak köze van mindenhez, ami az egyén életében, a társadalomban s a világban történik. Ezt Petőfi is maradék nélkül vallotta. Úgy véljük: az igazi író, a szellem embere ma sem adhatja ennél alább.

ANTAL ÁRPÁD

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXXIII. évf. 1989. 1. szám

NYELVFILOZÓFIAI PROBLÉMÁK BRETTER GYÖRGY ÍRÁSAIBAN

1. A nyelvről való gondolkodás a filozófia természetes, szükségszerű velejárója. Ezt egyrészt magának a filozófiának a története igazolja, de logikai bizonyosságként is elfogadható: amikor a gondolkodás mint gondolkodás ismeri fel önmagát, s legalább elemi fokon strukturálja ezt az ismeretet, a nyelv — közvetítési közegként — szükségszerűen lesz a reflexió egyik objektuma.

Kérdés azonban, hogy az általános értelemben vett nyelvről való gondolkodás kitölti-e a nyelvfilozófia fogalmát bármilyen más szempont, kritérium figyelembe vétele nélkül.

Természetesen különbséget kell tenni a nyelvfilozófia mint diszciplína, és a róla vallott felfogás között. Az egyik tárgya a nyelv (minden lehetséges filozófiai vonatkozásában), a másiké maga a diszciplína mint gondolkodástörténeti jelenség, melyet genézisében is, konkrét specifikumában is meg kell határozni. Kérdésünk tehát konkrétabban így fogalmazható meg: a filozófia történetén belül „öröknek" tekinthető-e a nyelvfilozófia vagy „történetinek", azaz olyan diszciplínának, amely a filozófiatörténet bizonyos szakaszán jött létre, s lényegi tulajdonsága abban áll, hogy számára az emberi létezés egyik fontos dimenziója, a nyelv, nem pusztán alárendelt esete a lét általános problematikájának, hanem az a centrum, amely vagy kizárólagos tárgy, vagy olyan kitüntetett szféra, aminek vizsgálata mintegy meghatározza a többi szféra megközelítését.

A szakirodalomban az előbbieknek megfelelően két szemlélet körvonalazható: az egyik szerint nyelvfilozófiának minősül minden olyan filozófiai kérdésföltevés, amely a nyelvre irányul; a másik századunk polgári filozófiájának nyelvi reflexióját tekinti a tulajdonképpeni nyelvfilozófiának, anélkül, hogy elzárkózna az egyes rendszerek közötti közlekedéstől.

Bretter György nem foglalkozik közvetlenül a kérdéssel, írásaiban azonban találhatunk néhány idevágó utalást: Francis Baconról szólva megjegyzi, hogy „a nyelvfilozófia ősének látják kései utódai".[1] A filozófia deduktív jellegével, a dedukció státuszával, esélyeivel kapcsolatban a következő megállapítást teszi: „A tiszta dedukció, úgy tűnik, analitikus formákban talajra talál századunkban is a nyelvfilozófia, a szimbolikus logika és a modern tudományt reálisan befolyásoló más formák révén."[2] — 1974 májusában kelt kötetjavaslatában a tárgyalandó anyag filozófiai közegét egyrészt a marxizmusban, másrészt a nyelvfilozófiában jelölte meg.[3] A könyv nem készült el, így végső soron csak azt tudhatjuk, hogy Bretter e két kategóriát elhatárolta egymástól. Összefüggésüket, egymáshoz való viszonyukat (— Bretter György felfogásában —) a következő sorok világítják meg: „Érdekes, hogy Lukács nem építi be szervesen *Esztétikájába* a nyelvfilozófia eredményeit. Nála a nyelv a nembeliség kifejeződése (a munkával együtt), és noha egyetemesen homogén közeg, mégsem válik külön vizsgálat tárgyává."[4]

E néhány utalás — szerzőnknek a Kriterionnál megjelent négy kötetében mindössze az idézett helyeken fordul elő a „nyelvfilozófia" terminus — konklúzióként megállapítható, hogy Bretter nem oldotta fel a nyelvfilozófia huszadik századi kibontakozását a filozófiatörténet általánosságában. A Lukács Györggyel kapcsolatos megjegyzése ugyanakkor olyan módszertani elvet feltételez, amely kizárja az előbbiekben épp csak érintett kérdés egyoldalú megoldását.

---

[1] Bretter György, *A kortudat kritikája*. Bukarest, 1984. 179.
[2] *I.m.* 76.
[3] *I. m.* 182.
[4] Bretter György, *Párbeszéd a jelennel*. Bukarest, 1973. 195.

2. Bretter György nyelvfilozófiájára ugyanazok a szintváltások, végletek és ellentmondások érvényesek, amelyek filozófiáját is jellemzik: a nyelvi totalitás megragadásának szándéka a működésében vizsgált nyelv analitikus megközelítésével interferál.

3. *A nyelv és az erkölcs* című tanulmányában szigorúan erkölcsi szempontból vizsgálja a nyelvet, a pragmatikus vonatkozásokat szándékosan kerüli, s így a vizsgált tárgy specifikuma — az egység — szükségszerűen következik a célkitűzési perspektívából. Bár ismételten kihangsúlyozódik a nyelvi forma konkrét meghatározottsága, a fő kérdés mégsem a nyelvezetek problematikája vagy a nyelv antagonisztikus lényegbeli különbsége, hanem az ember nyelviségben gyökerező erkölcsiségének, erkölcsi lény voltának a tételezése és felvázolása a nembeliség, az anyanyelvi közösség és az egyén szintjén. E két utóbbi kategória itt még problématlanul simul, integrálódik a nembeliségbe, s így a nyelv homogén közegként való beállítása a premisszákból természetesen következik, s az is, hogy csupán azok a nyelvi funkciók, ismérvek emelődnek ki, amelyek Bretter etikai felfogása szerint relevánsak.

Az ontológiai nyelvfunkció a valóság strukturálásával az adottságokban rejlő hiányosságokat is felmutatja. A *kell* kísértése, az adottságok megváltoztatásának szándéka, a teljesség utáni vágyakozás így a nyelv tényében már eleve adva van. Éppígy az én és a közösség közötti viszony létrejöttének is a nyelv az előfeltétele. Elemi — ontológiai — szinten ez a viszony szükségszerűen létezik mint társadalmiság, s ilyen minőségében előfeltételezi az egyén létét. Fenntartása tehát célszerű, különben az egyén megsemmisül. A célla vált viszony így erkölcsi töltéssel telítődik fel: lehetővé teszi, hogy az ember erkölcsi lényként realizálhassa önmagát, ugyanakkor normákat ír elő, ugyanis a viszony fenntartásához, emberi viszonyként való létezéséhez a viszony által előírt normák, objektív kritériumok betartása szükséges. Az erkölcsi lét elvont lehetősége a társadalmi normákhoz való viszonyulásban válik pozitív valósággá.

„Az erkölcs realitása a külső és a belső szintetizálása. A szintézisben a külső mozzanat belsővé lesz, de mint konkrét norma nem képes birtokba venni a belsőt, csakis szintetizálja azt. A belső viszonylag önállóan mindig kidolgozza az erkölcsi perspektívát."[5] E szintézisben azonban mégis dilemma születik: az egyelőre csak nyelvileg létező egyéni cél és a külső, integráló szándékú erkölcsi norma találkozása döntés elé állítja az egyént. A dilemma nyelvi realitás, mint ahogy az erkölcsi konfliktus fogalmi konfliktusként jelentkezik, s az erkölcsi perspektíva, az egyéni cél is nyelvileg létezik. Épp ezért kell megfogalmazni, különben nem tudatosul, összemosódik a külső és a belső kettőssége, — sőt, nem is létezik: „Ha nem mondom ki, akkor nincs ez a nyelvi realitás. De ez is döntés. Esetleg nem tudatos döntés. Ha a nyelv nem szól, akkor nincs mit mondjon. Csak a kimondott szó létezik."[6] (Bretter hangneme itt nyilvánvaló imperatívuszt tartalmaz. Ugyanez fejeződik ki a Szeminárium egyik passzusában is: „Semmi sem vagyok, csak a másban vagyok magam. Nem más által, nem valami más révén: magamat kell létrehoznom, mint valami mást, akiben magamra ismerek. Önmagam megteremteni abban, amit létrehozok."[7])

A döntéstől függően a *nem* vagy az *igen* kimondásában realizálódik az erkölcsi autonómia, illetve heteronómia. A döntés mindkét vonatkozása nyelvileg létező realitás, állásfoglalás, mely a gyakorlati magatartásban testet öltve ismét normává válhat, de csak akkor, ha a szó által mások számára is hozzáférhető lesz. (Itt önkéntelenül is felidéződik az, amit az *Ikarosz legendája* sugall: az adott kor normáit, korlátait leromboló tettről csak azért lehet tudomásunk, mert megfogalmazták.)

Pázmány Péter nyelvének erkölcsi logikáját vizsgálva a bretteri konklúzió egyértelműen a kérdés középpontja felé mutat: a közösségi normákra mondott *nem* is az egyén társadalmiságát fejezi ki. Az integráció lehetősége a nyelv révén tehát mindenképpen adott: erkölcsi autonómiáját a közösségi normákkal szembeni tiltakozásban realizáló egyén par excellence közösségi lény.

A nyelv és az erkölcs problematikájának másik fontos vonatkozása a hit—valóság dilemmájának kérdése, mely később a *Szemináriumban* is felbukkan — a kommunikáció kapcsán a valóság—szókép megfelelésének vagy meg nem felelésének

---

[5] *I.m.* 98.
[6] *I. m.* 99.
[7] *A hortudat kritikája* 32.

kínzó dilemmájáról esik szó —, és a célszerűség—állítmány—cselekvés viszonyában konkretizálódik, s végül Bretter legátfogóbb nyelvfilozófiai, filozófiai, ideológiakritikai szintézistöredékében, a *Vázlat a „kijelentő mondat" filozófiájához* című írásban nyeri el legkifejtettebb formáját. Bretter Bertrand Russell álláspontját idézi, aki szerint az igazságproblematika csak azokra a mondatokra érvényes, amelyek hitet fejeznek ki, vagy amelyekkel hitet szándékoznak ébreszteni. Bretter általánosítja a hit mondatbeli jelenlétét: felfogásában az állítmány a mondatban egy meghatározott hitet fejez ki, hozzátesz valamit ahhoz a konkrét elemhez, amelyre vonatkozik, s így a kijelentő mondat egy dilemmát hoz létre. „Nincs olyan állítás és nincs olyan tagadás, amely ki tudná küszöbölni a hit és a valóság dilemmáját. Még a matematikai logika sem képes erre, ezért ilyen szempontból a matematikai logika is hordoz egy erkölcsi mozzanatot."[8]

4. *A nyelv és az erkölcs* legátfogóbb gondolati tartalmát a következőkben összegezhetjük:

— a nyelvi szféra tartalmazza az erkölcsi mozzanatot;

— az erkölcsi lét lehetősége csupán nyelvileg létező, elvont lehetőség, melynek a társadalomban kell realizálódnia;

— a társadalmiság mint viszony, mely az egyén létét lehetővé teszi, szintén a nyelv által létezik.

Szoros összefüggés mutatkozik e gondolatok s Bretter utolsó nyelvfilozófiai írásának egyik premisszája között: amint erkölcsi szempontból a nyelv az erkölcs aktuális megvalósulásának preegzisztenciális létezési módja, úgy a *Vázlat a „kijelentő mondat" filozófiájához* című tanulmánya szerint az állítmányban jelenlevő célszerűség a tényleges cselekvés előképeként fogható fel.

Az objektív világot objektív világként megragadni nem lehet. Ez az emberi szubjektivitás abszolút kizárását jelentené, ami eleve lehetetlen, de szükségtelen is, hiszen a természet humanizációja éppen az emberi szubjektivitás révén történik. Mégis törekedni kell az objektivitásra, paradox módon éppen az emberivé tevés érdekében, ez ugyanis csak akkor lehet eredményes, ha az adottságokból indulunk ki. A nyelvben ez a tárgyiasság, illetve a fogalmiság biztosításaként jelentkezik, ez viszont a dolgok faggatását, létük, természetük feltárását, azaz a szubjektivitás racionális érvényesítését jelenti.

A célszerűség „az emberi nem aktivitásának legátfogóbb tulajdonsága."[9] Az ember ennek birtokában képes humanizálni környezetét (alkalmazkodás).

A célszerűség csak akkor érvényesülhet, ha átfogóan értékeljük a tényeket, ha értelmezünk.

A mondatban a célszerűség az állítmány révén van jelen. Az alany jelentése — a fogalom — a mondatban kiegészül valamivel, ami korábban nem volt meg benne, ugyanis az állítmány révén az ember szubjektivitást, célszerűséget visz be a fogalomba.

A mondatba beépített célszerűség értelmezése ideológiakritika.[10]

A cselekvésben kettős viszony van a valóság és az ember között: a valóság irányt szab a cselekvésnek, a céltudat viszont meghatározza a dolgokat: a tárgy — első fokon — céltudatunkban válik „értünk valóvá", azaz a tárgy a céltudattal való viszonyában olyan jelleget, minőséget kap, amivel az emberi szubjektivitás ruházta fel.

Az „egyetemes lét ambivalens nyelvi kifejeződéseként"[11] a nyelv a csak képzeletben létező dolgoknak is valóságos létet tulajdonít. A nyelv absztraktizálódási folyamatának (ideologikus) következményeként a mondatból kiszorul a konkrét tapasztalat, s helyét a szubjektíve létrehozott képzelt-hipotetikus alany foglalja el. Az elképzelt alany tulajdonságai abban a képzetben merülnek ki, amelyet önkényes opciók alapján a szubjektum hoz létre: újabb állítmány nem kapcsolható hozzá, zártsága, mozdulatlansága abban is megakadályozza, hogy más alanyokkal építsen ki kapcsolatot, noha természetes körülmények között egy alany (tárgy) specifikuma más alanyokkal (tárgyakkal) való viszonyában válik nyilvánvalóvá.

A képzelt alany tehát nem válhat a cselekvés tárgyává, orientálójává, s mi-

---

[8] *Párbeszéd a jelennel* 103.
[9] Bretter György, *A korlátudat kritikája* 72.
[10] *I. m.* 45.
[11] Bretter György, *Itt és most*. Bukarest, 1979. 482.

vel a cselekvés alapvető kritériuma a célszerűség megvalósítása, reális tárgyra irányuló célszerűség hiján nem beszélhetünk cselekvésről.

Bretter mindkét írását a nyelv átfogó megragadásának szándéka jellemzi: a korábbiban a nyelvi és a nyelven kívüli szféra elvontan is dinamikus kapcsolatrendszere villan fel, s erkölcsi optimizmus fűti a mondatokat, a későbbiben a létezés nyelvbelisége dominál, s az egzisztencia predikátumaként való tételezése az ontológiai problematikát bizonyos értelemben a nyelv körébe zárja; az alapvető probléma, a nyelvből kiszorított tapasztalat visszavétele, megoldatlan marad, a kvázi-megoldásban pedig több a hamistudat-fricskázó irónia, mint a végső megoldhatóságban való hit.

5. *A nyelv és az erkölcs*ben Bretter egy elvi-logikai modellt épít fel; nem a gyakorlatot modellálja, hanem az embernek a nyelviségben adott erkölcsi lehetőségeit. A *Hipotézis a nemzedékek kettős nyelvéről* című tanulmányában pragmatikus keretek közé helyezi a nyelvi problematikát, a nemzedéki konfliktusok nyelvi szükségszerűségét vizsgálja. Az így létrejövő hipotézis azt a folyamatot modellálja, amely két nemzedék ideologikus csatározása után a teoretikus igény napjaiba torkollott.

Kritikai analízisében Bretter „Az emberi kapcsolatok nyelvét mint az emberi nem törzsfejlődésének és a társadalmiság adott szintjének kölcsönviszonyát képviselő nyelvet vizsgálja."[12] E szempontnak megfelelően a nyelv alapvető strukturáló elve az egyéni—kisközösségi és a társadalmi szféra közötti viszony. Bretter szerint a partikuláris szférában (szerves kisközösségeiben) az ember „azt a nyelvet beszéli, amelyet az emberi nem fejlődése alakított ki."[13] Ez a gondolat arra az empirikus tényre támaszkodik, hogy a partikuláris szféra az általános életmegnyilvánulások szintere, tehát kapcsolat tételezhető e között az általánosság és a nembeliség között. Ez a kapcsolat (megfelelés) azonban látszólagos, a következtetés tehát hibás, mert az egyéni—kisközösségi viszonyrendszert önmagában szemléli, s eltekint a társadalom egészén belüli struktúrák s a társadalom intézménye valóságos egymásra hatásától, amely a kisközösségek életét, nyelvét is meghatározza.

Egészen másként problematikus az, amit Bretter a társadalmi szféra nyelvéről mond: alkalmazkodása társadalmi formáiban az ember azt a nyelvet beszéli, melyet helyesnek vél.

A „helyesnek vél" bizonyára az erkölcsi heteronómiára utal, s így nem az erkölcstelen nyelvhasználatra vonatkozik, hanem arra, amit Bretter *A nyelv és az erkölcs*ben a következőképpen fejt ki: „A helyesen előírtak akarása azt jelenti, hogy a helyes előírás kritériumát mint szándékom helyességének kritériumát fogadom el."[14] A *vél* azonban bizonytalanná teszi a *helyesnek* a tartalmát, s ez még inkább világossá lesz, amikor a társadalmiság fogalmának ellentétes tartalmakkal való kusza feltöltése után kiderül, hogy „Az uralkodó osztály s hatalmi intézményei érdekeiket mint az össztársadalom érdekeit fogalmazzák meg (Marx), ezért a társadalmiságot kifejező nyelv eleve misztifikált nyelv".[15] Vagyis: a társadalmiság nyelve, az adott viszonyokhoz való alkalmazkodás nyelve, az intézmények nyelve — antagonista körülmények között — misztifikált nyelv, s ugyanakkor az eszmények nyelve is. Ez természetesen már önmagában indokolja az alkalmazkodás, az alkalmazkodás nyelvének problematikusságát is, amely az erkölcsi heteronómia és a pragma sajátos vegyülékét hozza létre. Az eszmény elveszti tisztaságát, s ez a nyelvben úgy mutatkozik meg, hogy a társadalmi mező, a társadalmi nyelv antagonizmusa miatt a kisközösség a maga konkrét nyelvére kénytelen átültetni az eszmények általánosságát, ami Bretter szerint az eszmények céllá degradálását jelenti, ez viszont perspektívavesztést, a horizont beszűkülését vonja maga után, hiszen „Az eszmény nem egyéb, mint az a mód, ahogyan egy nemzedék megfogalmazza

---

[12] Bretter György, *Párbeszéd a jelennel* 142.

[13] *I. m.* 128. — Ez a szemlélet a későbbiekben lényegesen megváltozik. Bretter a *Szavak—előszavakról* című írásában egyetértve idézi Heller Ágnes mondatait (melyekben ugyan nincs szó konkrétan a nyelvről, de a szöveg általánossága erre is vonatkoztatható): „A társadalmi munkamegosztás kialakulásától kezdve az ember nembeli fejlődését egy adott integrációban megint csak a társadalmi egység testesíti meg, *de ez az egyed nem viszonyulhat többé az egész integrációhoz*: közvetlen környezetében, mindennapi életében nem ez, tehát *nem az emberi lényeg adott korszakban* kibontakozott színvonalát sajátítja el, hanem saját rétegének, rendjének, osztályának színvonalát, az azokhoz a funkciókhoz tartozó készségeket, normákat és képességeket, melyeket saját rétege, rendje, osztálya stb. tölt be a társadalmi munkamegosztásban." (lásd: Bretter György, *Itt és most* 369).

[14] *Párbeszéd a jelennel* 101.

[15] *I. m.* 137.

saját létének hiányosságait: ám a hiányosság lehet »tartalmas« vagy tartalmatlan. Tartalmas akkor, ha szabadsága reális korlátait-határait fogalmazza meg, vagyis ha benne a stratégia fogalmazódik meg; tartalmatlan akkor, ha csupán a közvetlen gyakorlat, a taktika."[16] — Felvetődik az ideális kapcsolat lehetősége is: „Ha *egy* nemzedék két nyelve között közvetlen viszony van, vagyis ha a partikuláris szabadon megy át a társadalmiba, és a társadalmiban a partikuláris önmaga lényegére ismer, akkor az új nemzedék a két nyelv szabad mozgásában önmaga számára elfogadható eszményt ismer fel."[17] Erre azonban antagonista körülmények között nincsen kilátás.

Nemzedékek közötti viszonylatban a két nyelv problematikussága új dimenzióval bővül: „a *már* és a *még nem* kialakított viszonyok különbségeit fejezi ki."[18] Az idősebb nemzedék belátja az alkalmazkodás szükségszerűségét, az alkalmazkodás nyelvének kialakítását tehát pozitív ténynek minősíti még akkor is, ha tudja, hogy ez nyelvének kettészakadását jelenti; a fiatalabb nemzedék elutasítja (egyelőre) ezt a megoldást, mert bűnösnek érzi a kompromisszumot, viszont tapasztalnia kell a kivülrekedést, az elszigetelődést, a nyelvi egység partikularitását, amit ugyan önmagáért való egységként próbálhat feltüntetni, s az alkalmazkodást a társadalmiság elutasításában vélheti megtalálni, ám ez az idősebb nemzedék szemében tartalmi excentrikusságnak bizonyul. Az egymást keresztező nézetek, a kettős vereség tudatosulásában a nyelv hitelét veszti, a valódiság hiányának érzékelésében mindkét nyelv látszatok hordozójaként jelenik meg. A kitörési lehetőségek keresése tovább atomizálja a kisközösséget, a partikuláris szféra nyelve szétesik, szigorúan egyéni lesz.

A társadalmiasulás, a beilleszkedés igénye új közösség körvonalait villantja fel, az idősebb nemzedék nyelvének elvetése a kezdetben negatív nyelvi formák pozitív tartalmainak nyelvi kiteljesedése révén végül is új társadalmi nyelvet hoz létre, de radikális változások hiján voltaképp újratermelődnek a korábbi viszonyok. Ennek felismerése és tudatos elkerülése társadalmon-kívüliséget eredményez, elfogadása pedig manipulációt és önmanipulációt, ami a nyelv egészét konfúzzá teszi, mely így csupán az érzelmek kifejezésére válik alkalmassá.

Ilyen körülmények között a teória nyelvének generációs nyelvként való alkalmazása bizonyul a legradikálisabb megoldásnak. Következmény: a teória nyelve logikai építkezés helyett a kritikai nyelv funkcióját kénytelen betölteni. A funkció lényege Bretter szerint az ideológiai képződmények alapjainak tisztázása, az adott társadalom emberi kapcsolatainak a nyelviségben is kifejeződő bemutatása s végül az emberi kapcsolatok nyelvének az elemzett kettősség szerinti modellálása.

6. A diszkurzív és a dialektikus fogalmiság kettősségének érintkezési felülete is van; a dialektika a folyamat szintetikus megragadásának dinamizmusával ugyan meghaladja a diszkurzivitás állóképszerűségét, de ugyanakkor szükségszerűen sematizál, homogenizál: fogalmi rendszere nyelvi-logikai absztrakció.

Feltételezhető, hogy Bretter György esszé-kedvelése legalábbis részben e paradoxon felismerésével magyarázható. Egy helyen ugyan alkati kérdésként kezeli az esszé iránti vonzalmat („Bizonyos dolgokat nem tudok fogalmilag kifejteni, tehát úgy mondom el ezeket, ahogyan borzasan és fogalmilag kidolgozatlan formában felbukkannak bennem. Persze ezen belül igyekszem végiggondolni azt, amit mondok."[19]), de ennél figyelemreméltóbb a következő megállapítása: „Felülkerekedni a diszkurzív intellektus esetlegességén és felmérni a világot, megragadni a folyamatot a folyamat révén és a ráció felé elindulni: ez a feladat. Erre egyik eszközünk az esszé. És ha valaki azt kérdezné, miért éppen az esszé, miért nem inkább a fogalom a maga tisztaságában, vagy éppen a matematika, akkor azt mondhatnók, hogy a fogalom vagy a szimbólum éppen azt takarhatja el előlünk, amit keresünk; a konkrét létezés értelmét."[20]

A konkrét létezés értelmének megragadása konkrét fogalmak nélkül lehetetlen s az esszének éppen az az előnye a teoretikus, filozofikus nyelvvel szemben, hogy megengedi, igényli a konkrét fogalmak használatát. A filozófus Bretter dilemmája ez: a lét teljességének átfogására törekszik, de nem tud lemondani a filo-

[16] *I. m.* 131.
[17] *I. m.* 130–1.
[18] *I. m.* 130.
[19] Aniszi Kálmán, *A filozófia műhelyében*. Bukarest, 1978. 64.
[20] Bretter György, *Párbeszéd a jelennel* 6.

zófia gyakorlati lehetőségeiről sem, sőt gyakran ez az oldal válik elvileg is kihangsúlyozottá: „A mindennapi élet felé közeledni, befolyásolni az emberek gondolkodását, vagyis rádöbbenteni az olvasót, hogy értelmeznie kell világát — szerintem a filozófiában utazók célja."[21] „... a mindennapi élet nyelvének elemzése nélkül nem lehet közelebb jutni azokhoz, akik a teória iránt érdeklődnek ugyan, de visszariadnak... a hagyományos filozófiai kérdésfelvetéstől. A modern filozófiai problematika felvetése — elsősorban a nyelv elemzése — nálunk is a társadalmi lét sajátosságaiból fakadó követelmény."[22]

7. A *Szeminárium* című írásában olvasható nyelvfilozófiai utalások legátfogóbb gondolata az ontológiai nyelvfunkciónak a valóság strukturálásában való meghatározása. Ennek a közismert gondolatnak Bretter két vonatkozását emeli ki: az a tény, hogy a beszéd csak az emberre jellemző, elkülöníti az embert a többi létezőtől, másrészt viszont a szó, azzal, hogy megnevez, elkülöníti az egyes jelenségeket egymástól. A nyelv tehát már önmagában is értelmezés, a sajátos emberi nézőpont beépítése a létbe. A filozófia ennek a nyelvben szükségképpen adott értelmezésnek az értelmezése: „benne a beszélő lények osztálya saját specifikumát határozza meg."[23] Bretter elkülöníti a jelölő és a jelölt közvetlen kapcsolatát megvalósító szónyelvet az általánosságában sokértelműséget hordozó köznyelvtől. Az általánosítás — a közvetlen rámutatás hiánya — nyelvi törvény, s ilyen értelemben a köznyelv is tartalmazza a metanyelv egyik jegyét.

A metanyelv érvényességi körének szűkítése vagy bővítése szerint beszélhetünk egyrészt a tulajdonképpeni (nyelvészeti) értelemben vett metanyelvről, másrészt viszont körébe sorolhatjuk az ember szellemi—verbális magatartásának mindazokat a szféráit, melyek lényegi tulajdonsága az általános megragadás, a tudatosság, valami (logikus) strukturálása, törvényszerűségek megállapítása, értelmezés.

Az utóbbi értelemben felfogott metanyelv egyik gyakorlati eseteként Bretter a kortudatot említi, mely sajátosságánál fogva fellazítja az objektumok tárgyszerűségét, illuzórikussá teszi a társadalom tényeit, az illúzió pedig „az a nyelvi kifejezés, amely olyannak láttatja a világot, amilyennek látni szeretnénk. Vagyis a tényekhez hozzáteszünk egy nyelvi tényt, amely átrendezi, vágyaink—óhajaink—érdekeink irányába perdíti őket."[24]

A kortudat nyelve a köznapi nyelv, a mindennapi élet nyelve. A bretteri törekvések ismeretében érthető, hogy miért van nyelvi reflexiója fókuszában ez a kategória. Ezt hangsúlyozza a következő parafrázis is: „... mint Marx mondja, a hatalomra került proletariátusnak meg kell tanulnia beszélni: a hatalom általános nyelvén túl — amit legjobbjaitól készen kap — meg kell tanulnia a dolgok nyelvét is. A tárgy nélküli nyelv a hatalom fontos eszköze, ám a konkrét élet a nyelvi konkrétban képes csupán önmagát észrevenni."[25]

A mindennapi élet nyelvének szintjén optimális esetben a valóság strukturáló elve a tárgyiasság: a köznyelv a tárgyak és a nyelv közvetlen kapcsolatát valósítja meg. „A köznapi beszéd — ha értelmes — rámutat a jelenségekre, s miután e beszéd feltétele a hit abban, hogy az, amire rámutat, azonos saját magával, a köznapi beszéd nem értelmezi, hanem elfogadja a tárgyakat úgy, ahogy a beszélő ezt éppen látja."[26] A köznyelv sajátossága elvileg kizárja a fogalmi tisztázás kérdését: szóanyaga általában mindenki számára ugyanazt a jelentést hordozza, vagy legalábbis közérthető, s így a nyelvi—grammatikai szabályok betartásával lehetővé válik a kommunikáció még akkor is, ha a közvetlen tárgyiasság a szubjektív viszonyulás nyelvi formáinak hatására csak tendenciaszerűen érvényesülhet s nem a maga tiszta formájában.

Napjaink szociolingvisztikájának minuciózus jelentésmegkülönböztetése gyökeresen különbözik a bretteri álláspontól. Filozófiai szempontból a jelentés ilyen megkülönböztetése irreleváns. Viszont nem véletlen, hogy a hagyományos értékrendek felbomlása, a társadalmi mobilitás dinamizmusa, a mesterséges közösségek formalitása, az atomizálódás—uniformizálódás kommunikáció-deformáló hatása éppen századunk utolsó negyedében vált fokozottan érzékelhetővé. Ennek felismerése az

[21] Aniszi *i. m.* 65.
[22] *I. m.* 62.
[23] Bretter György, *A kortudat kritikája* 91.
[24] *I. m.* 108—9.
[25] Bretter György, *Itt és mást* 459.
[26] Bretter György, *A kortudat kritikája* 116.

irodalomban is jelentkezik. Bretter Szilágyi István *Kő hull apadó kútba* című regénye kapcsán mondja: „A természetes kapcsolatok felbomlása értelmetlenné teszi a fogyasztást, a nyelv használatát is. A mindennapi nyelv tárgyiassága, illetve a mondatok ítéletekké szerveződése is megszűnik."

Szilágyi nyelve ezt a helyzetet fejezi ki, tehát bizonyos értelemben regényének tárgya maga a nyelv. Bodor Ádám novellái mellett az *Üllő, dobszó, harang*ban, majd ebben a regényben találkozunk leginkább ilyen törekvéssel: „mondatokkal, illetve a mondatszerkesztés sajátosságaival ábrázolni azt, ami a nyelvben a világ kifejeződéseként óhatatlanul jelen van."[27]

A *Szeminárium*ban a nyelvi tárgyiasság fellazulásának előbbi eseteit vizsgálja Bretter: a tárgyvesztés korszakaiban a név fontosabbá válik az általa megjelölt tárgynál. A dolgok homályosságba merülnek, s így inkább neveik veszik körül az embert, semmint a konkrét tárgyak. A nevek között élő ember megteheti azt, amire a dolgok között nincs lehetősége: a mindentudás és mindenhatóság mezében tetszeleghet, s nem kell attól tartania, hogy „az élet harsány jelenléte ellentmond" neki. Az önkényes nyelvi konstrukciók világa ez. Ugyanehhez a kérdéshez tartozik az a mindennapi életben gyakori jelenség, amikor „magát az elnevezést tekintjük értéknek." A platonizmus gyakorlattá válása az életet deduktívvá teszi: „... az érték eszményéből való részesedés szerint ítéljük meg a dolgokat, s innen már csak egy lépés a név és a reális összekeverése, a névnek tulajdonított érték."[28] A név védjeggyé változik: értéket sugároz bármire, aminek megnevezésére felhasználják.

A nyelv devalválódásának másik konkrét formája a pragma térhódításából következik. A hasznosság elve a nyelvben is megszünteti az alternatívákat, a kijelentés teljesen szubjektívvá válik. A nyelv mint értelmezés nem a nembeliség szintjén valósul meg, hanem egyoldalúan pragmatikus szempontok ellenőrzése alá kerül. A dolgok objektív minősége helyett ez a torzult szubjektivitás lesz a mérték: a mondat alanya tehát nem a tárgyi létezőre utal, s az állítmány nem az alanyra vonatkozik, hanem mindketten az ítélet kimondóját minősítik. Az alternatívák megszüntetése a nyelvet a kizárólagosság nyelvévé teszi, s a természetes nyelvi pluralitás redukciója a gondolkodás elszegényülését eredményezi.[29] A nyelv és a valóság természetes viszonyának megszűnése félrevezeti a cselekvést, ez viszont hamis konklúziókat szül: álproblémák merülnek fel, a valóság strukturálása többszörösen mellékútra téved, a nyelv hitele labilizálódik.

Ha a mindennapi nyelv „tiszta beszéd" volta a dolgok objektív minőségének tiszteletben tartásától függ, a filozófia nyelvének lényegi kritériuma a fogalmi tisztaság. Ez a követelmény különben általánosan szükségessé válik, mihelyt a köznapi nyelven túli területekre lépünk. Bretter felfogásában a társadalom normális működéséhez éppúgy szükséges bármely diszciplína fogalmi kidolgozottsága, mint a köznyelv esetében a tárgyiasságra való törekvés: „... ahol a történelem lehetetlenné tette a fogalmak következetes kidolgozását, ott a társadalom az ámítás és önámítás társadalma volt...".[30]

A fogalmak kapcsolódásának közege a képzet. A filozófiában a fogalmakhoz tapadó képzeteket maga a struktúra határozza meg, a köznapi nyelvben az empíria. Ennél megfelelően két szövegtípus különíthető el: az egyikre a *fogalom — képzet — fogalom*, a másikra a *fogalom — képzet — konkrét dolog* szerkezet jellemző. E két szövegtípus közti különbség figyelmen kívül hagyása a filozófiát szubjektívvé, a köznapi nyelvet elvonttá teszi. „Maradjunk tehát a szövegen belül: mindig azonos típusú szövegen belül; ne kényszerítsünk fogalmainkra valamilyen szubjektivitást, de a dolgokat se nyomorítsuk agyon a fogalmi tisztaság képzetével."[31]

A fogalmak objektív kidolgozásának lehetőségébe vetett hit a nyelv és a logikum összefüggésének gondolatán alapszik. Bretter szerint a nyelv logikai, pszichikai, társadalmi képződmény, s az, hogy a fogalmiság igénye hangsúlyozottan van jelen írásaiban, a nyelv pszichikai oldalának gyakorlati túltengéséből s ennek érzékeléséből következik.

8. Az *Adalék egy hely- és egy időhatározó sajátosságaihoz* című írás problematikája szervesen összefügg azokkal a kérdésekkel, amelyeket az előbbiekben tár-

---

[27] Bretter György. *Itt és mást* 469.
[28] Bretter György. *A hortudat kritikája* 83.
[29] *I. m.* 30.
[30] *I. m.* 39.
[31] *I. m.* 17.

gyaltunk. Az írás egyik célja éppen az, hogy kimutassa: fogalmi megragadás híján az empíria töredékes logikája szerint szerveződik minden ideológia. A fő probléma annak elemzése, hogy a szélsőséges szubjektív tudat nyelvi rávetítése a valóságra milyen következményekkel jár, ha az ilyen úton előállított világ ráadásul a tényleges valóság szerepében tetszeleg. Bretter abból az előfeltevésből indul ki, hogy az „itt és most" nyelvi klisében merev, konzervatív, hamis világkép fejeződik ki, közösségteremtő szerepre törő ideológia húzódik meg, s illuzórikus tartalma az objektív valóság tükrözésének igényével lép fel. Ennek konrét kibontása az *itt* és *most* egységbeszerveződésének, az „itt és most" jelentésstruktúrájának, erkölcsi tartalmának és ideológiai vonatkozásainak nyelvi-ideológiai kritikájában valósul meg. Az analízis eredményeként az „itt és most" egysége kettészakad, s helyette az ITT és MÁST kerül normatív és ideologikus funkcióba. A tárgy strukturálásának elve tehát maga is nyelvi-ideológiai s ilyen értelemben Bretternek ez az írása önirónia ként, önleleplezésként is felfogható.[32] Ám ideológia és ideológia között különbség van: az ITT és MÁST a cselekvés és a folyamatosság elevenségét érzékelteti az „itt és most" merevségéhez képest, ugyanakkor az analitikus fogalmisággal megalapozott ideologikum létezési módjában is fölötte áll az „itt és most" hangulatiságának.

Az elemzés nyelvi keretéül a köznapi nyelv és az ideológiai nyelv kettőssége szolgál. Az utóbbi az általánosságok nyelve, így a köznapi beszédben konkrét jelentésű *itt* és *most* használata ezen a szinten eleve problematikus lesz. Minden empirikus kifejezésben van valami abszurd, ezt azonban a mindennapi nyelv és a gyakorlat, ha nem is meg-, de legalább feloldja a maga eszközeivel, a köznapi nyelven túl viszont már a „filozófiai jóizlésbe" ütközik az empíria felelőtlen kezelése, s következménye pedig: elavuló, hangulattá változó világ, ahol objektív folyamatok helyett a szubjektumban játszodnak le az események. A jelenségek pontos leírására irányuló nyelvi logika felfüggesztődik, a kijelentések az „itt és most" elvének megfelelő szellemben szerveződnek, az ítélet az elvnek formálisan megfelelő kijelentésekre épül, a tettek háttérbe szorulnak. Az „itt és most"-ra hivatkozó szándék nyelvi formuláinak előtérbe kerülése kiszorítja a normális körülmények között jelentkező szándék—következmény konfliktust, s a nyelvileg kifejezett szándék minősíti a tettet. Verbális világra hasad a hajnal, a nyelviség hordoz mindent, a rossz az „itt és most" ellenében elhangzó kijelentésekben testesül meg, az ellene való harc e kijelentések elleni harcban merül ki. A jónak deklarált kijelentés, azaz az „itt és most" szellemében született kijelentés ismétlése elsődleges követelménnyé, főszabállyá lép elő. Az ilyen értelemben kétnyelvűvé váló közösség végül is kényszerűen homogenizálódik, de hamis egység jön létre: a szó hitele megsemmisül. Nyelvi klisék burjánzanak, a nyelv a végsőkig egyszerűsödik, az erkölcsi kijelentések tartalom nélküli fráziscserék, a nyelv természetes közösségteremtő funkciója saját ellentétébe csap át: atomizálja a társadalmat.

9. Az emberek közötti érintkezés fogalmának felvázolásakor Bretter abból a gondolatból indul ki, hogy „figyelembe kell venni a kommunikáció valamennyi formáját és eszközét".[33] Tehát a meghatározás nem korlátozódhat pusztán a nyelvre, s ugyanúgy az optimalizálás imperatívusza sem. Felmerül ugyanis a tömegkommunikációs eszközök és a termelőeszközök kommunikációs fontosságának problémája is, noha mindkét kategória a maga más-más ridegségével — úgy tűnik — eltorlaszolja az emberi kapcsolatok közvetlenségét. Ám mégsem lehet kihagyni ezeket: léteznek s bizonyos szempontból uralják a kommunikációt.

A 'mass media' az uniformizálás eszközeként egyoldalú érintkezést valósít meg. Az egyén „ízlésében, ismereteiben és ítéleteiben a statisztika része lesz, többnyire elfelejti önmagát".[34] Ehhez képest a termelőeszközök révén megvalósuló érintkezés értékes, egyéni reagálást követel, s ha bizonyos kritériumok adottak, a nyelvi közegnél is egyértelműbb közlekedést biztosít. E kritériumok azonban alapvetően nyelvi jellegűek: a hibalehetőségek csak akkor küszöbölhetők ki, ha „a termelőeszközökre vonatkozó tudás, és ha ez egyáltalán lehetséges, akkor a termelőtevékenység következményeire vonatkozó tudás"[35] is az ember birtokában van.

A tárgyi eszközök bevételével a kommunikáció „egyértelmű és egyéni reagálást követelő tudatos viszonyként" való meghatározását át kell fogalmazni, újabb elem-

[32] Bretter György, *Párbeszéd a jelennel* 115.
[33] *A hortudat kritikája* 36.
[34] Uo.
[35] *I. m.* 38—9.

mel kell kiegészíteni. Egyrészt azért, mert a tárgy—ember viszonyban a tudatosság elve egyoldalúságot eredményez, másrészt pedig a tudatosság és a nyelv mechanikus összekapcsolása a tudat—gondolkodás—beszéd—nyelv azonosítását implikálja.

Shannon és Onicescu nyomán Bretter az „optimális információfelvétel" fogalmával helyettesíti a „tudatosság" kategóriáját. Ez utóbbi a bizonytalanság kiküszöbölését jelenti egészen a lehetséges határig, ami viszont feltételezi, hogy az információs forrás, valamint a kommunikációs közeg egyértelmű legyen.

A korábban a termelőeszközök kapcsán megfogalmazott igényt Bretter a következőképpen szélesíti ki: „Valószínűleg a valódi emberi kapcsolatok ott kezdődnek, ahol ez a tudás mindenki számára lehetséges, vagyis ott, ahol a legemberibb tevékenységre vonatkozó tiszta fogalmiság kidolgozását és a fogalmak tömegméretű elsajátítását semmiféle társadalmi — ideológiai korlát sem akadályozza."[36]

10. Bretter Györgyöt majdnem kizárólag a hagyományos nyelvfilozófiai kérdések aktuális problematikája érdekelte: a nyelv és az erkölcs, a nyelv és a társadalom, a nyelv és a valóság viszonyát vizsgálta, az egyes nyelvváltozatok közül főként a mindennapi nyelv elemzésével s ezzel összefüggésben a köznapi nyelv szintjén stagnáló, vulgarizált ideológia kritikai megközelítésével foglalkozik. Gyér és többnyire közvetett utalásaiból gyanítható, hogy e munkában századunk nyelvfilozófiájának módszereit, eredményeit is hasznosította, ennek jelentőségét viszont nem kell eltúlozni; ő maga mondja, hogy számára a polgári filozófia ismeretét mindössze néhány könyv és folyóiratban megjelent tanulmány elolvasása jelenti.

A mindennapi nyelv filozófusaként a tiszta beszéd nevében bírált, a ráció filozófusaként egyetemességre törekedett. Sokszor ellentmondásos gondolatai végül is érvekké válnak, s az értelem és a humánum érdekében emelnek szót.

MÁTHÉ DÉNES

[36] *I. m.* 39.

PROBLEME DE FILOZOFIA LIMBII ÎN SCRIERILE LUI GYÖRGY BRETTER

(Rezumat)

Studiul analizează preocupările privind teoria limbii ale filozofului clujean, problematică atît de acută şi de actuală a filozofiei moderne. Din aceste investigaţii asupra respectivelor texte filozofice rezultă că György Bretter a abordat aproape în exclusivitate doar problemele actuale ale acestui domeniu: relaţia dintre limbă şi morală (dintre individual şi social), limbă şi societate, limbă şi realitate, toate acestea fiind analizate la nivelul limbajului cotidian. În cîteva studii ale sale, filozoful a demonstrat că sfera limbajului conţine şi un aspect moral, că posibilitatea existenţei morale se realizează în societate şi că socialul ca relaţie nu există decît doar prin limbaj. Observaţiile sale critice se referă tocmai la teorii vulgarizatoare, prezente în această variantă a limbii. Se poate constata asimilarea de către György Bretter şi a unor metode şi rezultate ale filozofiei contemporane, fără însă de a exagera importanţa acestora. Ca filozof al limbajului cotidian, el a formulat anumite referiri critice asupra obiectului său tocmai în numele raţiunii exprimate de un limbaj clar şi convingător.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXXIII. évf. 1989. 1. szám

A MEZŐSÉGI A-ZÁS

1. Az irodalmi *o* hang helyén álló, területileg főleg a Mezőséghez, pontosabban Belső-Erdélyhez kötött *a*-zás szerepét a szókincs hangtestének felépítésében, jelentőségének megfelelően, talán Gálffy Mózes hangsúlyozza kellőképpen. Az *o/a* fonémakülönbség hiánya ugyanis a nyelvjárásokban homonimákat eredményez: *hagy*[1] 'enged', *hagy*[2] 'hogy, hogyan'; *halam*[1] 'halom', *halam*[2] '(az én) halam' stb. (vö. Gálffy, NyelvTan — 1980. 49).

2. Ismeretes, hogy a fonémák mennyiségi viszonyában, jelen esetben az *o*, illetőleg az *a* fonéma előfordulási arányában és elosztásában az egyes nyelvjárási részrendszereken belül az eltérő irányú hangváltakozások következtében eltolódás állt be: vagy az *a*, vagy az *o* fonéma javára. Az irodalmi nyelvhez viszonyított ilyen vagy olyan megterheltségi többlet alapján beszélünk *a*-zó vagy *o*-zó nyelvjárásokról. Szinkrón értelemben tehát *a*-záson (nyílt *a*-záson) egy-egy nyelvjárás *a* fonémájának funkcionális megterheltségét értjük az *o* fonéma rovására. Ez a megterheltség, fonémagyakoriság lehet morfémákhoz kötött és a morfémáktól független, a fonémarendszer egészében vagy valamely részletében érvényesülő jelenség. A mezőségi nyelvjárásban az irodalmi nyelvi *o*, nyelvjárási *a* megfelelést, az *a*-zást, nem a kérdéses fonémát tartalmazó morféma sajátos történeti alakulása szabja meg, hanem a fonéma eloszlása a területhez kötött nyelvjárás fonémarendszerében, a morfémákban elfoglalt helye, a disztribúció.

3. Az irodalmi nyelvhez viszonyítva, a mezőségi nyelvjárásban az *o* fonéma funkcionális felhasználtsága az *a* fonéma javára alegységenként egyre kötöttebb. Típusonként ez a kötöttség addig fokozódhat, mígnem az *o* fonéma az *a* javára teljesen megszűnik. Az irodalmi nyelv rendszerében az *o : a* hangviszony fonológiai ellentétet alkot mind hangsúlyos helyzetben (pl. *kor/kar, lop/lap),* mind hangsúlytalan helyzetben: tőmorfémák hangsúlytalan szótagjaiban, (pl. *kapor/kapar)* és szuffixumok előtt és szuffixumokban (pl. *falok/falak, fogom/fogam).* Ehhez viszonyítva a mezőségi nyelvjárásban, területi alegységekhez kötötten az *o* fonéma egyre korlátozottabb felhasználását tapasztalhatjuk.

4. Az *a*-zás területi és rendszerbeli körvonalazását csakis bőséges anyagon végzett nyelvföldrajzi gyűjtések tették és teszik lehetővé.

A jelenség jelzésére és összefoglalására az eddigi szakirodalomban is találunk kísérletet. A vizsgálat sok esetben egy-egy településre vagy ennek szűkebb környékére terjed ki (Kolumbán Samu: Nyr. XXII [1893], 355—6; Lázár István: Nyr. XXV [1896], 346; Böszörményi Géza, *A jánosfalvi nyelvjárás.* Bp., 1906. 8—11; Németh Sándor: Nyr. XLII [1913], 11; Szendrey Zsigmond: Nyr. XLIII [1914], 162; Inczefi Géza, *Abafája és vidékének nyelvjárása.* Bp., 1938; Márton Gyula: MNny. I [1941], 120;

Gálffy Mózes: MNny. II [1942], 185; Balassa Iván: MNny. III [1943], 57). Nagyobb területen végez gyűjtést, és az *a*-zás megjelenésének fokozatait is bemutatja a Kis-Küküllő vidékén Horger (Nyr. XXXII [1903], 261), a Fekete-Körös völgyi magyarság tájszólásában Márton Gyula (NyIrK. VI [1962], 85—106; a Nyárádmentén Benkő Loránd *(Nyárádmente földrajzi nevei.* Bp., 1947. 4—5; MNy. LIV [1959], 380—7), az aranyosszéki nyelvjárás *a*-zásának részletes leírását pedig magam végeztem el (NyIrK. XII [1968], 209—22).

A nyelvjárási összefoglalások e közlések alapján az *a*-zásnak különböző típusait különítik el. Balassa József (MNyj. 74) egy hangsúlytalan helyzetben *a*-zó és egy hangsúlyos helyzetben is *a*-zó típust különböztet meg. Horger nyelvjárási összefoglalójában (MNyj. 71) az *a*-zásnak a következő formáit állapítja meg: 1. pusztán megelőző *a* után, 2. minden hangsúlytalan helyzetben, 3. minden hangsúlytalan helyzetben, csak megelőző *o* után nem tőszóban, 4. vagy megelőző *á* után nem, 5. teljes *a*-zás. Deme László hangsúlyozza (NyatlFunk. 165) a fentiek mellett a „nyílt *a*-zás" morfémákhoz kötött és a morfémáktól független típusának szükséges szétválasztását, s hogy figyelemmel kell lennünk a tőszóbeli magánhangzók minőségére is (I. OK. VII, [1955], 533—4). Magam az aranyosszéki nyelvjárás alapján az *a*-zásnak hét típusát különítettem el (i.h.), s felhívtam a figyelmet arra, hogy a különböző típusokban megvizsgált anyagnak tekintettel kell lennie még az azonszótagú *l, r, j* előtti helyzetre is. Ezt a szempontot figyelembe veszi a MNyA. anyaga alapján írt nyelvjárási összefoglalójában Imre Samu is (MMNyjR. 229—30). Elkülöníti az általános *a*-zás és a hangsúlytalan *a*-zás típusát, és az előbbiben egy olyan altípust talál (Ro-11), amelyben a szótagzáró *r* hatására megnyúlt *o*-kban *(ò, ó)* az *a*-zás nem jelentkezik.

5. Az *a*-zás és típusai területi elterjedésének felvázolását nagyban elősegítették a különböző táji nyelvatlaszgyűjtések, amelyek a mezőségi nyelvjárásnak — éppen az *a*-zás fokozatainak megállapításában fontosnak tartott — peremvidékein folytak. Ezek a gyűjtések a Borsa völgyére (Szabó—Gálffy—Márton: ETF. 181. szám), Aranyosszékre (Murádin: NyIrK. II [1958], 172), a Felső-Maros völgyére (Balogh—Teiszler: StUnBB/Phil. 1963. 103), valamint a Nyárád meg a Kis-Küküllő közötti területre (Balogh—Teiszler, NyelvTan — 1980. 7). vonatkoztak. A MNyA *a*-zó romániai kutatópontjait Imre Samu rendszerezi *(i.h.).*

6. Minthogy a „Romániai magyar nyelvjárások atlasza" kutatópontjai közül 40 a mezőségi nyelvjárásterületre vonatkozik, vizsgálnunk kell ennek az anyagnak, a függelékben felsorakoztatott nyelvjárási adatoknak a vallomását. (Minthogy az aranyosszéki *a*-zás leírásában közöltem már három — K:2, 4, L:9-es jelzésű — kutatópont anyagát[1], ezek újból való közlésétől itt eltekintek.) A különböző helyzetekre az atlasz kéziratos anyagából mintegy 170—185 adatot válogattam ki. Ezek az adatok lehetővé teszik, hogy vizsgálható legyen az *a*-zás: **1.** toldalékok előtt és toldalékokban; vigyázva arra, hogy a példák között a vizsgált helyzetet megelőző szótőbeli hang, *a, á* és más magánhanzó is legyen; **2.** többtagú

[1] A betűjelnek és indexszámnak megfelelő kutatópontok jegyzékét lásd NyIrK. X. 58.

szavak hangsúlytalan szótagjában, ha a megelőző szótagban *a* van; 3. ugyanebben a helyzetben, ha a megelőző szótagban *i, ó, u, é* van; 4. ugyanebben a helyzetben, ha a megelőző szótagban *á* van; 5. ugyanebben a helyzetben, ha a megelőző szótagban *o* van; 6. többtagú szavak hangsúlyos szótagjában; 7. többtagú szavak hangsúlyos szótagjában szótagzáró *l, r, j* előtt; 8. egytagú szavakban. Mint látható ezek a helyzetek azonosak az aranyosszéki *a*-zás leírásakor vázolt helyzetekkel, a vizsgálat csupán a szótagzáró *l, r, j* előtti helyzettel bővült.

A felsorakoztatott adatok alapján megállapítható, hogy van olyan település (L:8), hol csak megelőző szótagbeli *a* után jelentkezik az *a*-zás; toldalékban, toldalék előtt, valamint többtagú szavak hangsúlytalan szótagjában (A. típus). Következő típusban (B.) átterjed az *a*-zás a többi toldalékos és toldalék előtti helyzetre is, ha a megelőző szótagban nincs *á* hang (E:7, F:1, 5). Átterjed az *a*-zás (C. típus) többtagú szavak hangsúlytalan szótagjára is, ha nincs előtte *á* és *o* (E:6, F:6, 10, L:11). A következő, a Cs. típusban *a*-zást találunk a többtagú szavak hangsúlytalan szótagjában megelőző *o* után is, de *á* után nem (C:3, F:2, 11, 13, L:1, 5). Az *a*-zás erősségének következő fokozatában (D. típus) minden hangsúlytalan helyzetben *a*-zást találunk, megelőző *á* és *o* után is (F:7, L:3, 7, 9). Az F. típusban feltűnik az *a*-zás hangsúlyos helyzetben is, de a szótagzáró *l, r, j* előtt csak igen szórványosan (F:8, L:6, M:1). Végül az utolsó, a G. típusban teljes *a*-zást találunk (G:8, F:9, 12, L:4, 7, 8, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 19, K:4, 5, R:2).

A fentebb körvonalazott típusok olykor nem tisztán, mereven elválasztható módon jelentkeznek; az egyik típusból a másikba az átmenetnek számos jelét tapasztalhatjuk, mely főleg az ejtés ingadozásában, a realizáció nyíltsági fokában nyilvánul meg. A típusok között példák, ellenpéldák több-kevesebb eltolódásának oka abban rejlik, hogy nem megállapodott jelenségről van szó, s ezért sok adatban ingadozó ejtést találunk. Az adatok többsége egy bizonyos típusra vall, de néhány adat a fejlődésnek megelőző, mások az azt követő típusát példázzák.

E típusok nyelvföldrajzi elhelyezkedését tekintve, a változás folyamata természetszerűleg a ma legfejlettebb típust képviselő központi részeken indult meg, a Maros és a Kis-Küküllő völgye településein, s innen terjedt a peremterületek felé.

7. Ismeretes, hogy a mai nyelvjárásokban — jórészt területi különbségekkel — egymás mellett találjuk a jelenség időbeli fázisait. Így van ez az *a*-zás jelensége kialakulásában is. Mint Benkő megállapítja (Nyjtört. 90) az *a*-zás hasonulásos eredetű: a nyíltabbá válás az *a*-t tartalmazó szótagok után jelent meg, s terjedt át — hangsúlytalan helyzettől hangsúlyos helyzet felé, haladva — a többi *o*-t tartalmazó szótagokra is. Hogy ez a fejlődés a Mezőség területén nem volt egyenes vonalú, annak oka, hogy az *o* > *a* nyíltabbá válást keresztezte más, ellentétes irányú hangváltozás. Ilyen a mezőségi nyelvjárásnak főleg a nyugati felében, de a nyelvjárás peremvidékén mindenütt megtalálható *á* utáni *o*-zás (Murádin: NyIrK. XXVII [1983], 53—60). E jelenség az *a*-zásnak az A-tól a Cs-vel bezárólag terjedő típusaiban hat, s e típusokban a zártabbá és a nyíltabbá válás együttes hatása következtében az *o a* fonémaviszonyban sajátos helyzet alakult ki: általában, némi ingadozással, *o*-t találunk *á* után az

irodalmi nyelvi *o* és *a* helyén, és *a* van — a fejlődés típusainak arányában — más magánhangzók után az irodalmi *o* és *a* helyén.

Az *a*-zás egyenes vonalú fejlődésének másik akadályát főleg szótagzáró *r* hang képezte. Az *a*-zás ugyanis csak a rövid *o* hangokat érintette, a hosszú *ó*-kat nem. Csakhogy a mezőségi nyelvjárásban a szótagzáró *l*, *r*, *j* előtt több-kevesebb intenzitással a magánhangzó megnyúlik, így az *o* is. A másodlagosan keletkező félhosszú, hosszú *ò*, *ó*-k esetében *(kórsó)* késleltetett az *a*-zás intenzitása, akkor, amikor ez más hangsúlyos helyzetű esetekben *(katló, kavács)* már megtörtént.

8. Végül érintenünk kell a mezőségi *a*-zás kísérő jelenségét, az *e*-zést és a hasonulásos *æ*-zést (a jelenségre lásd Murádin: NyIrK. XXX [1986], 121—40). Vajon e hangjelenség fokozatai egybeesnek-e az *a*-zás fokozataival? Kétségtelen, ahol a mezőségi nyelvjárásban *a*-zás van, ott az *i*, *ü*, *ű*, *ő* utáni hangsúlytalan helyzetben az irodalmi *ö* helyén *e*-t találunk. Típusban a kétféle jelenség abban is egyezik, hogy a hangsúlyos helyzetű *o* és *ö* után a tőszó második, hangsúlytalan szótagjában nem áll be sem az *a*-zás *(korom)*, sem az *e*-zés *(ökör)*. A két hangjelenség más típusaiban az *o* > *a* változás némiképp az *e*-zés, illetőleg a hasonulásos *æ*-zés előtt jár. Területileg kiterjedtebb, tehát hamrabb beállt az *a*-zás a hangsúlyos *o* után tőszóban *(boland)*, mint az *e*-zés ugyan ebben a helyzetben *(göder, öker)*. A teljes *a*-zás területén jelentkezik általában a nyílt és hasonulásos *æ*-zés *(æklæ)*. A teljes *a*-zás azonban némileg kiterjedtebb, tehát az teljes *o* > *a* változás keletkezésében megelőzte a nyílt és hasonulásos *æ*-zést a terület szélein, ott ahol éppen érintkezik a hangsúlytalan *a*-zás területével. Teljes *a*-zást találunk az F:8, 9, K:3-as kutatópontokon, de nyílt és hasonulásos *æ*-zést itt még nem.

Íme az adatok:

F:1 (Baţa): **1.** *ablakat, kalapat, magat, zabot* ~ *zabat, cukrat, fotot, kulcsat, àzok, padak, juhak, tyükak, adat* ~ *adot, aratat, kapot, lòpot, òtot, nàgyab, asztalan* ~ *asztalon, nyàran, torkam, adam* ~ *adom, akarok, hagyak, kapok, kaptatok, rakam* ~ *rakom, rakad, rakjan, vagyak, ásol, ásson, fázok, vágọk, fujam, futak, gondolok, hozok, irok, irjon* ~ *irjan, iszạm, iszạl, tudam, tùdad* ~ *tùdod, asztalos, lapos, sáros, világos, harangoz, fòdoz, hatodik, màsodik, hàszhoz* ~ *hàszhaz, kapkodik, akkor, hacco;* **2.** *abrancs, abrosz, asszany, csatorna, gabona* ~ *gabᵒna* ~ *gabna, gyalog, kaszor, kapocs, kàpor, katona, majosság, màlom, szalonna, szàtyor, takony, vàcsora* ~ *vocsora, vakol, zabola;* **3.** *cincog, cukor, hurog* 'hurok', *csikorog, piros, sogoram, surol, ugorka, vẹ̈kony;* **4.** *àlom, gágog, hàboru, hầjog, hàpog, hàrom, járom, jászoj, kàntor, kàposzta, nyáβog, tàrkony, ványol, vászony;* **5.** *bòcskor, bòkor* ~ *bokor, bòlond, csokor* ~ *csòkor, fòrog, homlokạm, horkol, kòcsonya, kònkoj, koporsọ, kòrom, òrgonạ, ostor, pozdorja, ròkonak, tòrony;* **6.** *bogàr, fojoviz, gomboc, gyomlál, hòsszu, hozzàm, koma,*

kòpasz, kòtlo, koβa, koβács ~ koács, kovàsz, oda, ollo, pokroc, rostę̀, rozsda, szombạt, szomszéd, szòpik, tojàs, tokány, tollu; **7.** *balha, bòrda, bòrnyu, bòrso, csòrba, csòrda, csorgo, forgat, hordás, hordo, kolbász, korso, òrso, tolvaj, tornác;* **8.** *domb, gomB, hogy, konyty, lop, mos, most, nyom, ott, rozs, sok.* (154 *o*, 1 *ọ*, 3 *ạ*, 8 *o* ~ *a*, 22 *a* realizáció).

L:8 (Mărtiniș): **1.** *ablakat, kalapat, magat, zabot ~ zabat, cukrot, fótot, kócsot, azak, padak, juhok, tyúkok, adatt ~ adott, aratott, kapatt, lopott, ótott, nagyabb, asztalan ~ asztalon, nyáran, tórkom, adam, akarak, hagyak, kapok, kaptatak ~ kaptatok, rakom, rakod, rakjon, vagyak, ás*^{u}*ol, ásson, fázok, vágok, fuvom, futok, gondolok, hozok, irok, írjon, iszom, iszòl, tudom, tudod, asztalos, lapos, sáros, világos, szappanyaz, harangaz, hatadik, második, asztalhaz, hászhoz, akkò, haccòr;* **2.** *abrancs, abrasz, asszan ~ asszon, csatòrna, gabona, gyalag, kacòrbicsok, kapacs ~ kapocs, kapòr, katana, majorság, malam, sorogja, szalanna, szotyòr, takon ~ takan, vacsạra, vak*^{u}*òl, zabolla;* **3.** *cincog, cuk*^{a}*òr, urok* 'hurok', *csitorog, sógorom, sujok, súròl, ubórka, vékony;* **4.** *álom, gágog, háboru ~ hábạruság, hájog, hápog, hárọm, járom, kántór, káposzta, nyáβog, tárko*^{n}*, ványol, vászon;* **5.** *bocskór, bokór, bolond, csokòr, forog, homlokom, h*^{u}*ọ̀rkòl, kocsonyạ, konkòj, kopòrsó, korom, òrgona, ost*^{u}*òr, pozdòrja, rokonok, torony;* **6.** *bogár, boka, gombóc, gyomlál, hosszu, hozzám, koma, kopac, kotl*^{u}*ò, kovạ, kovács, kovász, oda, ollò, pokróc, rosté, rozsda, szombat, szomsz*^{i}*éd, szopik, tojás, toká*^{n}*, tollu;* **7.** *bòlha, bòrdạ, bórnyu, bòrsọ̀, csórba, csòrda, csòrgò*^{u}*, fòrgat, hórdás, hórdọ̀, kòlbász, korsọ́, ōrsọ́, tòlvāj, tórnác;* **8.** *domb, gomb, hogy, konyty, lop, mos, most, nyom, ott, rozs, sok* (159 *o*, 1 *ọ*, 2 *ạ*, 10 *o* ~ *a*, 22 *a* realizáció).

F:5 (Băiţa): **1.** *ablakat, kalapat, magạt, zabat ~ zabot, cukrat, fotot, kócsat, azọk, padak, juhak, tyùkak, adọtt, aratatt, kapott, lopott, otott, nagyaḅ, asztalan, nyáran, torkọm, adam, akarak, hagyọk, kapok, kaptatak, rakom, rakod, rokjạn!, vagyak, áso!, àsson, fàzọk, vàgọk, fujam, futok, gondolạk, hozọk, irok, irjan ~ írjan, iszam, iszạl, tudam, tudad, asztalos, lapas, sáros, világos, szappanyoz, harangaz, fodoz, hatadik, màsodik, asztalhaz, hàszhọz, kapkọdik, akkor, haccor;* **2.** *abrancs, abrạsz, asszony, csatorna, gabona, gyalog, kacor, kapocs, kapor, katona, majarság, malam ~ malom, sarogja, szalonna, szotyor, takony, vacsora, vakol, zabola;* **3.** *cincọg, cukor, hurok, csikarag, piros, sògoram, sujok, sùrol, ugorka;* **4.** *àlom,*

gágog, háboru, hájog, hápog, három, járom, jászoj, kántor, kàposzta, nyávog, tárkony, vànyol, vàszon; 5. *bocskor, bokor, bolond, csokorẹ̈k, forog, homlokọm ~ homlokạm, horkol, kocsonya, konkoj, koporsọ, korom, òrgona, ostor, pozdẹ̈rja, rokonak, torony;* 6. *bogàr, boka, fojo, gomboc, gyomlàl, hosszu, hozzàm, koma, kopac, kotlo, koßa, kovács, kovász, oda, ollo, pokroc, rostẹ̈, rozsda, szombat, szomszẹ̈d, szopik, tojàs, tokány, tollu;* 7. *bọlha, borda, bornyu, borso, csorba, csorda, csorgo, forgat, hordás, hordo, kolbàsz, korso, orsụ, tolvaj, tornác;* 8. *domb, gomb, hogy, konyty, lop, mos, most, nyom, ott, rozs, sok* (138 *o*, 12 *ọ*, 6 *ạ*, 3 *o* ~ *a*, 28 *a* realizáció).

F:2 (Nireş): 1. *ablakạt, kalapat, magat, zabat, cukrat, fótat, kócsat, azak, padak, juhak, tyukak, adatt, aratatt, kapatt, lopatt, òtatt, nagyabb, asztalan, nyáron, torkam, adam, akarak, hagyak, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyak, àsol, àsson, fázok, vàgok, fùjam, futak, gondolak ~ gondalak, hozak, irak, írjan, iszam, iszàl, tudam, tudad, asztalas, lapas, sáros, szapanyaz, harangaz, fódaz, hatadik, második, asztalhaz, hászhoz, kabdas, akkor, haccòr;* 2. *abrancs, abrasz, asszany, csatorna, gabona ~ gabana, gyalag, kacar, kapcs!, kapàr, katana, majossàg, malam, sarogja, szalanna, szotyàr, takany, vacsora, vakal;* 3. *cukor ~ cukar, urak, csikorog, piras, sògaram, sujak, súrál, ugàrka, vikany;* 4. *álom, gágog, hàboru, hàjog, hàpog, három, járom, jászoj, kàntòr, káposzta, nyávog, tárkony, vànyol, vàszony;* 5. *bocskàr, bokor, boland, csokar, forag, homlakam, horkàl, kocsonya, konkòj, koporsò, koram, ᵘòrgona, ostor, pozdorja, rokonak, torany;* 6. *bogàr, boka, gomboc, gyomlál, hosszu, hozzàm, koma, kopasz, kotlo, kova, kovàcs ~ koßács, kovàsz, oda, òllo, pokròc, rostéj, rozsda, szombat, szomszid, szopik, tojàs, tokány, tollu;* 7. *balha, bòrda, bòrnyu, bòrso, csòrba, csòrda, csòrgo ~ csàrgo, forgat, hordás, hordo, kolbàsz, korso, orsò, tòlvàj, tòrnàc;* 8. *domb, gomb, hogy, konyty, lop, mos, most, nyom, att, rozs, sok* (102 *o*, 1 *ạ*, 4 *o* ~ *a*, 75 *a* realizáció).

F:6 (Fizeşu Gherlii): 1. *ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrat, fótat, kócsat, azak, padak, juhạk, tyukak, adatt, aratatt, kapatt, lopatt, òtatt, nagyạbb, asztalann, nyáronn, tòrkam, adam, akarọk, hagyak, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyak, ásòl, ásson, fázok, vágok, fuvam, futak, gondolạk, hozak, irak, írjan, iszam, iszàl, tudam, tudad, asztalas ~ asztalos, lapas, sáros, világos, szappanyaz, harangaz, fódaz, hatọdik, má-*

sodik, asztalhaz, hászhọz, kabdas, akkor, haccoʳ; **2.** abrancs, abrasz, asszany, csatàrna, gabana ~ gabona, gyalag, kacàr, kapcs!, kapàr, katọna ~ katana, majãság, malam, sarogja, szalanna, szotyòr, takany, vacsara, vakal, zabala; **3.** cincag, cukàr, hurak, csitarag, pirass, sógoram, sujak, sùràl, ugàrka, víkany; **4.** álom, gágog, hàboru, hájọg, hápog, három, járom, jászòj, kàntòr, káposzta, nyávog, tárkony, ványòl, vászony; **5.** bocskor, bokor, bolond, csukar ~ csukọr, forog, homlokạm, hòrkàl, kocsonya, konkòj, kopòrsọ, ḳorom, òrgona, ostor, pozdòrja, rokonak, torony; **6.** bogár, boka, fojó, gombóc, gyomlál, hosszu, hozzám, koma, kopasz, kotlo, kova, kovács, kovász, oda, ollò, pokroc, rostệ, rozsda, szombat, szomszíd, szopik, tojás, tokán, tollu; **7.** bàlha, bòrda, bòrnyu, bòrsò, csòrba, csòrda, csõrgò, fòrgat, hordás, hòrdò, kòlbász, kòrsó, òrsò, tòlvaj, tòrnác; **8.** domb, gomB, hagy, konyty, lop, mos, most, nyom, att, rozs, sok (102 *o*, 4 *ọ*, 3 *ạ*, 3 *o* ~ *a*, 71 *a* realizáció).

F:10 (Sic): **1.** ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrat, fótat, kócsat, azak, padak, johak, tyúkak, adatt, aratatt, kapatt, lopatt, ótatt, nagyabb, asztalann, nyáronn, tòrkam, adam, akarak, hagyak, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyak, ásòl, ásson, fázok, vágok, fuvam, futak, gondolak, hozak, írak, írjan, iszam, iszàl, tudam, tudad, asztalas, lapass, világos, szappanyaz, harangaz, hatadik, második, asztalhaz, hászhoz, kabdas, akkòʳ, haccòr; **2.** abrancs, abrasz, asszany, csatòrna, gabana, gyalag, kacar, kapacs, kopòr!, katana, majãság, malam, soragja, szalanna, szotyòr, takany, vacsara, vakàl, zabala; **3.** cincag, cukàr, hurak, csikarag, pirass, sógorọm, sujak, sùràl, ugòrka, víkan; **4.** álom, gágạg, háborù, hájog, hápog, hàrom, járom, jászaj!, kàntor, káposzta, nyávog ~ nyávọg, tárkony, ványòl, vászon; **5.** bocskòr, bokòr, bolond, csokòr ~ csukor, forog, homlakam ~ hamlakam, hòrkol, kocsonya, konkòj, kopòrsọ, korom, òrgona, ostor, pozdòrja, rokonak, torony; **6.** bogár, boka fojó, gombóc, gyomlál, hosszu, hozzám, koma, kopoc!, kotlo, kova, kovács, kovász, odạ, òllò, pokróc, rostéj, rozsdạ, szombat, szomszíd, szopik, tojás, tokány, tollu; **7.** bàlha, bòrda, bórnyu, bòrso, csòrda, csòrgò, fòrgat, hòrdàs, hõrdò, kòlbász, kòrsó, òrsó, tòlvàj, tòrnác; **8.** domb, gomb, konyty, hogy, lop, most, nyom, ott, rozs, sok (106 o, 2 ọ, 1ạ, 1 *o* ~ *a*, 73 *a* realizáció).

E:6 (Tiocu de Sus): **1.** ablakat, kalapat, magat, zabot ~ zabat, cukrat, fótat, kòcsat, azak, padak, juhak, tyukak, adatt ~ adott, aratatt, kapatt,

lopatt, otatt ~ otott, nagyabb, asztalạn, nyàron, tòrkam, adam, akarak, hagyok, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyak, àsol, àsson, fàzok, vágok, fujọm, futok, gondolok, hozok, irok, irjan, iszọm, iszọl, tudam ~ tudom, tudad ~ tudod, asztalas, lapas, sáros, világos ~ világạs, szapanyaz, harangaz, fodaz, hatọdik, màsodik, asztalhaz, hàszhoz, kabdos, akkor, haccor; **2.** *abrancs, abrasz, asszony ~ asszạny, csatòrna, gabona, gyalag, kaszar, kapocs, kapor, katona, majasság, malam, saroglya!, szalanna, szotyor, takony, vacsara, vakol;* **3.** *cincaG, cukor, urok, piros, sogoram, sujak, sùrol, ugorka, vẹ̈kany;* **4.** *àlom, gágog, háboru, hájog, három, járom, jászoj, kántor, kàposzta, nyáßog, tàrkony, vànyol, vàszony;* **5.** *bocskor, bokor, bolond, csokor, foroG, homlokam, horkol, kocsonya, konkoj, koporso, kòrom, ostor, pòzdorja, rokonak ~ rokkonak, torony;* **6.** *bogàr, fojọ, gomboc, gyomlàl, hosszu, hozzàm, koma, kopac, kotlo, koács ~kòßács, koßász, oda, ollọ, pokroc, rostẹ̈, rozsdạ, szombat, szòmszẹ̈d, szopik, tojàs, tokány, tollu;* **7.** *bàlha, bòrda, bòrnyu, borso, csòrba, csòrda, csorgọ, forgat, hordàs, hordọ, kolbász, kòrso, orso, tòlvaj, tòrnác;* 8. *domb, gomb, hogy, konyty, lop, mos, most, nyom, ott, rozs, sok* (125 *o*, 4 *ọ*, 3 *ạ*, 5 *o ~ a*, 43 *a* realizáció).

E:7 (Chidea): **1.** *ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrot, fótot, kócsot,* **azak, padak,** *juhak, adatt aratatt, kapatt, lopott, ótott, nagyabb, asztalann,* **nyáron, tórkom,** *adam ~ adom, akarak, hagyạk, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyak, áso*[1]*, ássạn, fázạk, vágak, futok, gondolak, hozok,* **irạk, irjọn, iszam, iszàl,** *tudam, tudad, asztalas, lapas, sáras!, világạs,* **szappanyaz, harangaz,** *fódoz, hatạdik, másạdik, asztàlhaz, hászhọz, kabdas, akkor, haccòr;* **2.** *abrancs, abrasz, asszan, csatòrna, gabạna, gyalag,* **kacàr, kapacs, kapàr,** *katana, majasság, malam, saragja, szalanna, szotyòr,* **takan, vacsara, vakòl, zabolla;** **3.** *cincog, cukòr, uruk* 'hurok', *nyikoroG,* **piros, sógoram, sujok, súrol, ugòrka, vékon;** **4.** *álom, gágọg, hábaru, hájog,* **hápog, hárạm,** *járom, jászòj, kántọr, kápọszta, nyávog, tárkony, ványạl,* **vászạn ~** *vászon;* **5.** *bocskór, bokór, bolond, csokòr, forog, homlokom,* **hòrkòl, kocsonya, konkòj, kopòrso, korom, òrgona, ostòr, pozdòrjạ, rokonak, torony;** **6.** *bogár, boka, fojọ, gombòc, gyomlál, hosszu, hozzám, koma,* **kopac, kotlò, koßa, kovács, koßàsz,** *oda,* **ollọ, pokróc, rosté**[1]*, rozsda, szombat,* **szomszéd, szopik, tojás, tokán, tollu;** **7.** *bàlha,* **bòrda,** *bòrnyu, bòrso,* **csòrba, csòrda, csòrgọ, fòrgat, hòrdàs, hòrdọ, kòlbász, kórso, tòlvàj, tòr-**

tòrnác; 8. *domB, gomB, hogy, konyty, lop, mos, most, nyom, ott, rozs, sok* (127 *o*, 4 *ǫ*, 9 *ą*, 3 *o* ~ *a*, 49 *a* realizáció).

C:3 (Dămăcuşeni): **1.** *ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrat, kócsat, azą̀k, padak, juhak, tyukąk, adatt, aratatt, kapatt, lopatt, ótatt, nagyabb, asztalan, nyáron, tòrkam, adam, akarak, hagyak, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyak, ásòl, ássson, fázok, vágok, fujam, futak, gondalak, hozą̀k, irak, ìrjǫn, iszam, iszàl, tudam, tudad, asztalas, lapas, sáros, világos, szappanyąz, harangaz, hatadik, másǫdik, asztàlhaz, hászhoz, kabdas, akkar, haccòr* ~ *hatvęssęn;* **2.** *abrancs, abrasz, asszony, csatòrna* ~ *csatàrna, gabana, gyalag, koszār, kapacs, kapàr, katana, majóság, malam, sarogja, szalanna, szatyàr, takany, vacsara, vakal, zabǫlla;* **3.** *cincag, cukàr, urak, csitǫrą̀g, piras, sógaram, sująk, súràl, ugàrka, víkany,* **4.** *álom, gágog, háboru, hájąg, hápog, három, járǫm, jászòl, kántòr, káposzta, nyáβog, tárkony, ványòl, vászony;* **5.** *bocskàr, bokàr, boland, csokàr, forag, homlakam, kocsonyą, konkàj, kopàrsǫ̀, koram, òrgoną, ostàr, podòrja, rokanak, torany;* **6.** *bogár, boka, fojó, gombóc, gyomlál, hosszu, hozzám, koma, kopasz, kotlǫ́, koβa, koβács, koβász, ada!, alló, pokrǫ́c, rostyi, rozsda, szombąt, szomszíd, szopik, tojás, tallu;* **7.** *bàlha, bòrda, bórnyu, bossó, csórba, csòrdą, csòrgò, fòrgat, hòrdás, hòrdó, kòlbász, kossó ossǫ́, tòlvàj, tòrnác;* 8. *domb, gomb, hagy, konyty, lop, mos, most, nyom, att, rozs* ~ *roZs, sok* (81 *ǫ*, 6 *ą*, 1 *o* ~ *a*, 80 *a* realizáció).

F:4 (Sărata): *ablakat, kalapat, magat, zabot* ~ *zabat, cukrąt, kòcsat, azok, padak* ~ *padǫk, juhok, tyukak, adat, aratot, kapot* ~ *kapat, lopot, ótatt, nagyob, torkom, adam, akarak, hagyak, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyak, àsal, àsan, fàzak* ~ *fázam, vágak, fujam, futak, gondolak, hozak, irak, írjan, iszam, iszal, tudam, tudad, asztalos, lapas, sàros* ~ *sàrǫs, világas* ~ *világos, szappanyaz, harangaz, hatodik, második, kapkodik, akor, hacor;* **2.** *abrancs, abrosz, aszony, csàtorna, gaboną, gyalag* ~ *gyalog, kaszar, kapocs, kapor, katona, majorság, malam* ~ *malom, saraglya!, szalonna, szotyor, takkąny!, vacsora, vakol;* **3.** *cincog, cukor, hurok, csikorog, piros, sógaram, sujk!, sùrol, ugorką, vękony;* **4.** *àlam, gágog, háboru, hàjag, hápog* ~ *hàpog, hàrom, jàrǫm, jászoj, kàntor, kàposzta, nyàbog!* ~ *nyáβog, tárkony, ványǫl, vászon* ~ *vàszǫny;* **5.** *bocskor, bokǫr, bolond, csokor, forog, homlokom, horkol, kocsonya, konkoj, koporsò, koram, orgona, ostor, pozdorja, rokonak, torony;* **6.** *bogàr, boka,*

fojo, gomboc, gyomlál, hosszu, hozzám, koma, kopasz, kotlo, kovàcs, koßàsz, oda, ǫllo, pokroc, rostë̯j, rozsda, szǫmbat, szomszë̯d, szopik, tojás, tokàny, tolu; **7.** *bolhạ, borda, bòrnyu, bòrsǫ, csorda, forgat, hordǫ, kolbàsz, korso, ǫ̀rsò, tòlvaj, tòrnàc;* 8. *domB, gomb, hogy, konyty ~ koncs, lop, mos, most, nyom, ot, rozs, sok* (121 *o*, 8 *ǫ*, 2 *ạ*, 4 *o ~ a*, 44 *a* realizáció).

F:11 (Lacu): *ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrat, fòtat, kócsat, azak, padak, juhạk, adatt, aratạtt, kapatt, lopatt, ótatt, nagyoBB, asztalann, nyárạnn, tòrkam, adam, akarak, hagyak, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyạk, ásol, ásson, fázok, vàgok, fùßam, futak, gondǫlak, hozak, írak, írjan, iszam, iszàl, tudam, tudad, asztalas, lapass, sárǫs, vilàgǫs, szappanyaz, fódaz, hatadik, második, asztàlhaz, hàszhoz, kapkad, akka, hacca;* **2.** *abrancs, abrasz, asszạny, csatorna, gabona ~ gabana, gyalag, kacar, kapcs!, kopàr, katana, majàsàg, malam, saragja, szalanna, szotyar, takany, vacsara, vakàl;* **3.** *cincag, cukàr, urak, nyikǫrag ~ nyikarag, piras, sógaram, sujak, sural, ugàrka, vë̯kony ~ vìkany;* **4.** *álom, gàgog, vákog, három, járom, jászoj, kàntor, káposzta, nyáßog, tàrkony, vànyol, vàszǫny;* **5.** *bocskạ̀r, bokàr, boland, csokàr, forạg, hamlakam, hòrkal, kocsonya, konkaj, kopàrso, koram, órgona, ostàr, pozdòrja, rokonak, torany;* **6.** *bogár, boka, fojòviZ, gombòc, gyomlál, hosszu, hozzàm, koma, kopạc, kotlo, koßa, koßàcs, kovàsz, ada, ǫllǫ, pokroc, rostë̯, rozsda, szombat, szomszé̯d, szopik, tojàs, tokány, tollu;* **7.** *bàlha, bòrda, bòrnyu, bòrso, csòrba, csòrda, csòrgo, forgat, hordàs, hòrdo, kolbàsz, kòrsò, orsǫ, tòlvaj, tòrnàc;* 8. *domB, gomB, hagy, konyty, lop, mos, most, nyom, att, rozs, sok* (84 *o*, 6 *ǫ*, 5 *ạ*, 2 *o ~ a*, 84 *a* realizáció).

F:13 (Chesău): **1.** *ablakat, kalapat, magat, zabạt, cukrat, fótat, kócsat, azak, padak, juhạk, csukak, adatt, aratạtt, kapatt, lopatt, ótatt, nagyaBB, asztalan, tòrkam, adam, akarak, hagyak, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyak, ásol, ásson, fázom, vágok, fußǫm, futak, gondǫlak, hozak, rakjan, vagyak, ásol, ásson, fázom, vágok, fußǫm, futak, gondǫlak, hozak, irak, ìrjan, iszạm, iszal, túdam, túdad, asztalas, lapass, sàros, világos, szappanyoz, harangaz, fótaz, hatodik, màsodik, asztalhaz, hászhoZ, kapkodik, akka, hacca;* **2.** *abrancs, abrasz, asszany, csatòrna, gabana, gyalag, kocar, vaskapcs!, kopòr!, katana, majāság, malam, sorogja, szalanna, szotyar, takany, vacsara, vakàl, zabola;* **3.** *cincag, cukàr, urak, csikarag, pi-*

ras, sógaram, sujak, súral, ugàrka, vikany; **4.** *álom ~ álam, gágoG, háboru, hájǫg, rápog, három, járom, jászoj, kàntor, káposzta, nyàog ~ nyáβog, tárkony, ványol, vàszǫny;* **5.** *bocskàr, bokar, boland, csokar ~ csokòr, forog, hamlakam, horkàl, kocsonya, konkàj, koporsǫ, koram, orgona, ostàr, pozdòrja, rokonak, torany;* **6.** *bogár, boka, fojò, gomboc, gyomlál, hosszu, hozzàm, koma, kotlǫ, koβa, koβács, koβász, oda ollo, koproc, rostę̈, rozsda, szombat, szomszę̈d, szopik, tojás, tokàny, tollu;* **7.** *bàlha, bòrda, bornyu, bòrso, csòrba, csorda, csòrgo, fòrgạt, hordàs, hòrdo, kòlbász, orsǫ, tòlvaj, tòrnác;* **8.** *domB, gomB, hogy, konyty, lop, mos, most, nyom, ott, rozs, sok* (91 *o*, 4 *ǫ*, 3 *ạ*, 2 *o* ~ *a*, 78 *a* realizáció).

L:1 (Suatu): **1.** *ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrat, fòtat, kòcsat, azak, padak, juhak, csukak, adatt, aratatt, kapatt, lopatt, òtatt, nagyabb, asztalạn, nyáron, tòrkam, adam, akarak, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vadzṣak, áso!, àsson, fàzok, vágok, fuβam, futak, gondalak, hozak, irak, irjan, iszam, iszal, tudam, tudad, asztalas, lapas, sàros, vilàgos, szapanyaz, harangaz, fódaz, hatodik, màsodik, asztalhaz, hàszhoz, kapkad, akkor, hacco!;* **2.** *abrancs, abrasz, asszany, csatorna, gabana, dzṣalag, kacar, kapacs, kopor ~ kopàr, katana, majàrság, malam, sorogja, szalanna, szacsor, takany, vacsara, vakàl, zabala;* **3.** *cincag, cukar, urak, csikarag, piras, sògaram, sujak, sural, ugạ̀rka, vę̈kany;* **4.** *àlom, gágog, hàboru, hàjog, hápog, hàrom, járom, jászoj, kàntor, kàposzta, nyàog, tàrkony, vànyol, vàszony;* **5.** *bocskor, bokòr, boland, csokor, forag, hamlakam, hòrkal, kocsonya, konkaj, koram, orgona, ostor, pozdorja, rokonak, torony;* **6.** *bogár, boka, fojǫ, gomboc, gyomlàl, hosszu, hozzàm, koma, kòpac, kòtlo, kovạ, kovàcs, koàsz, ada, ollǫ, pokroc, rostyę̈j, rozsda, szombat, szomszę̈d, szopik, tojàs, tokàny, tollu;* **7.** *bòlhạ, borda, bornyu, borsǫ̀, csorba, csorda, csorgo, forgat, hòrdàs, hòrdo, kolbàsz, tolvaj, tòrnàc;* **8.** *domb, gomb, hagy, koncs, lop, mos, most, nyom, att, rozs, sok* (95 *o*, 2 *ạ*, 1 *o* ~ *a*, 83 *a* realizáció).

L:5 (Viişoara): **1.** *ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrat, fòtat, kócsat, azak, padak, juhak, tyukak, adatt, aratatt, kapatt, lopatt, otatt, nagyabb, asztalan, tòrkam, adam, akarak, hagyak kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyak, áso!, ásson, fázok, vágok, fuvam, futak, gondolak, hozak, irak, irjan, iszạm, iszal, tudam, tudad, asztalas, lapas, világos, szappanyaz,*

harangaz, fòdaz, hatadik, másạdik, asztalhaz, hàszhoz, kabdas, akkor, haccor; **2.** *abrancs, abrasz, asszany, csatòrnạ, gabana, gyalag, kạcàr, kapacs, kopār ~ kapàr, katọna, majassàg, malam, sorogja, szalanna, szotyār, takany, vacsara, vakàl, zabala,* **3.** *cincag, cukàr, urak, csikarag, piras, sògaram, sujak, sural, ugọrka;* **4.**. *álom, gágog, hábọrú, hájog, hápog, három, járom, kàntór, káposzta, nyáßog, tárkony, ványol, vászạn;* **5.** *bocskór, bokàr, boland, csokàr, forọg, hạmlakam, hòrkal, kocsonya, konkoj ~ konkaj, koporsọ, koram, orgona, ostàr, pozdòrja, rokonak, torany;* **6.** *bogár, boka, fójo, gomboc, gyomlál, hosszu, hozzàm, koma, kopac, kòtlo, koßa, kovács, koßász, oda ~ ada, ollo, pokroc, rostḛ, rozsda, szombat, szomszḛd, szopik, tojàs, tokány, tollu;* **7.**. *bòlha, bòrda, bòrnyu, bòrso, csòrba, csòrda, csòrgo, fòrgat, hòrdás, hòrdo, kòlbàsz, kòrsò, òrsọ, tolvaj, tòrnạc;* **8.** *domb, gomb, hagy, konyty, lop, mos, most, nyom, att, rozs, sok* (91 *o*, 3 *ọ*, 4 *ạ*, 2 *o ~ a*, 85 *a* realizáció).

L:18 (Pipea): **1.** *ablakọt̰, kalapọt̰, magat̰, zabat̰, cukrot̰, fọ́tot fotot̰, kócsat̰, azak, padak, juhọk, tyukak, adott, aratatt, lopott, ótatt, nagyoBB ~ nagyaBB, nyárann, torkam, adom, akarok, hagyok, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyok, ásò, ásson, fázok, vágak ~ vágok, fußam, futok, gondolok, hozok, írok, írjon, iszom, iszól, tudom, tudod, asztalas, lapass, sáras, világos, szappanyoz, harangaz, fódoz, hat̰odik, második, asztalhaz, hászhaz, kapkod, akkó;* **2.** *abrancs, abrasz, asszon, csatòrna, gabona, gyalog, kacār-bicsak, kapocs kapòr, kat̰ona, majóság, malom ~ malam, sarogja, szalonna, szotyòr, takony, vacsọra, vakòl, zabala;* **3.** *cincạg, cukór, hurok, nyikorog, piros, sógorom, súròl, ubórka, vékan;* **4.** *álom, gágag, hájag, hápoG, háram, járom ~ járam, jászòj, kántór, kàboszta, nyàpag, tárkon, ványòl, vászon;* **5.** *bocskór, bokór, bolond, csokór, forog, homlokom, hòrkòl, kocsonya; konkój, kopórsò, korom, òrgona, ostór, pozdórja, rokonok, t̰orony;* **6.** *bogár, boka, fojó, gombóc, gyomlál, hosszù, hozzám, koma, kopasz, kotlò, koßa, koßács, koßasz, oda, òlló, pokróc, rostéj, rozsda, szombat̰, szomszéd, szopik, tojás, tokán, tollu;* **7.** *bòlha, bòrda, bòrnya, bòrsó, csórba, csòrda, csòrgò, fòrgat, hórdás, hòrdò, kòlbász, kòrsó, órsó, tolvāj, tòrnác;* **8.** *domb, gomb, hogy, konyty, lop, mos, most, nyom, ott ~ att, rozs, sok* (137 *o*, 4 *ọ*, 1 *ạ*, 3 *o ~ a*, 31 *ạ* realizáció).

L:11 (Crăciuneşti): **1.** *ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrat, fótat, kócsat, azak, pạdạk, juhak, tyukak, adatt, aratatt, kapatt, lopatt, ótạtt, nagyabb,*

asztalan, nyáronn, tórkąm, adam, akarak, hagyak, **kapak, kaptatak,** *rakam, rakad, rakjan, vagyak, ásǫ̀l, ássąn, fáząk* ~ *fázǫk,* **vágąk,** *fuβam, futak, gondoląk,* **hoząk,** *irak, irjan, iszam, iszāl,* **tudam, tudąd,** *asztalas, lapas, sáros, világos, szappanyaz, harangaz, fódaz,* **hatadik, másǫdik,** *asztálhaz, hászhoz, kapkǫdik, akkór, haccór;* **2.** *abrąncs,* **abrasz,** *asszan, csǫtórna, gabana* ~ *gabǫna, gyalag, kacār, kapacs,* **kǫpór, katana,** *majó[u]ság, malam, saragja, szalanna, szotyór,* **takany,** *vacsara, vakó[l];* **3.** *cincag, cukór, urak, csikarag, piras, sógaram, sujak, surà̀l,* **ubórka, vékany;** **4.** *álom, háboru, hájog, hápag, hárǫm, járam* ~ *járom, jászòj, kántòr, kápǫszta, nyáβag, tárkąny, ványòl, vásząn;* **5.** *bocskór, bokór, bolonD, csokór, foroG, homlokam, hórkǫ́l, kocsonyą, konkój* ~ *konkāj, kǫpórsó, korom, òrgona, ostór, pozdōrją, rokonak, toron;* **6.** *bogár, boka, fojó, gombóc, gyomlál, hosszu, hozzám, komą, kopoc!, kotlō, koβo, kovács, koβász, oda, ólló, pokróc, rosté, rozsda, szombat, szomszéd* ~ *sząmszéd, szopik, tòjás, tokán, tollu;* **7.** *bòlha, bórda, bórnyu, bórsò, csórba, csórda, csórgó, fórgat, hòrdás, hórdó, kóbász!, kórsò, órsǫ́, tólvāj, tórnác;* **8.** *domb, gǫmb, kǫnyty, hagy, lop, mos, most, nyom, att, rozs, sok* (95 *o*, 11 *ǫ*, 14 *ą*, 1 *o* ~ *a*, 66 *a* realizáció).

L:3 (Săbed): **1.** *ablakat, kalapat, magat, zabat,* **cukrat, fótat,** *kócsat, azak, padak, juhak, adatt, aratatt, kapatt, lopatt, ótatt,* **nagyaBB,** *asztalann nyárǫn, adam, akarak, hagyak, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyak, ása[l], ássan, fázak, vágąk, fuvam, futak, gondolak, hozak, irąk, irjan, iszam, iszà, tudam, tudad, asztalǫs, lapąs, sáras, világąs, szappanyaz, hárangaz, fódaz, hatądik, másądik,* **asztalhaz, hászhaz, kabdas,** *akkor, hacco[r];* **2.** *abrancs, abrasz, asszany, csatórna,* **gabǫna, gyalag, kocār,** *kapacs, kopār, katana, majasság, malam, soragja, szalanna, szotyār, takany, vacsąra, vakāl, zabala;* **3.** *cincag, cukór* ~ **cukār,** *urak, csikorąg* ~ *csikarag, piras, sógaram, sujak, sùròl, ubòrka, vékany;* **4.** *áląm, gágag, háboruság, hápag, háram, járam, jászǫ̀j, kántór, káposzta, nyáβag, tárkany, ványal, vászan.* **5.** *bocskar, bokār, boland, csokór* ~ *csokār, forag, hórkāl, kocsonyą, konkāj, kopàrso, koram, órgona, ostār, pozdōrja, rokǫnak, torąny;* **6.** *bogár, boka, fójó, gombóc, gyomlál, hosszu, hozzám, koma, kopac, kotlo, koβa, koβács, koβász, ada, òllò, pokróc, rosté, rozsda, szombat, szomszéd, szopik, tojás, toká[n], tollu;* **7.** *bólha, bórda, bórnyu, borsǫ, csòrba, csórda, csòrgó, fòrgat, hòrdàs, hōrdǫ̀, kólbász, órsó, tòlvàj, tórnác;* **8.** *domb, gomB,*

hagy, konyty, lop, mos, most, nyom, att, rozs, sok (70 *o*, 5 *ọ*, 10 *ạ*, 2 *o* ~ *a*, 86 *a* realizáció).

L:7 (Pănet): **1.** *ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrat, fótat, kócsat, azak, padak, juhak, tyúkak, adatt, aratatt, kapatt, lopạtt, ótatt, nagyabb, asztalann, torkam, adam, akarak, hagyak, kapak, kaptatak, rọkam* ~ *rạkam, rọkad, rokjan* ~ *rọkjan, vagyak, ása*[1]*, ássan, fázak, vágak, fußam, futak, gondalak, hozak, irak, irjan, iszam, iszàl, tudam, tudad, asztalas, lapas, sáras, világas, szappanyaz, fódaz, hatadik, másadik, asztalhaz, hászhaz, kabdas, akkār;* **2.** *abrancs, abrasz, asszany, csatórna, gabana, gyalag, kocār, kapacs, kopār, katana, majosság, malam, soragja, szalanna, szotyār, takany, vacsara, vakól, zabala;* **3.** *cincag, cukār, csikarag, piras, sógoram, sujak, súrāl, ubàrka* ~ *ugàrka, vékany;* **4.** *álam, gágag, hábaru, hájag, háram, járam, jászój, káposzta, nyáßag, tárkany, vászany;* **5.** *bocskār, bokàr, boland, csokâr* ~ *csokór, forag, hamlakam, hòrkàl, kocsanya, konkâj, kopàrsó, koram, òrgona, ostār, pozdàrja, rokonak, torany;* **6.** *bogár, bokạ, fòjó, gombòc, gyomlál, hosszu, hozzàm, koma, kopac, kotlò, koßa, koßács, koßász, ada, olló, pokróc, rosté, rozsdạ, szombạt, szomszéd, szopik, tojás, tokány, tòllu;* **7.** *bòlha, bòrda, bòrnyu, bórso, csòrbạ, csòrda, csòrgọ̀, fõrgat, hórdás, hórdò, kòlbász, korsó, òrsó, tolvàj, tọ̀rnác;* **8.** *domb, gomb, hagy, konyty, lop, mos, most, nyom, att, rozs, sok* (68 *o*, 1 *ọ*, 1 *ạ*, 1 *o* ~ *a*, 109 *a* realizáció).

F:7 Tonciu-BN): **1.** *ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrat, fótat, kócsat, azak, padak, juhak, tyúkak, adatt, aratatt, kapatt, lopatt, ótatt, nagyabb, asztalan, nyáran, tòrkam, adam, akarak, hagyak, kapak, kaptatak, rakam* ~ *rokam, rokad, rokjan, vagyak, ásāl, ássọn, fázak, vágak, fußam, futak, gondalak, hozak, irak, irjan, iszam, iszāl, tudam, tudad, asztalạs, lapas, sáras, világas, szappanyaz, harangaz, fódaz, hatadik, másadik, másadik, asztàlhaz, hászhaz, kabdas, akkār;* **2.** *abrancs, abrasz, asszany, csatārna, gabana, gyalag, kocār, kapacs, kopār, katana, majārság, malam, saragja, szalanna, szotyār, takany, vacsara, vakāl, zabala;* **3.** *cincag, hurak, csikarag, pirass, sógaram, sujak, sùrāl, ugārka, vikany;* **4.** *álạm, gágag, hábarú, hájag, háppag, háram, jàram, jászāj, kántār, kápaszta, nyávag, tárkany, ványāl, vászany;* **5.** *bocskār, bokār, boland, csokār, forag, hamlakam, hòrkāl, kocsonya, konkāj, kopārsò, koram, òrgona, ostār, pozdārja, rokonak, torany;* **6** *bogár, boka, fojó*[u]*, gombóc, gyomlál, hosszu, hozzám,*

koma, kopac, kotló, koβa, kovács, kavász, ada, ollo^{u}, pokróc, rosté, rozsda, szombat, szomszíd, szopik, tojás, tokány, tollu; **7.** *bòlha, bórda, bórnyu, bõrso, csórba, csòrda, csórgò, fõrgat, hórdás, hórdó, kòlbász, órsó, tõlvàj, tórnác;* 8. *domb, gomb, hagy, konyty, lop, mos, most, nyom, att, rozs, sok* (63 *o*, 1 *ọ*, 9 *ạ*, 112 a realizáció).

K:3 (Rimetea): **1.** *ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrat, fòltat, kòlcsot, azak, padok ~ padak, juhak, tyukak, adatt, aratatt, kapott ~ kapatt, lopott, òltatt, nogyobb, asztalan, tòrkom ~ tòrkạm, adam, akarak, hagyak, kapak ~ kopok, koptotok, rakam, rakạd, rakjan, vagyak, ása, ássan, fázam, vágak, fuβam, futak, gondolok, hozok, írak, írjan, iszam, ìszà ~ iszàl, tudam, tudad, asztalas, lapas, sáras, világas, szappanyaz, harangaz, fòldaz, hatadik, màsadik, asztalhoz, hászhoz, kopkod, akkà, haccò;* **2.** *abrancs, abrasz, asszany, csatòrna, gabạna ~ gabọna, gyalag ~ gyolog, kacàr, kapocs, kopòr, katana ~ kotana ~ kotono, majãrsàg, malam, sạragja, szalana, szalona!, szotyòr, tokony, vacsọra, vakòl, zabọla;* **3.** *cincag, cukàr, urak ~ hurak, csikarag, piras, sògaram, sujak, sùròl ~ sùràl, ugàrka, vẹ̈kony;* **4.** *álom ~ álam, gágag, háboru, hájạg, hápag, háram, járam, jászàj, kántọr, kápaszta, nyávag, tárkany, ványal, vászan;* **5.** *bocskòr, bokor, bolond, forog, hamlakam, hàrkòl, kocsonyạ, konkòj, kopòrsọ, korom, òrgona, ostòr, pozdòrjạ, rokonok ~ rokonak, torony;* **6.** *bogár, boka, fòjò, gomboc, gyomlá', husszu!, hozzàm, komo, kopac, katlo, koβács, kovász, odo, allò, pokroc, rost'ẹ̈j, rozsdạ, szombot, szomszéd, szopik, tojàs, tokàny, tollu ~ tallu;* **7.** *bàlha, bòrdạ, burnyu!, bàrsò, csòrbạ, csòrda, csurgọ, fòrgat, hòrdás, hàrdo, kolbàsz, korsò, àrso, tolvàj, tòrnác;* **8.** *domb, gomb, hogy, konyty, lop, mos, most, nyom, ott, rozs, sok* (85 *o*, 3 *ọ*, 2 *ạ*, 7 *o ~ a*, 78 *a* realizáció).

L:6 (Papiu Ilarian): **1.** *ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrat, fótat, kòcsat, azak, padak, juhak, tyùkak, aratatt, kapatt, lạpạtt, ótatt, nagyạBB, asztalan, tọ̀rkạm, adam, akaram, hagyam, kapak, kaptatak, rakam, rakạd, rakjan, vagyak, ásà, ássạn, fázam, vágak, fuβam, futak, gondọlak, họzạk, irak, irjan, iszam, iszàl, tudam, tudad, asztalạs, lapas, sárạs, világas, szappanyaz, fódaz, hatadik, másadik, asztalhaz, hászhaz, kabdas, akko;* **2.** *abrancs, abrasz, asszany, csatórna, gabana, gyalag, kacar, kopacs, kọpàr ~ kapàr, katana, majassàg, malam, saragja, szalanna, szạtyar, takany, vacsara, vakòl, zabala;* **3.** *cincag, cukàr, urak, csikarag, piras, sògọram, su-*

jak, sural, ugórka, vẽ̈kany; **4.** *álam, gágag, hábạrusàg, hájag, gágag, háram, járam, jászàj, kántar, káposzta, nyáβag, tárkany, ványàl, vászany;* **5.** *bạcskàr, bạkàr, bolond, csokàr, forag ~ fạrag, họmlạkam, họ̀rkàl, kocsonya ~ kạcsanya, kạnkàj, kopàrso, korom ~ kạrạm, zòrgona, ostor ~ astar, podorja ~ pọzdàrja, rọkanak, tarany ~ tọ̄rany;* **6.** *bạgàr, bọka, fojọ, gọmboc, gyomlál ~ gyạmlál, hosszu ~ hasszu, hạzzàm, koma ~ kọma, kọpac, katlo ~ kotlo, kaβa, kọβács, kọvász, ada, ọ̀llo, pokròc, rạstẽ̈, rạzsda, szombọt ~ szombat, szọmszéd ~ szomszéd, szopik ~ szọpik, tojás ~tạjás, tokány, tòllu;* **7.** *bàlha, bọ̀rda, bórnyu, bòrso ~ bàrso, csọ́rba, csàrda, csórgo, fòrgat ~ fàrgat, hórdàs ~ hạ̀rdás, hórdo, kólbász, kòrso ~ kórsò, òrsọ ~ órso, tólvaj, tàrnàc;* **8.** *domb, gọmB, hagy, konyty, lạp, mos, mast, nyọm, att, rozs ~ razs, sak* (26 *o*, 15 *ọ*, 19 *ạ*, 4 *o* ~ *ọ*, 1 *ọ* ~ *ạ*, 8 *o* ~ *a*, 7 *o* ~ *ạ*, 95 *a* realizáció).

F:8 (Strugureni): **1.** *ablakat, kalapat, zabat, cukrat, kócsat, azak, padak, juhak, csukak, adatt, aratatt, kapatt, lạpatt, otatt, nagyabb, asztalan, nyàrạn, torkam, adam, akarak, hagyak, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyak, àsal, àsson, fàzak, vàgạk, fujam, futak, gạndalak, hạzạk, irak, irjan, iszam, iszàl, tudam, tudad, asztalas, lapas, sàras, vilàgas ~ vilàgos, szappanyaz, harangaz, fòdaz, hatadik, másạdik, asztalhaz, hàszhaz, kabdas, akka, haccor ~ haccar;* **2.** *abrancs, abrasz, asszọny, csatàrna, gabana, gyalag ~ dzsalag, kọcar, kapcs!, kapar, katana, majà'sàg, malam, szalanna, szocsạr, takany, vaţyara, vakal, zabala;* **3.** *cincag, cukar, csikarag, piras, sògaram, sujạk, sural, ugàrka, vikany;* **4.** *álom, gàgọg, hàbọru, hà̆jag, vàkọg, hă̆rom ~ hàram, jă̆rom, jászaj, kă̆ntọr, káposzta, nyàβọg, tárkony, vànyal, vă̆szany;* **5.** *bọcskạr, bạkar, bolond ~ baland, csokor, forọg, hạmlạkạm, horkal, kạcsanya, kạnkạj ~ konkoj, kaparsọ, kạrạm, orgona ~ argana, ostor ~ astar, pọzdarja, rokonak, tarany ~ torony;* **6.** *bogár ~ bagár, bọka, fojoviz, gombọc!, dzsomlál, hosszu ~ hasszu, hazzám ~ hozzám, koma, kopasz, katlo, kava, kovács, kavàsz, ada, ollọ, pòkròc, rastẽ̈, rozsda, szombat, szamszid ~ szomszẽ̈d, szopik, tojă̆s, takă̆n, tollu;* **7.** *bọlha, bòrda ~ barda, bòrnyu, bòrso, csorda ~ ţyorda, csorgo ~ ţyorgo, fàrgat, hòrdás, hòrdo, kolbász, korsọ, ōrsọ̀, tolvaj, tọrnác ~ tarnác;* **8.** *domb, gomb, hagy, koncs, lop ~ lạp, mos, most ~ mast, nyạm, att, rozs, sak* (37 *o*, 11 *ọ*, 16 *ạ*, 11 *o* ~*a*, 1 *ọ* ~ *a*, 2 *ọ* ~ *ạ*, 95 *a* realizáció).

F:12 (Fîntîniţa): **1.** *ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrat, fótat, kó-*

csat, azak, padak, juhąk, tyukak, adatt, aratatt, kapatt, lapatt, ótatt, nagyabb, asztalan, tòrkam, adam, akarak, hagyak, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyak, àsàl, ássan, fázak, vágak, fuvam, futak, gandalak, hazak, irak, írjan, isząm, iszął, tudam, tudad, asztalas, lapas, sáras, világas, szappanyaz, harangaz, fódaz, hatadik, màsadik, asztalhaz, hàszhaz, kabdas, akka; **2.** abrancs, abrasz, asszą́ny, csatàrna, gabana, gyalag, kącàr, kapcs!, kopàr ~ kapàr, katana, majarság, malam, saragja, szalą́nna, szotyàr ~ szatyàr, takany, vacsara, vakàl, zabala; **3.** cincąg, cukàr, urak, csikarag, piras, sògaram, sujak, surò̀l, ugą̀rka; **4.** állom ~ àllam, gágag, hábaru, hájag, háram, járam, jászaj, kàntõr ~ kantą̀r, kápọszta, nyáβag, tárkany, ványal, vászany; **5.** bacskàr ~ bọcską̀r, bokàr, baland ~ bolond, csọkãr ~ csọkọ̀r, fọrag ~ farag, hamlakam, hąrkął, kọcsọnya, kọnkàj, kapàrso, kąrąm, àrgana, ostàr, pazdàrja, rakanak, tąrąny ~ torony; **6.** bọgár, baka, fọjó, gọmbòc, gyąmlál, hasszu, hazzám, kąma, kąpac, katlo, kaβa, kọβàcs, kaβàsz, ada, ąllo, pakróc, rastę̈j, razsda, szọmbat, szą́mszę̈d, szapik, tajàs, takàny, tallu; **7.** bàlha, bọrda ~ bàrda, bornyu ~ bàrnyu, bórso, csọ̀rba, csọ̀rda, csą̀rgo, fọ̀rgat, hardàs, hàrdọ, kólbász ~ kàlbàsz, kàrso ~ kórso, àrso ~ órso, tàlvaj ~ tòlvaj, tàrnàc ~ tòrnàc; 8. dọmB ~ dąmB, gọmb ~ gąmb, hagy, kọnyty, lap, mos, mast, nyąm, att, rązs ~ razs, sak (4 *o*, 15 *ọ*, 24 *ą*, 10 *o* ~ *a*, 3 *o* ~ *ą*, 5 *ọ* ~ *a*, *1 ą* ~ *a*, 120 *a* realizáció).

F:9 (Jeica): **1.** ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrat, fótat, kócsat, azak, padak, jahak!, tyukak ~ tyukọk, adatt, aratatt, kapatt, lapatt, ótatt, nagyabb, asztalann, nyárann, tąrkam, adam, akarak, hagyak, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyak, ása, ássan, fázam, vágak, fùvam, futak, gandalak, irak, írjan, iszam, isza, tudam, tudad, asztalas, lapass, sáras, világas, szappanaz, harangaz, fódaz, hatadik, másadik, asztalhaz, kapkad, akka, hacca; **2.** abrąncs, abrasz, asszany, csatàrna, gabọna, gyalag, kacó!, kapacs, kapàr, katana, majãrság, malam, saragja, szalanna, szatyàr, takany, vacsara, vakàl, zabala; **3.** cincag, cukàr, urak ~ hurak, nyikarag, pirass, sógaram, sujak, súrãl, ubàrka, víkan; **4.** álam, gágag, hábaru, hájag, vákag, háram, járam ~ járom, jászòj ~ jászàj, kàntàr, kápaszta, nyávag, tárkọny, ványal, vászan; **5.** bacskàr, bakàr, baland, csakàr, farag, hamlakam, hàrkàl, kącsąnya, kankàj, kapàrsó, karąm, àrgąna, astàr, pazdàrja, rakanak, tarany; **6.** bogár ~ bagár, baka, fọjó, gambọc, gyamlàl, hąsszu, hazzám, kama, kapac, katlò, kava, kavács, kavász, ada, alló, pak-

róc, rostę́j, rozsda, szambat, szamszíd, szapik, tajás, takán, tọllu; **7.** *bàlha, bàrda, bòrnyu ~ bàrnyu, barsọ́, csàrba, csọ̀rda, csãrgó, fàrgat, hòrdás, hàrdò, kàlbász, kàrsó, àrsò, tàlvàj, tàrnác;* **8.** *damb, gamb, hagy, kanyty ~ kọnyty, lap, mas, mast, nyam, att, rọzs ~ razs, sak* (4 *o*, 6 *ọ*, 7 *ą*, 3 *ọ ~ ą*, 4 *o ~ a*, 157 *a* realizáció).

G:1 (Aluniș): **1.** *ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrat, fótat, kócsat, azak, padak, juhak, tyúkak, adatt, aratatt, kapatt, lapatt, ótatt, nagyabb, asztalann, nyáran, tàrkam, adam, akarak, hagyak, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjąn, vagyak, ásà, ássan, fázak, vágak, fußam, futak, gąndalak, hazak, írak, írjan, iszam, isza, tudam, tudad, asztalas, lapas, sáras, világas, szappanyaz, harangaz, fódaz, hatadik, másadik, asztàlhaz, hászhaz, kapkad, akkà, hacco;* **2.** *abrancs, abrasz, asszany, csatą̀rnyą!, gabana, gyalag, kacọ̀rbicsak, kapacs, kapą̀r, katana, majàrság, malam, saragja, szalanna, szatyàr, takany, vacsąra, vakal, zabąla;* **3.** *cincag, cukór ~ cukãr, urak, csikarag, piras, sógaram, sujak, sùrà̀l, ubàrka, vékany;* **4.** *álom ~ állam, gágag, hábaru, hájag, hápag, háram, járọm ~ járąm, jászaj, kántàr, kápaszta, nyávag, tárkany, ványcal, vászany;* **5.** *bącskàr, bakàr, baland, csąkąr ~ csọką̀r, fąrag, hamlọkam, hàrkal, kacsanya, kankàj, kapàrsọ, karam, ãrgana, astàr, pọzdàrja, rąkanak, tarany;* **6.** *bagár, baka, fąjò, gąmboc ~ gambòc, gyamlál, hasszu, hazzám, kąmám, kapac, katlò, kaßa, koßács, kaßász, ada, allò, pakróc, rasté, rązsda, szambat, sząmszéd, sząpik, tajás, takany, tallu;* **7.** *bàlha, bą̀rda, bą̀rnyu, bọ̀rsọ̀, csą̀rba, csãrda, fàrgat, hą̀rdás, hàrdọ, kọ̀lbász, kàrsọ, àrsọ, tàlvàj, tãrnác;* **8.** *dąmb, gamb, hagy, kanyty, lap, mąs, mast, nyam, att, rązs ~ rọzs, sak* (2 *o*, 5 *ọ*, 21 *ą*, 3 *ọ ~ ą*, 2 *o ~ a*, 151 *a* realizáció).

M:1 (Glăjărie): **1.** *ablakat, kalapat, magat, zabąt, cukrąt, fótat, kócsat, azak, padak, juhak ~ jąhak, tyukąk, adatt, arątątt, kapatt, ląpatt, ótatt, nagyabb, asztaląn, nyárann, tórkam, adam, akarak, hagyak, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjąn, vagyąk, ásà̀l, ássan, fázak, vágak, futak, gąndąlak, hazak, irąk, írjan, iszam, iszà̀l, tudam, tudad, asztalas, lapas, sárąs, világas, szappanyaz, harangaz, fódaz, hatadik, másadik, asztalhaz, hászhaz, kapkad, akkòr, haccòr;* **2.** *abrancs, abrąsz, asszan, csatórna, gyalag, kacãr, kapacs, kapãr, katana, majàrság, malam, saragją, szalanna, szatyãr, takany, vacsarą, vakà̀l;* **3.** *cincag, cukàr, hurąk, csitorog, piras, sógaram, sujak, súrà̀l, ubórką, vékan;* **4.** *álam, gágag, hábaru, hájag, hápag,*

háram, járam, jászāj, kántar, kápąsztą, nyávag, tárkan, ványal, vászan; 5. *bǫcskǫr, bąkàr, baland ~ bąląnd, csąkār ~ csǫkǫ̀r, fǫrǫg, hǫmlǫkam, norkāl, kacsanyą, kǫnkój, kapàrsǫ, karam, órgoną, ostór, pazdàrja, rokonak, tǫran;* 6. *bągár, baka, fajǭvíz, gǫmbóc, gyąmlál, hąsszu, hazzám, komám, kąpasz, katlò, kava, kaβács, kavász, adą, ollò, pokróc, rosté, rązsdą, szambat ~ szombat, szǫmszéd, sząpik, tajás ~ tojás, takán, tollu;* 7. *bólha, bórda, bórnyu, bórsǫ̀, csórbą, csǫ̀rdą, csòrgò, fórgat, hòrdás ~ hą̀rdás, hórdǫ, kòlbász ~ ką̀lbász, tòlvàj, tórnác ~ tārnác;* 8. *dǫmb, gǫmb, hagy, kanyty, ląp, mǫs, mast, nyam, att, rązs, sak* (25 *o*, 14 *ǫ*, 26 *ą*, 3 *o* ~ *ą*, 2 *ǫ* ~ *ą*, 3 *o* ~ *a*, 103 *a* realizáció).

L:2 (Tonciu): 1. *ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrat, fótat, kócsat, azak, padak, jahak, tyúkak, adatt, aratatt, kapatt, lapatt, ótatt, nagyaBB, asztalan, nyáran, tórkam ~ tārkam, adam, akarak, hagyak, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyak, ásāl, ássan, fázak, vágak, fuvam, futak, gandalak, hazak, irak, irjan, iszą̄m, iszal, tudam, tudad, asztalas, lapas, világas, szappanyaz, harangaz, fódaz, hatadik, másadik, asztàlhaz, hászhaZ, kabdas, akkar, hacco'*; 2. *abrancs, abrasz, asszany, csatą̀rna, gabana, gyalag, kącą̀r, kapącs, kapàr, katana, majàrság, malam, saragja, szalanna, szǫtyàr, takany, vacsara, vakál, zabala;* 3. *cincǫg, cuką̀r, urak, csikarag, pirass, sògaram, sujak, sùral, ugārka, vikany;* 4. *álam, gágąg, hábaru, hájag, háram, járam, jászaj, kántār ~ kántór, kápaszta, nyávag, tárkany, ványàl, vászany;* 5. *bącskār, bakàr, balanD, csakàr, hǫmlǫkam, hārkàl, kącsąnya, kankàj, kapàrso, karam, órgona, astār, pązdārja, rakanak, tarany;* 6. *bągár, bąka, fajò, gambòc, gyamlál, hasszu, hazzám, kǫma, kapǫc!, katlo, kǫβa, kavács, kavász, ada, allǫ, pokróc, rǫstéj, rǫzsda ~ rązsda, szambat, szamszéd, szapik, tajás, tąkány, tallu;* 7. *bǫ̀lha, bàrda, bārnyu, barsò, csórba, csàrda, csārgò, fórgat, hą̀rdás, hàrdò, kālbász ~ kólbász, kàrso ~ kǫ̀rsò, ǫ̀rsò ~ ᵘórsò, tólvāj, tārnác;* 8. *dąmb, gąmb, hagy, kąnyty ~ kǫnyty, lǫp ~ ląp, mąs ~ mǫs, mast, nyąm, att, rozs ~ razs, sąk* (7 *o*, 8 *ǫ*, 16 *ą*, 1 *o* ~ *ą*, 1 *o* ~ *ǫ*, 3 *ǫ* ~ *ą*, 141 *a* realizáció).

L:4 (Glodeni): 1. *ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrąt, fótat, kócsat, azak, padak, jahak, tyùkak, adatt, arątątt, kapatt, lapatt, ótatt, nagyabb, asztalan, nyárann, tǭrkąm, adam, akarak, hagyak, kapak, kąptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyak, ásà', ássan, fázam, vágak, fuβam, futak, gąndalak, hazak, irąk, irjąn, iszam, iszā, tudam, tudad, asztalas, lapąss, sáras, vilá-*

gas, szappanyaz, harangaz, fódaz, hatadik, másadik, asztalhaz, hászhạz, kapkad, akkar, haccà; **2.** *abrancs, abrasz, asszan, csatārnạ, gabanạ, gyalag, kacār, kapạcs, kọpọr ~ kạpār, katanạ, majārsàg, malam, saragja, szalanna, szạtyār, takany ,vacsara, vakāl, zabạla;* **3.** *cincạg, cukār, urạk, csitarag, piras, sógaram, sujak, súrạl, ubārkạ, vikany;* **4.** *álạm, gágạg, hábaru, hájag, vákag, háram, járam, jászāj, kántar, kápạsztạ, nyáβag, tárkan;* **5.** *bạcskạr, bạkār, baland, csạkār ~ csakār, farag, hạmlạkạm, hārkāl, kacsanya, kankàj, kạpārsọ, karam, ārgana, ạstār, pazdārjạ, rakanak, tạrany;* **6.** *bạgár, bakạ, fajọ̀, bambọ̀c! ~ gạmboc, gyạmlál, hạsszu ~ họsszu, hạzzám, kọmạ, kọpac, kạtlọ, kaβa, kạβács, kavász, ada, allọ̀, pakròc, rạsti, rạzsdạ, szọmbat, szamszéd, szapik, tạjás, takàny, tàllu;* 8. *damb, gamb, hagy, kạnyty, lạp, mạs, mạst, nyạm, att, rozs ~ razs, sak ~ sọk* (1 *o*, 5 *ọ*, 51 *ạ*, 1 *o* ~ *a*, 2 *ọ* ~ *a*, 2 *ọ* ~ *ạ*, 2 *ạ* ~ *a*, 120 *a* realizáció).

L:10 (Bogata): **1.** *ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrat, fótat, kócsạt, azak, padak, jạhak, tyukạk, adatt, aratatt, kapatt, lapatt, òtọtt, nagyabb, asztalan, nyárann, tàrkạm, adam, akarak, hagyak, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyak, àsàl, àssan, fázak ~ fázam, vágak, fuβam, futak, gạndalak, hazak, írak, írjan, iszam, iszà, tudam, tudad, asztalas, lapas, sáras, világas, szappanyaz, harangaz, fódaz, hatadik, másadik, asztalhaz, hászhaz, kabdas, akka, hacco;* **2.** *abrancs, abrasz, asszany, csatòrna ~ csatàrna, gabana ~ gabona, gyalag, kacàr, kapacs, kạpạr, katana, majàssàg, malam, sarogjạ ~ saragja, szalanna, szạtyar, takany, vacsara, vakàl, zabạla;* **3.** *cincag, cukar, hurak, piras, sògaram, sujak, surạl, ugàrka, vékany;* **4.** *álạm, gágag, hábaru, hájag, hàram, járam, jászaj, kàntạr ~ kàntor, kápaszta, nyáβag, tárkany, vànyal, vàszany;* **5.** *bạcskàr, bạkàr, baland, csokar ~ csakàr, fạrag, hạmlạkam, họrkàl, kacsanya, kọnkàj, kạpàrsọ, kạram, argana, astàr, pạzdàrja, rạkạnak, tọrạny;* **6.** *bạgár, bọka, fojò ~ fajo, gạmboc, gyọmlál, hosszu ~ hasszu, hazzám, kạma, kapac, katlo, kaβa, koβács, kạβàsz, ada, allo, pakròc, rastyẹ̈, razsda, szọmbat, szạmszẹ̈d, szapik, tajás, takàny, tallu;* **7.** *bàlha, bàrda, bàrnyu, borso, csàrba, csòrdạ, csòrgo, fàrgat, hòrdás ~ hàrdás, hòrdo, kalbász, kàrsọ, òrso ~ órsò, tòlvaj, tarnàc;* **8.** *domb ~ dạmb, gạmb, kạnyty, hagy, lop ~ lạp, mọs ~ mạs ~ mas, mọst, nyọm, att, rozs ~ razs, sạk* (8 *o*, 9 *ọ*, 29 *ạ*, 4 *o* ~ *ạ*, 6 *o* ~ *a*, 125 *a* realizáció).

L:13 (Iştihaza): **1.** *ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrat, fótat, kócsat, azak, padak, juhak, tyukak, adatt, aratatt, kapatt, lọpọtt, ótatt, nagyabb, asztalann, tàrkam, adam, akarạk, hagyak, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyak, ása, ássan, fázam, vágak, fuvam, futak, gondolạk, họzọk, írak, írjan, iszam, isza, tudam, tudad, asztalas, lapạss, sáras, világas, harangaz, fódaz, hatọdik, másọdik, asztàlhaz, hászhaz, kapkọdik, akka, hacco;* **2.** *abrancs, abrasz, asszany, csatòrna, gabọna, gyalag, kocạ̀r ~ kọcạ̀r, kạpạcs, kạpàr, katana, majāsàg, malam, saragja, szalanna, szotyọ̀r, takany, vacsạra, vạkạ̀l, zaballa;* **3.** *cincag, cukàr, urak, csikarag, pirass, sógaram, sujak, suràl, ugàrkạ;* **4.** *álam, gágag, hábaruság, hájag, hápag, hárọm, járam, jászāj, kàntàr, káposzta, nyávag, tárkany, vászany;* **5.** *bacskàr, bạkạ̀r, baland, csakàr, farag, hạmlạkạm, hàrkàl, kacsanya, kạnkaj, kapàrso, karọm, àrgana, ọstàr, pazdàrja, rọkọnak ~ rọkạnak, tarany;* **6.** *bạgár, bọka, fọjò, gomboc, gyọmlàl ~ gyạmlàl, hasszu, hazzám, kama, kapac, kạtlò, kava, kọvács, kavász, ada, òllo, pakroc, rastéj, rọzsda, szambat, szamszẹ̈d, szạpik, tạjás, tokány, tòllu;* **7.** *bàlha, bàrda, bạ̀rnyu, bạ̀rso, csàrba, csàrda, csàrgo, fàrgat ~ forgat, hàrdàs, hòrdo, kàlbász, kàrsọ, òrso, tạ̀lvaj, tàrnạ̀c;* 8. *dạmb, gomb, hagy, kọnyty, lọp, mas, mast, nyam, att, rạzs, sak* (9 *o*, 17 *ọ* 21 *ạ*, 1 *o* ~ *a*, 1 *ọ* ~ *ạ*, 1 *o* ~ *a* 130 *a* realizáció).

L:15 (Idrifaia): **1.** *ablakạ̣, kalapat, magat, zabat, cukrạ̣, fótat, kócsạ̣, azak, padak, juhak, tyùkak, adatt, aratatt, kapatt, lapatt, ótatt, nagyabb, asztalan, tórkọm, adạm, akarak, hagyak, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyak, ása, ássan, fázam, vágak, fuvam, futak, gọndalak, hazak ~ họzọk, írak, irjan, iszam, iszal, tudam, tudad, asztalas, lapạss, sàras, vilàgas, szappanaz, harangaz, fódaz, hatạdik, màsadik, asztalhaz, hászhaz, kapkạd, akkà, hacco;* **2.** *abrancs, abrasz, asszany, csatàrna, gabạna ~ gabona, gyalag, kacarbicsak, kapacs, kạ̀par, katọna, majàsság, malam, saragja, szalanna, szatyar ~ szotyar, takany, vacsara, vakàl, zabala;* **3.** *cincag, cukar, urak, csikarag, piras, sògaram, sujak, suràl, ugarka; vékọny;* **4.** *álam, gágag, hạ̀baru, hájag, hápag, háram, járam, jàszaj, kàntàr, kápạszta, nyávag, tárkạny, vànyal, vászan;* **5.** *bạcskar, bạkar, bạland, csạkạr, fọrạg, hạmlạkam, họ̀rkàl, kacsanya, kankàj, kaparso, kàram, òrgana, ạstạ̀r, pạzdạ̀rjạ, rokonak, tarany;* **6.** *bạgár, baka ~ boka,*

fójo, gamboc, gyomlál ~ gyąmlàl, hasszu, hazzàm, kama, kopac, kàtlǫ, kava ~ koβa, kąvàcs, kavàsz, ada, ǫllo, pakroc, rastę̈, rǫzsda, szą́mbat, szǫmszę̈d ~ szamszę̈d, szopik, tajàs, takány, tą́llu ~ tǫllu, **7.** *bǫlha, barda, bą́rnyu, bàrso, csą́rba, csą́rda, csargo, fǫrgat, hardàs, hòrdo, kǫ̀lbàsz, kǫ̀rso, orsò, tǫlvàj ~ tą́lvàj, tą́rnàc;* **8.** *damb, gamb, hagy, kǫnyty, lǫp, mos, mast, nyǫm ~ nyom, att, rozs, sak* (12 *o*, 13 *ǫ*, 22 *ą*, 3 *o* ~ *a*, 3 *ǫ* ~ *a*, 1 *o* ~ *ą*, 126 *a* realizáció).

L:16 (Ṣaros-Sonde): **1.** *ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrat, fótat, kócsat, azak, padak, jahak, tyúkak, adatt, aratatt, kapatt, lapatt, ótątt, nagyabb, asztalan, tą́rkam, adam, akarak, hagyak, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyak, àsà, àssan, fázam, vágak, fuβam, futak, gą́ndalak, hą́zą́k, írak, írjan, iszam, iszà, tudam, tudad, asztalas, lapas, sáras, világas, szappanyaz, fódaz, hatadik, másadik, asztalhaz, haszhaz, kapkad, akkà, hacca;* **2.** *abrancs, abrasz, asszany, csatǫ́rna, gabą́ną, gyalag, kącàr, kapacs, kapar,, kàtana, majárság, malam, saragja, szalanna, szatyar, takany, vacsąra, vąkàl, zabala;* **3.** *cincą́g, cukár, urak, csikarag, piras, sògaram, sujak, sural, ugàrką, vékany;* **4.** *álam, gágog, hábaru, hájag, vákag, háram, járam, jászaj, kàntar, káposzta, nyą́βag, tárkany, ványal, vászan;* **5.** *bącskąr, bakar ~ bòkar, baland, csakar ~ csǫkar, farag, hąmlakam, hàrkal, kacsanya, kąnkàj, kàparsǫ, kąrąm, ąstar, pą́zdàrja, rąkanąk, tarany;* **6.** *bą́gár, baka, fajò, gombòc, gyǫmlál, hasszu, hazzàm, kąma, kapac, katlǫ, kąβa, kąβàcs, kǫβàsz, ada, ąllo, pąkròc, rasté, rązsda, szambat, szamszę̈d, szapik, tajás, takàn, tąllu;* **7.** *bálha, bárda, bárnyu, bą́rsǫ, csą́rba, csą́rda, csárgo, fárgat ~ fǫ̀rgat, hą́rdàs, hārdǫ, kǫ̀lbàsz ~ kàlbàsz, kàrso, ą́rsǫ, tálvaj, tą́rnàc;* **8.** *dąmb, gamb, hagy, kanyty, lap, mas, mast, nyam, att, rozs ~ rązs, sak* (2 *o*, 3 *ǫ*, 32 *ą*, 1 *o* ~ *ą*, 3 *ǫ* ~ *a*, 1 *o* ~ *a*, 1 *ą* ~ *a*, 137 *a* realizáció).

L:17 (Goganvarolea): **1.** *ablakaţ, kalapaţ, magaţ, zabaţ, cukrǫţ, fótat, kócsaţ, azak, padak, juhak, tyukak, adatt, aratątt, kapatt, lǫpǫtt, ótatt, nagyąbb, asztalann, nyàrann, tórkam, ądam, akarak, hagyak, kapak, kaptaţak, rakam, rakǫd, rakjan, vagyak, àsa, àssan, fàzam, vágak, fuvam, futak, gondalak, hazak, irak, ìrjan, iszam, iszà, ţudam, tudad, asztalas, lapass, sárass, vilàgas, szappanyaz, harangaz, fódaz, haţadik, màsadik, asztąlhaz, hászhaz, kabdas, akka, hacco;* **2.** *abrancs, abrasz, asszą́ny, csatàrna, ga-*

bana ~ gabǫna, gyalaG, kacàr, kapacs, kǫpǫr ~ kapạr, kaṭana, majàsàg, malam, saragja, szalanna, szǫtyàr, takany, vacsara, vakàl, zabala; **3.** cinc̣g, cukar, urak, csikarag, piras, sògaram, sujak, sural, ugǫ̀rka, vékany; **4.** álam, gágag, hábaru, hájag, vàkǫg ~ vàkag, háram, járam, jàszāj, kàntạr, kàposzta, nyávag, tàrkany, vànyal, vàszany; **5.** bacskàr ~ bocskor, bǫkár, bạland, csǫkár, fǫ̀rag, hạmlạkạm, hàrkal, kacsanya, kankàj, kopàrso, kạrạm, àrgana, ǫstàr, pạzdàrja ~ pozdàrja, rakanak, tarany; **6.** bạgár, boka, fòjò, gomboc, gyamlàl, hasszu, hazzàm, kạma, kapac, kaṭlo, kava, kavàcs ~koßàcs, kạvász, ada, allo, pǫkroc, rastéj, rǫzsda ~ razsda, szạmbaṭ, szǫmszéd, szapik, tajàs, takány, tạllu; **7.**. bàlha, bàrda, bàrnyu, bàrso, csàrba, csàrda, csàrgo, fǫ̀rgat, hạrdàs, hòrdo, kàlbász, karso, òrso ~ àrso, tạlvaj, tàrnàc; 8. dạmb, gạmb, hạgy, kạnyty, lǫp, mǫs, mast, nyạm, att, rozs ~ razs, sạk (9 *o*, 13 ǫ, 24 ạ, 5 *o* ~*a*, 3 ǫ ~ *a*, 2 *o* ~ ạ, 126 *a* realizáció).

L:14 (Lopadea Nouă): **1.** ablakat, kalapat, magat, zabat, cukrat, fótat, kócsat, azak, padak, juhak, tyúkak, adatt, aratatt, kapatt, lapatt, ótatt, nagyaBB, asztalann, nyárann, tārkam, adam, akarak, hagyak, kapak, kaptatak, rakạm, rakad, rakjan, vagyak, ásā, ássan, fázak, vágak, fußam, futak, gạndalak, irak, írjan, iszam, isza, tudam, tudad, asztalas, lapass, sáras, világas, szappanyaz, harangaz, fódaz, hatadik, másadik, asztalhaz, hászhaz, akka, hacca; **2.** abrancs, abrasz, asszany, csatàrnya, gabana, gyalag, kocār, kapacs, kapār, katana, majārság, malam, saragja, szalanna, szạtyār, takany, vacsara, vakàl zabala; **3.** cincag, cukkàr, urǫk ~ urak, csikarag, pirass, sógaram, sujak, sùrạl, ugārka, víkany; **4.** álam, gágag, hábaru, hájag, háppag, hárạm, háram, jászàj, kántàr, kápaszta, nyáßag, tárkany, ványàl, vászany; **5.** bạcskār, bakạ̄r, baland, csakàr, fạrag, hamlakam, hārkàl, kankàj, kapàrsò, karam, zòrgonạ, ạstạ̀r, pạzdàrjạ, rạkanak, tarany; **6.** bagár, baka, fajǫ́, gambóc, gyamlál, hasszu, hazzám, kama, kapac, katlò, kava, kavács, kavász, ada, allǫ̀, pakróc, rastéj, razsda, szambat, szamszéd, szapik, tajás, takány, tallu; **7.** bàlha, bàrda, bārnyu, bārsó, csạ̀rba, csạ̀rdạ, csargó, fàrgat, hārdás, hàrdò, kạ̀lbász, kàrso, àrsó ~ ǫ̀rsǫ, tàlvàj, tàrnác; 8. damb, gǫmb ~ gamb, hagy, kanyty, lap, mas, mast, nyam, att, razs, sak (2 *o*, 15 ạ, 3 ǫ ~ạ, 2 ǫ ~ *a*, 159 *a* realizáció).

L:19 (Petrisat): **1.** ạblakat, kalapat, magat, zabat, cukrat, fótat, kocsat, azak, padak, jahak, tyùkak, adatt, arạtatt, kapatt, lǫpatt, òtatt, na-

gyabb, asztalann, tą̀rkam, adam, akarak, hagyak, kapak, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyą̀k, à̀sa, à̀ssan, fà̀zam, vagak, fuvam, futak, gǫndalak, hazak, ìrak, ìrjan, iszam, iszą̀l, tudam, tudad, asztalas, lapą̀s, sáras, világas, szappanyaz, harangaz, fòdaz, hatadik, màsadik, asztalhaz, hà̀szhaz, kabdas, akka, hacca; **2.** *abrancs, abrasz, asszany, csatà̀rna, gabana, gyalag, kǫcà̀r, kapacs, kapà̀r, katana, majà̀rsà̀g, malam, saraglya ~ sarą̀gja, szalanna, szǫtyà̀r, takany, vą̀csara, vakà̀l, zabą̀la;* **3.** *cincag, cuką̀r, hurak, csikarag, pirass, sò̀garam, sujak, surál, ugà̀rka, vékany;* **4.** *álǫm, gágag, hà̀baru, hà̀jag, hà̀ppag, haram, járam, jászaj, kántà̀r, kapaszta ~ kà̀poszta, nyáβag, tárkany, vànyal, vászany;* **5.** *bą̀cskà̀r, bokà̀r, bǫlǫnd, csakà̀r ~ csǫkà̀r, fą̀rag, hą̀mlakam, hòrkà̀l, kacsanya, konkà̀j, kaparsǫ̀, karam, à̀rgana, ą̀stà̀r, pǫzdà̀rja, rǫką̀nak, tarany;* **6.** *bą̀gà̀r, bǫka, fojò, gą̀mboc, gyą̀mlà̀l, hą̀sszu, hą̀zzám, kǫma, kapac, kǫtlo, kaβa, kavà̀cs, kavà̀sz, ada, ollo, pakroc, rastę̈, razsda, szǫmbat, szamszę̈d, szapik, tajà̀s, takà̀na, tallu;* **7.** *bà̀lha, bà̀rda, bà̀rnyu, bà̀rso, csà̀rba, csārda, csà̀rgo, fà̀rgat, hordà̀s, hordo, kà̀lbász, kà̀rso, à̀rso, tą̀lvaj, tà̀rnác;* **8.** *dǫmb, gą̀mb, hogy ~ hagy, kanyty, lą̀p, mǫs ~ mas, mast, nyą̀m, att, razs, sak* (7 *o*, 8 *ǫ*, 18 *ą*, 2 *ǫ* ~ *a*, 2 *o* ~ *a*, 1 *ą* ~ *a* 145 *a* realizáció).

K:5 (Căpud): **1.** *ablakat, kalapat, magat, zabat ~ zabot, cukrat, fótat, kócsat, azak, padak, juhak, tyukak, adatt, aratatt, kapą̀tt, lą̀patt, otatt, nagyabb, asztalan, nyáran, tą̀rkam, adam, akarak, hagyak, kapą̀k, kaptatak, rakam, rakad, rakjan, vagyak, à̀sal ~ à̀sa*[1]*, à̀ssan, fà̀zak, vágak, fuβam, futą̀k, gondǫlą̀k, hą̀zą̀k, irą̀k, irjąn, iszam, iszà̀l, tudam, tudą̀d, asztalas, lapas, sà̀ras, vilà̀gas, szappanyaz, harangaz, fòdaz, hatadik, màsadik, asztalhaz, hà̀szhaz, kabdǫs, akka, haccò;* **2.** *abrancs, abrasz, aszszany, csatà̀rna, gabana ~ gabona, gyalą̀g, ką̀car, kà̀par ~ kà̀por, katana, majossà̀g, malam, sarogja, szalanna, szà̀tyar, tą̀ką̀ny, vacsara, vakal, zabala;* **3.** *cincag, cuką̀r, urak, csikarag ~ csikorog, piras, sò̀gą̀rą̀m, sujak, sural, ugorka ~ ugarka, vę̈kany;* **4.** *álǫm, gà̀gǫg ~ gà̀gag, hábaru, hà̀jag, hà̀pǫg, hà̀ram, járom ~ járam, jà̀szoj, kà̀ntą̀r, káposzta, nyà̀βag, tà̀rkany, và̀nyal, và̀szany;* **5.** *bocskor ~ bacskar, bą̀kar ~ bǫkar, baland, csakar ~ csokor, fą̀rag, hǫmlą̀ką̀m, kacsǫnya, kǫnką̀j, kaparso, ką̀rą̀m, ò̀rgǫna, ą̀stà̀r ~ ǫstà̀r, pǫzdà̀rja, rokǫnąk, tą̀rą̀ny;* **6.** *bagár, bą̀ka, fǫjò, gǫmboc, gyą̀mlà̀l, hasszu, hą̀zzà̀m, ką̀ma, kǫpac, katlǫ, kaβa, kaβács, kaβász, ada,*

ǫllo, pakròc, rastę̄, rǫzsdạ, szạmbat, szǫmszę̄d, szapik, tajàs, tokàny, tallu; 7. *bǫ̀lha, bàrda, bàrnyu, bòrsǫ, csàrba, csàrda ~ csǫ̀rda, csạrgǫ, fargat ~ forgat, hardás, hǫ̀rdǫ, kòlbász, kǫrsǫ, tòlvaj, tàrnàc;* 8. *domb, gǫmb ~ gomb, kanyty, lop ~ lạp, mǫs, mạst, nyǫm, hagy, att razs ~ rozs, sạk* (9 *o*, 20 *ǫ*, 35 *ạ*, 12 *o ~ a*, 1 *o ~ ǫ*, 1 *ǫ ~ ạ*, 2 *o ~ a*, 98 *a* realizáció).

R:2 (Jeledinți): 1. *ablakat, kala·pat, magat, zabat, cukrat, fòtat, kócsat, azak, padak, juhạk, tyukak ~ csukak, adatt, aratatt, kapatt, lạpạtt, ótatt, nagyabb, aszta·lan, nyáran, tàrkam, adạm, akarak, hagyak, kapak, kapta·tak, rakạm, rakạd, rakjạn, vagyak, ásal, ássan, fázam, vágak, fußam, futak, gandalak, hazak, írak, írjan, iszam, iszàl, tudam, tudad, aszta·las, lapas, sáras, vilá·gas, szappanyaz, haran·gaz, fòdaz, hata·dik, mása·dik, asztal·haz, hászhaz, kapkad, akkàr;* 2. *abrancs, abrạsz, asszany, csatàr·na, gabạnạ, gyalag, kaszàr, kapar, kata·na, majós·ság, malam, sarag·lya, szalạnna, szatyàr, takany, vacsạra, vakal, zabal·la;* 3. *cincag, cukàr, csitarag, csika·rag, piras, soga·ram, sulyak, suràl, uvàr·ka, vę́kany;* 4. *álom, gágag, hába·ru, hályag, háram, járạm, jászaly, kántār, kápaszta, nyáßag, tárkany, vászany;* 5. *bacskàr, bạkàr, baland, csakàr, fạrag, hamla·kam, hàrkal, kankaly, kạpar·so, karam, ạ̀rgana, ạstàr, pazdarja, rǫkkǫnak, tạrạny;* 6. *bạgár ~ bǫgár, baka, fǫlyòviz, gạmbòc, gyạmlál, hạsszu, hazzám, kạma, kạpasz, katlǫ, kava, kạvács, kạvász, ada, ǫllò, pạkróc, rastę̄ly, razsda, szambat, szạmszid, szǫpik, tajás, hagyma·takàny, tall;* 7. *balha, bạ̀rda, bàrnyu, idezs·bàrsò, csàrba, csàrda, csurgo, fạ̀rgat, hạrdás, hǫ̀rdo, kolbàsz ~ kǫlbàsz, kǫ̀rsò, ǫ̀rsò, tǫlvaj, tạ̀rnác;* 8. *dǫmb, gạmb, hagy, kǫnyty, lǫp, mạs, mast, nyǫm, att, rạzs, sak* (2 *o*, 13 *ǫ*, 36 *ạ*, 1 *ǫ ~ ạ*, 1 *o ~ ǫ*, 1 *ạ ~ a*, 125 *a* realizáció).

MURÁDIN LÁSZLÓ

ALTERNANŢA FONEMATICĂ *o/ă* ÎN GRAIUL MAGHIAR DIN PODIŞUL TRANSILVANIEI

(Rezumat)

În prima parte a articolului autorul examinează cele 8 moduri în care se produce înlocuirea lui *o* cu *ă* în graiul maghiar din Podişul Transilvaniei. Fenomenul prezintă intensităţi diferite în cele 8 tipuri stabilite. astfel încît în stadiul cel mai evoluat (al 8-lea tip), fonemul *o* dispare fiind înlocuit de fonemul *ă*.

În partea a doua a articolului, se prezintă aspectul geografic al fenomenului.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXXIII. évf. 1989. 1. szám

HAVASALJA RAGADVÁNYNEVEI

1. Napjaink névkutatásának időszerű feladata a nagyobb tájegységek személynévállományának tanulmányozása. Indokolja ezt, hogy személynévrendszerünk egésze elemzéséhez csak az egyes nyelvjárási egységek személynévrendszerének vizsgálata révén juthatunk el, illetve, hogy a nagy számok törvénye alapján levont tájegységi léptékű következtetések közelebb visznek bennünket a helyes összképhez, lévén hogy az egyeditől az általános felé csak a részlegesen keresztül közelíthetünk.

A Hargita nyugati lejtőjén elterülő Havasalja élő személyneveinek rendszerét doktori értekezésemben vizsgáltam. Néhány, a vezetéknevekkel kapcsolatos megállapításomat 1980-ban tettem közzé (l. NyelvTan. 1980. 91—119). Ebben a dolgozatban a 21 falu 5173 családjának, 20 266 személyének ragadványnévrendszerét mutatom be.[1]

2. Havasalja ragadványnév-állománya 1194 névből áll. A népi névhasználatban 4225 felnőtt személy viseli. Ez a tájegység lélekszámához viszonyítva kevésnek tűnhet, hiszen átlagosan öt személy közül egy visel ragadványnevet (4,79). Viszont a hasonló tájegységi vizsgálatok ilyen jellegű adatai is hozzávetőlegesen közeli értékeket mutatnak, Kalotaszegen[2] például 0,22 ragadványnév jut egy személyre. Hangsúlyozandó emellett, hogy valamennyi ragadványnév teljes értékű, az adott kutatópont felnőtt lakóitól ismert és használt. A gyűjtés anyagába a gyermekek ragadványneveit csak abban az esetben vettem fel, ha a felnőtt adatközlők ezeket a neveket ismerték, használták az illető gyermek azonosítására. Ezt a szempontot három kutatópont (Kp, Sze, Mf, iskolásgyermekeinek ragadványneveit számbavevő próbagyűjtés után véglegesítettem, az itt végzett vizsgálatok ugyanis megerősítették azt a feltevésemet, hogy a gyermekek ragadványnév-használata csak az iskolai környezetre korlátozódik, a falu hagyományos névrendszerébe ezek a nevek nem kerülnek be, vagy ha igen, akkor csak a gyermek felnőtté válása után. Az iskolai ragadványnevek sajátos szubkulturális jellegéről részletesebben írtam már egy korábbi gyűjtés elemzése során (NyIrK. XXVI [1983], 125—30).

Az 1194 ragadványnév közül 664 név egyéni, 437 név családi, 93 név pedig egyéni és családi ragadványnévként egyaránt használatos. Annak alapján, hogy a ragadványnév hangulata közömbös-e viselője számára vagy sem, elkülönítettem a megkülönböztető neveket a gúnynevektől.

Az állományban 593 név közömbös hangulatú, ebből 243 egyéni, 262 családi megkülönböztető név, 88 név pedig különböző falvakban és más-más körülmények között egyéni és családi megkülönböztető névként egyaránt használatos. 599 név (50,17%) gúnyos hangulati értékű, viselője haragszik azért, ha ilyen nevén említik vagy szólítják, 418 ilyen név egyéni, 176 név családi, 5 név pedig — különböző körülmények között — egyéni és családi névként egyaránt használatos. Bóknevet mindössze kettőt találtam az állományban. A megkülönböztető- és gúnynévként egyaránt használatos ragadványneveket homoníma-voltuk ellenére külön névnek minősítettem.

Természetesen a különböző kutatópontok ragadványnévállománya nem egyformán gazdag. Az abszolút számok azonban nem fejezik ki híven egy-egy kutatópont ragadványnevekben való gazdagságát, erre, az átlaggyakorisági mutató (ágym.)

---

[1] A vizsgált falvak hivatalos neve és dolgozatbeli rövidítésük a következő: Beclean Be; Fîncel Fa; Brădeşti Pe; Băile-Homorod Hf; Izvoarele I; Cădişeni Ka; Căpîlniţa Kp; Tîrnoviţa Kkm; Poiana Tîrnavei Km; Satu Mare Mf; Dealu O; Sicasău S; Vlăhiţa Sze; Sîncraiu Szk; Tămaşu Szt; Tibodu T; Valea Rotundă Ük; Ulcani Ül; Vîrşag V; Zetea Z; Subcetate Zv.

Munkám célját, a gyűjtőterület általános jellemzőit, a vizsgálat módszerét már említett dolgozatomban jellemzőit, a vizsgálat módszerét már említett dolgozatomban vázoltam, ezekre itt nem térek ki.

[2] B. Gergely Piroska, *A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere*. Bukarest, 1977.

szolgál. Ennek megfelelően a lakosok számához viszonyítva legtöbb ragadványnév Cădişeni-en van (4,43 ágym), a legkevesebb pedig Subcetatén (34,33 ágym).

Mivel névélettani szempontból indokolt összevetni a családnevek számát a ragadványnevek számával, a ragadványnevek átlaggyakoriságát feltüntető táblázat utolsó rovatában ezt a szorosabban nem idetartozó adatot is feltüntettem.

Ssz.	Kutatópont	Ragadv. nevek száma	Lakosok száma	Átlaggyakoriság	Család nevek nevek száma
1.	Ka	92	408	4,43	51
2.	Ül	98	557	5,78	38
3.	Szk	137	967	7,05	34
4.	Bc	77	551	7,15	65
5.	Szt	18	156	8,66	15
6.	Kp	195	1691	8,67	37
7.	Fe	80	785	9,81	64
8.	Mf	169	1783	10,55	62
9.	Sze	248	2774	11,18	106
10.	T	18	203	11,27	34
11.	O	138	1783	12,92	61
12.	S	20	272	13,60	48
13.	Hf	3	43	14,33	7
14.	Z	277	4241	15,31	131
15.	Km	5	82	16,40	19
16.	Kkf	37	636	17,18	42
17.	Ük	8	147	18,37	24
18.	V	108	2029	18,78	83
19.	I	27	521	19,29	51
20.	Fa	7	164	23,42	20
21.	Zv	18	618	34,33	67

Nincs hely arra, hogy részletesen bemutassam az egyes falvak ragadványneveinek felosztását aszerint, hogy egyéneket vagy családokat neveznek meg velük. A több faluban járatos ragadványnevek esetében ezt nem tudtam külön feltüntetni, mivel írásom terjedelme az egyes falvak ragadványnévrendszerének adattárszerű bemutatását nem teszi lehetővé. A ragadványnevek nyelvföldrajzi megoszlása szempontjából elmondható, hogy mindössze két ragadványnév — a *Gyurka*, illetve *Kicsi* — fordul elő 10—10 kutatóponton, 5—9 faluban 39 név ismétlődik — *András* (7), *Anti* (6), *Birtalan* (5), *Boltos* (5), *Cigány* (6), *Dani* (5), *Dénes* (5), *Erdész* (7), *Fiatal* (6), *Gergő* (5), *Harangozó* (9), *Idős* (6), *Ifjú* (9), *Imre* (5), *Jakab* (5), *János* (6), *Jancsi* (5), *Kántor* (5), *Károly* (6), *Kerekes* (5), *Kétszer* (5), *Kovács* (9), *Medve* (5), *Mihály* (5), *Miska* (5), *Néma* (5), *Öreg* (6), *Pál* (5), *Pali* (7), *Pista* (5), *Postás* (8), *Sánta* (7), *Suszter* (8), *Süket* (8), *Szabó* (5), *Tamás* (5), *Utász* (7), *Vénlegény* (6), *Zsiga* (7).

188 név 2—5 ponton fordul elő, 964 név egy-egy kutatóponton lelhető föl. A több kutatóponton előforduló nevek minősége és előfordulásuk gyakorisága között közvetlen összefüggés nincs.

3. Dolgozatomban csak egy általános értékű megjegyzés erejéig térnék ki a ragadványnév-használat mennyiségére és minőségére, tehát e névfajta funkciójának vizsgálatára. Mivel elemzésem tájegységi szintű, önmagában vizsgálni a ragadványnév funkcióbetöltését értelmetlen lenne, ezt csak a vezetéknévvel, kereszt- és becenévvel összevetve lehet érdemlegesen elemezni. A funkcióbetöltés kérdéseit, valamint a névhasználati típusokat külön cikkben vizsgálom majd. Eljárásomat mindenekelőtt az indokolja, hogy mindössze 102 ragadványnévnek van önmagában vett azonosító értéke, a többi más névelemekkel kapcsolódva tölti be funkcióját.

4. B. Gergely Piroska felhívja a figyelmet[3] arra, hogy a személynevek alakváltozásait nem elég csupán hangtani jelenségként vizsgálni, meg kell közelíteni őket névtani funkciójuk oldaláról is, elkülönítve a hangtani értékű alakváltozatoktól a névtani értékű alakváltozatokat. Névtani értékű alakváltozatoknak tekintjük azokat a neveket, amelyeket adott tájegység településein, esetünkben Havas-

[3] *I. m.*

alján a nyelvjárásnak nem rendszerszerű hangtani sajátosságait tükröző alakban következetesen használnak, az eltorzult idegen szavakból alakult neveket, a különleges hangalakú neveket, tehát azokat, amelyek identifikációs zavar nélkül köznyelvi alakváltozattal fel nem cserélhetők a népi névhasználatban.

A legtöbb névtani értékű alakváltozat a ragadványnevek között található. *Benedek* helyett *Bëk* a leggyakoribb családi ragadványnév (Kp). *Bakpistának* és *Bakpista Miklósnak* ismerik az eredetileg Baptista ragadványnevű család tagjait, *Buletinne* helyett *Bunetinnét*, *Disznó* helyett *Diszót*, *Ebben* helyett *Ezbent*, *Kökény* helyett *Kükent*, *Lengyel* helyett *Lengyönt*, *Tücsök* helyett *Pücsök*-öt, *Torockói* helyett *Turuckit* emlegetnek az illető falvakban. A *Filler* (Führer), *Gutisz*, *Gutiszné* (Gut ist), *Kecán*, *Kecánné* (rom. cîţi ani?), *Kosott* (Kossuth), *Kusmik* ~ *Kusmit* (Kurschmied), *Riszök* (Riesek) idegen szavak eltorzításai, amelyek nem helyettesíthetők az eredeti szavakkal. Gyermeknyelvi, illetve beszédhibákat tükröző ragadványnevek a *Habika* (Csabika), *Nőrincné*, *Tirikka*, *Titikó* (Gizikó). Tudatos szóferdítés az alapja a *Mérija* ragadványnévnek, a Mária név helyett használja viselője, amikor káromkodik.

Alaktani szempontból Havasalja 1194 ragadványneve közül 1101 nevet, a ragadványnevek 92,21%-át lehet minősíteni, a fennmaradó 93 név (7,78%) ugyanis nem lexikális (44 név, 3,68%), homoníma — azonos hangalakú, de más funkciójú, amelynek csak egy megjelenése vehető figyelembe (26 név, 2,17%), illetve idegen szó (23 név, 1,92%).

Az elemzett 1101 név közül 835 név (69,93%) egyelemű, amelyek szófajiság szerint a következőképpen oszlanak meg: főnév 554 név (46,39%), ebből köznév 304 (25,46%), pl. *Apó*, *Bivaly*, *Doktor*, *Gömböc*, *Hörcsög*, *Nyárfa*, *Villamos* stb., 250 név (20,98%) pedig tulajdonnév. Ezek közül személynév 232 név (19,43%), pl. *Abel*, *Áron*, *Dénes*, *Laci*, *Palkó*, *Péter*, *Pirike* stb., helynév 17 (1,42%): *Bagzos*, *Barót*, *Karpinca*, *Kútmocsár*, *Tapolca* stb. Melléknév az alapja 242 ragadványnévnek (20.26%), pl. *Alsó*, *Amerikás*, *Bakszász*, *Bitang*, *Csámpás*, *Csonka*, *Fukar*, *Kufferes*, *Uborkafejű*, *Vajas*, *Zsíros* stb. Melléknévi igenév 15 ragadványnév (1,25%), pl. *Bolygó*, *Fogdosó*, *Futó*, *Kacagó*, *Lappogó*, *Lődörgő*, *Vederbelépő*, *Zengő* stb. Ige az alapja 2 (0,16%) ragadványnévnek: *Retteg*, *Szotty*. Számnévi alapú 2 név (0,16%): *Nyolc*, *Kétszer*. Névmás az alapja 1 névnek (0,08%): *Ezben*. Indulatszó 2 név (0,16%), alapja: *Hess*, *Hopphopp*. Betűnév 11 név (0,92%): *A*, *Bé*, *Cé*, *Gyé*, *Há*, *I*, *Ka*, *eL*, *eM*, *Pé*, *Té*. Ezek a betűnevek teljes értékű megkülönböztető nevek a vidék egyes falvaiban, és alaktanilag külön csoportba való besorolásukat az indokolja, hogy „szóértékük lehet egyes hangoknak, betűknek is, a nemzetközi műszaki nyelv hatására a betűjelzések a mi nyelvünkben is önállósultak...“ (MMNyR. I, 128).

Az egyelemű lexikális ragadványnevek nyelvi megformálásában túlnyomó szerepük van a névszóknak, ezen belül a főneveknek, és ezek közül is a közneveknek. A melléknevek csoportja a főnevekhez viszonyítva szegényesebb, a többi szófaj aránya a ragadványnév-alkotásban jelentéktelen. A betűnevek előfordulása néhány település népi névhasználatában feltehetőleg a hivatalos névrendszer hatásának köszönhető.

Az egyelemű lexikális ragadványnevek az alapul szolgáló szó szerkezeti felépítése szempontjából a következőképpen oszlanak meg: Egyszerű tőszó 449 név (54,16%), pl. *Ábel*, *Csëszle*, *Ikër*, *Kávé*, *Lapát*, *Nannyó*, *Rigó*, *Sánta* stb. Egyszerű képzett szó alkot 289 nevet (34,86%). Ezek képzői gyakoriságuk sorrendjében a következők: *-s* képzős 97 név, a képzett szó alapú nevek 33,46%-a, pl. *Amerikás*, *Bankos*, *Boltos*, *Csendes*, *Gerendás*, *Karikós*, *Kopjás*, *Mozis*, *Tintás* stb.; *-i* képzős 82 név (28,37%). pl. *Anti*, *Dombi*, *Gáti*, *Habari*, *Kukucsi*, *Laji*, *Mári*, *Töki* stb.; *-né* képzős 30 név (10,65%), pl. *Asztalosné*, *Elnökné*, *Némáné*, *Sántáné* stb.; *-ó* képzős név 14 (4,84%), pl. *Bolygó*, *Csorgó*, *Cigó*, *Fogdosó*, *Kacagó* stb.; *-ika* képzős 11 név (3,80%), pl. *Antika*, *Hártyika*, *Jancsika*, *Marcika* stb.; *-ka* képzős 11 név (3,80%), pl. *Andráska*, *Bandurka*, *Fonóka*, *Jutka*, *Picurka* stb.; *-ő* képzős 8 név (2,76%), pl. *Benő*, *Gergő*, *Hebegő*, *Lődörgő*, *Zengő* stb.; *-ci* képzős 4 név (1,38%): *Geci*, *Inci*, *Laci*, *Marci*; *-kó* képzős 4 név (1.38%): *Dekó*, *Palkó*, *Pirkó*, *Titikó*; *-ók* képzős 4 név (1,38%): *Bartók*, *Istók*, *Mihók*, *Miók*; *-a* képzős 3 név (1,03%): *Pista*, *Tera*, *Zsiga*; *-csi* képzős 2 név (0,69%): *Bircsi*, *Jancsi*; *-ék* képzős 2 név (0,69%): *Ágiék*, *Utászék*; *-ész* képzős 2 név (0,69%): *Cipész*, *Erdész*; *-ke* képzős 2 név (0,69%): *Kicsike*, *Pirike*; *-tt* képzős 2 név (0,69%): *Csökött*, *Kapott*; *-us* kép-

zős 2 név (0,69%): *Etus, Ferus;* *-ász* képzős 1 név (0,34%): *Utász;* *-beli* képzős 1 név (0,34%): *Malombeli;* *-é* képzős 1 név (0,34%): *Alé.* *(Alózi < Alajos);* *-ócs* képzős 1 név (0,34%): *Jakócs;* *-óka* képzős 1 név (0,34%): *Piróka;* *-ózi* képzős 1 név (0,34%): *Alózi;* *-ska* képzős 1 név (0,34%): *Miska;* *-uska* képzős 1 név (0,34%): *Iluska.*

Az egyszerű tőszóból, illetve egyszerű képzett szavakból alkotott ragadványnevek aránya Havasalján hasonló képet mutat ahhoz, amelyet Kalotaszegen tapasztalt B. Gergely Piroska.[4] A Havasalja ragadványanyagában megfigyelhető 54,16%/34,86% aránynak Kalotaszegen 53,33%/36,68% felel meg.

Összetett szavak képezik az alapját 74 ragadványnévnek, ezek közül alárendelő összetételben szerepel 73 név, amelyek előfordulásuk gyakoriságának sorrendjében a következőképpen oszlanak meg: minősítő- és kijelölő jelzős összetett szavak az alapjai 43 névnek (58,90%), pl. *Agglegény, Bakszász, Csavarosszájú, Görbenyakú, Nagyszemű, Félszemű, Háromszemű, Ezermester, Négylábú* stb. Tárgyas összetétel: 10 név (13,69%), pl. *Adószedő, Foghúzó, Keményseprő, Kórévágó, Seprűkötő, Tojásszedő* stb. Birtokos jelzős összetétel az alapja 10 névnek (13,69%), pl. *Hidvégi, Papgyilkos, Törvénybíró* stb. Határozós összetett szó az alapja 3 névnek (4,10%): *Dombonrózsi, Vederbelépő, Végrehajtó.* Nyolc név (10,95%) szintaktikailag meg nem határozható, elhomályosult összetételű ragadványnév: *Berzáli, Págyer, Simoncsi, Tóca* stb. A *Moslett* ragadványnév összeforrott szókapcsolat.

Hat ragadványnévnek egyszerű ragos és jeles szó az alapja: *-m* birtokos személyragos nevek: *Anyukám, Komám, Lelkem;* *-k* általános többesjel egy *-cska* kicsinyítő képzős névben szerepel: *Ökröcskék;* *-ben* határozóragos egy név: *Ezben;* *-szer* ragos egy név: *Kétszer.*

Bár alkatilag az egyszerű tőszavakhoz kellett volna sorolnunk a betűneveket, a névrendszerben elfoglalt helyük alapján külön csoportosítottam őket, mert a névvé válás folyamata esetükben még nem zárult le, bizonyítja ezt az a tény, hogy nem ritkán teljes keresztnévi, illetve ragadványnévi formájukban élnek, pl. *Gyé ~ György, Té ~ Tóca* stb. Névanyagunkban összesen 11 ilyen betűnév van.

Havasalja ragadványnév-rendszere 272 többelemű ragadványnevet tartalmaz. Valamennyi — beleértve a család-, kereszt-, illetve becenevek összekapcsolásából alakult ragadványneveket is (vö. MMNyR I, 274) — szintagmatikus jellegű szókapcsolat.

A mellérendelő szószerkezetű ragadványnevek a következők: Ikerszók: *Péter-Méter, Andurka-Pandurka* (2 név, 0,73%). Nem lexikális elemből álló név: *Banka Kota* (1 név, 0,36%).

Az alárendelő szószerkezetű ragadványnevek száma 269. Ezek közül kételemű 244 név (89,33%).

Minősítő jelzős szókapcsolat az alapja 236 névnek, a nevek 96,74 százalékának. A neveknek ez a csoportja azonban tovább bontható elemeinek minősége alapján. Ennek megfelelően: családnév + keresztnév/becenév alkot 20 ragadványnevet (7,54%), pl. *Jakab István, Lukács Józsi, Molnár Gyurka, Sándor Mózsi* stb.; családnév + köznév: *Bakó néni, Pap néni,* (2 név, 0,73%); keresztnév + keresztnév/becenév: 29 név (10,66%), pl. *Albert Mózsi, András György, Elek István, Ilona Sándor, Mátyás Alózi* stb.; keresztnév + köznév: 4 név (1,47%), pl. *Albert fiam, Pali csuka* stb.; becenév + keresztnév/becenév: 38 név (13,97%), pl. *Alózi János, Bandi Pista, Györi István, Jutka Pali, Laji Ferenc* stb.: becenév + köznév: 3 név (1,10%): *Geci bá, Petkus bá, Zsiga csötöri;* a férj ragadványneve + a férj keresztneve/beceneve + *-né:* 52 név (19,11%) pl. *Ábrán Pistáné, Aga Albertné, Ciri Pistáné, Miska Mózsiné, Pampó Jóskáné, Tóca Mártonné* stb.; férj ragadványneve + ragadványnév + *-né* (1,47%), pl. *Vén Kocsonyáné, Vén Pipiné, Vén Szürkéné, Vén Tárkonyné;* helynév + köznév: 1 név (0,36%) *Csíki bocs;* köznév + helynév: 1 név (0,36%): *Kurva Názáreti;* köznév + családnév: 3 név (1,10%); *Hosszú Duka, Mocsok Koszta, Vén Kájzer;* köznév + becenév/keresztnév az alapja 52 ragadványnévnek (19,11%) pl. *Bú Mári, Nagy Erzsébet, Kicsi Gyurka, Kicsi Laci, Picula Gábor* stb.; köznév az alapja 25 névnek (9,18%), pl. *Hosszú bátyánk, Kántor úr, Minta leány, Nagy madár, Pulu egér, Tekintetes asszony, Vén veréb* stb.; köznév + köznév + *-né: Felső molnárné* (1 név, 0,36%); irodalmi és történelmi személyek neve: 3 név (1,10%): *Ludas Matyi, Pauker Anna, Rózsa Sándor;* becenév + köz-

[4] *I. m.*

név: 1 név (0,36%): *Zsé bá*. Kijelölő jelzős alapú szókapcsolat az alapja 1 névnek (0,36%): *Tizenkét tarisznya*. Birtokos jelzős szókapcsolatból áll 3 név (1,10%): *Barabás lustája, Édesapám leánya, Remete veje*. Értelmezőjelzős-szerű szókapcsolat: 2 név (0,72%): *Antal kovács, Ferkó alsó*. Mondatértékű szókapcsolat 1 név (0,36%): *Hiszem hát*.

A 27 háromelemű ragadványnév (9,92%) mind alárendelő minősítő, illetve birtokos jelzős szókapcsolat. A férj ragadványneve + ragadványneve + beceneve + -né, pl. *Antal István Károlyné, Anti Mózsi Domokosné, Puci Máte Lázárné* stb., típusú kapcsolatban járatos 14 név (5,14%). Családnév + keresztnév + keresztnév/becenév típusú névkapcsolat 4 név (1,47%): *Benedek Antal Lőrinc, Kovács Mózsi Imre* stb. Becenév + keresztnév + keresztnév alkot 6 nevet (2,20%), pl. *Gyurka Ágoston György, Miska Antal János, Pista Mózsi János, Pista Jóska Károly* stb.

Az eddigi névkapcsolatokkal szemben köznévi elemet is tartalmazó háromelemű ragadványnév mindössze 3 van: alárendelő minősítő jelzős szókapcsolat, köznév + keresztnév + keresztnév szerkezetű 1 név (0,35%): *Sánta Mihály János*.

Birtokos jelzős szókapcsolat 2 név (0,72%), szerkezetük: családnév + keresztnév + köznév, illetve ragadványnév + keresztnév + köznév, *Biró Nándor fiai, Énekes Anna leánya*.

Négyelemű ragadványnév 2 (0,72%) van az állományban, egyikük minősítő jelzős, másikuk birtokos jelzős szószerkezet: *Sándor Geci Ferkó Andrásné, Édesanyám leányainak az anyja*.

A nem lexikális elemből álló ragadványnevek száma 44 (a teljes állomány 15,68%). Ezek a nevek kizárólag egyeleműek, jelentésük nincs, alaktanilag nem elemezhetők. Ebbe a csoportba a következő nevek tartoznak: *Bábe ~ Bábi, Banu, Birki, Bödő, Cece, Csádi, Csehösz, Csele, Csötöri, Dásúj, Dobori, Duduka, Gáncsik, Kecai, Kompi, Kopi, Lodzó, Malló, Metuka, Micsók, Minyiri, Pános, Paszkor, Pekó, Pitó, Posta, Potenda, Pupu, Pupuj, Puti, Pünyi, Sile, Sonya, Sula, Susáj, Sükő, Szamók, Szittyi, Szulimó, Tetepó, Tirikka, Tócsi, Tupa, Vecses*.

37 ragadványnév módosult alakú lexikális szó, s bár ezeket alaktani szempontból a megfelelő helyen elemeztem, mégis szükségesnek tartom itt értelmezésükkel együtt külön jegyzéküket is adni: *Alkoholovics, Bandurka* (Andurka ~ Bandurka), *Bek* (Benedek csn), *Cubucu* (cubák 'comb'), *Csámpi* (Csámpás), *Csánai* (Csángó), *Csoszka* (csoszogó), *Diszó* (disznó), *Doró* (doroló 'dongó'), *Dúdos* (dúdoló), *Göli* (gölöhös, göthös, beteges), *Gömbi* (gömböc), *Gyöki* (gyökkintó 'szundikáló'), *Habari* (habaró, kavaró, hadaró), *Habika* (Csabika gyermeknyelvi ejtéséből), *Ikszi* (ikszlábú), *Iszkisz* (iszkitél 'háborgat, zaklat'), *Ivékony* (vékony), *Kosott* (Kossuth), *Kükén* (kökény), *Lengyön* (lengyel), *Mancsó* (mancs), *Masza* (maszatos), *Méria* (Mária), *Nőrincné* (Lőrincné), *Pikuli* (pikula 'töröksíp ~ klarinét'), *Pirinci* (kicsiny, piciny), *Pirtyika* (hártyika tájszó analógiájára), *Pozdor* (pozdorja), *Pupi* (púpos), *Száka* (szálka), *Szotyi* (szotty), *Szubók* (cubák 'comb'), *Titikó* (Gizikó gyermeknyelvi ejtés), *Tátika* (tót népnévből), *Töki* (tökös, heresérves), *Turucki* (torockói).

Szókészlettani szempontból itt csak a köszói egy-, illetve többelemű ragadványneveket vizsgálom, nem elemzem az idegen eredetű, a nem lexikális és a betűneveket, s csupán egy névként foglalkozom a többször előforduló, azonos alakú ragadványnevekkel. Ezek alapján 606 ragadványnevet vizsgálok, az állomány 36,51%-át, amelyek közül egyelemű 564 név, több elemű 42 név.

Havasalja ragadványneveinek döntő többsége, 275 név, az elemzett nevek 45,34%-a irodalmi nyelvi szó, pl. *Agglegény, Alsó, Asztalos, Bajusz, Bunda, Cukor, Csendes, Énekes, Falábú, Furulya, Gyufa, Kávé, Majom, Mészáros, Nadrág, Özvegy, Pipás, Politikus, Róka, Süket, Tanító, Uborka, Végrehajtó, Vizfejű, Zacskó, Zsíros* stb.

150 ragadványnév, a nevek 24,71%-a tájszó, pl. *Abadós, Banka, Bogyán, Botóka, Cepők, Csomiga, Csoszka, Dogányos, Habari, Karikós, Kuli, Monyós, Pulu egér, Sustók, Turcsi, Zakota* stb.

Népnyelvi szó az alapja 97 ragadványnévnek, a nevek 15,98 százalékának, pl. *Apó, Bá, Bába, Balog, Bikás, Dolláros, Főzdés, Hosszú, Kancsi, Kerekes, Komám, Lajtorjás, Lelkem, Murok, Szeles, Tetűporos, Tökös, Tyúkszemű, Veres* stb.

Jelentésbeli, formai, fogalmi archaizmus az alapja 43 ragadványnévnek (7,04%), pl. *Adószedő, Báró, Biró, Böszörmény, Császár, Csizmadia, Ezben, Gróf, Jegyző, Megyebiró, Peták, Picula, Polák, Postamester, Tensasszony, Urfi, Vajda, Vitéz* stb.

36 ragadványnév, az elemzett nevek 6,09%-a csoportnyelvi szó. Legtöbbjük — 10 név — vallási kifejezés *(Baptista, Kanonok, Kántor, Kántorné-asszony, Kántor úr, Ördög Zsigáné, Remete veje, Szent)*. Gyermeknyelvi alapú 9 ragadványnév: *Boci, Butuka, Guriga, Kaka, Nanóka, Pipi, Szundi, Tátá*. Négy-négy név alapja katonai szakkifejezés, illetve kártyajátékkal kapcsolatos műszó. *Csendőr, Csendőrné, Filler, Partizán*, illetve *Bankos, Filkó, Hetes, Tökfilkó*. Két-két ragadványnév a sport *(Bekk, Foci)*, ipar, *(Csúzdás, Téglavető)* és az orvostudomány *(Koszos, Tyúkmellű)* területéről való. Egy-egy név történelmi zoológiai, illetve konyhatechnikai műszó *(Buzdogány, Here, Főttészta)*.

Argószó 5 név, a ragadványnevek 0,82%-a. Ezek a következők: *Dili, Fejes, Szoci, Tata, Tuti*.

A ragadványnevek között mindössze 23 (2,14%) név nyilvánvalóan idegen eredetű, ezek közé nem vettem föl a néhány — elhanyagolhatóan kevés — nemzetközi szót, amelyek bár nem magyar eredetűek, a mai nyelvérzék számára már nem minősülnek idegen szavaknak, pl. *Alkoholovics, Analfabéta*, amelyeket a megfelelő eredeti magyar szavak között elemeztem. A minősíthető nem magyar eredetű ragadványnevek között a legtöbb, 10 név (0,93%) román eredetű. Ezek a következők: *Bunetinné (buletin* 'személyi igazolvány'), *Gyika, Gyika (Ghică, Ghiță* < Gheorghiță, a Gheorghe becealakja), *Jutyi* (iute 'gyorsan'), *Kecán* (cîți ani ai? 'hány éves vagy'?), *Kecánné, Kaluger* (călugăr 'ortodox szerzetes'), *Kolektor* (colector 'begyűjtő, terménybegyűjtő', átvitt értelemben szerződéskötésekkel foglalkozó), *Pökölics* (Păcălici, a Fekete Péter nevű gyermek-kártyajáték román változatának kulcsfigurája), *Tepelák* (Tăpălagă rom. családnév, a tăpălag -os 'nagylábú, tuskólábú' szóból), *Vaszi* (Vasi < Vasile román keresztnév beceformája).

Hat ragadványnév német eredetű szóból származik (0,55%): *Gutisz, Gutiszné* (Gut ist), *Kájzer* (Kaiser), *Kusmit ~ Kusmik* (Kurschmied, 'gyógykovács'), *Riszök* (a Ries családnév többes száma, tájnyelvi ejtésben), *Rót* (Rot).

Cigány eredetű, a lovári nyelvjáráshoz tartozó szó az alapja 5 ragadványnévnek (0,46%): *Bángó* (bango/bangi 'görbe, nyomorék'), *Butyi* (buti 'buta'), *Pupu* (pupo 'púp'), *Puri* (phuri, phuro 'öreg, agg'), *Rupa* (rup/o, rupa 'ezüstpénz').

Egy-egy név 0,093%) orosz, illetve francia eredetű szóból alakult: *Gagarin* (Gagarin űrhajós nevéből), valamint *Patró* (francia patrouille 'őrjárat, járőr, őrszem').

Hogyha a hivatalos névrendszer elemeinek, illetve a népi névrendszerben funkciójukat betöltő család-, kereszt- és becenéveknek az ejtése megegyezik a havasalji köznevek ejtésével, a ragadványnevek ejtése bizonyos sajátosságokat mutat, ami a hanglejtést és beszédritmust illeti. Különösen a többelemű névkapcsolatok ejtésekor figyelhető meg, hogy a hanglejtés és a beszédritmus révén kiemelődik az a névelem, amely meghatározó jellegű a megnevezett azonosításában. A két jelenség együtt és külön-külön egyaránt hat, meghatározója elsősorban a névelemek száma.

Míg a hivatalos kételemű névrendszerben teljes funkcióbetöltés esetén mindkét névelem ereszkedő, akár a kijelentő mondatban, pl. *Szabó Miklós*, a kételemű ragadványnevek esetében a meghatározó névelem, rendszerint az első név első és második szótagja között van az esés, a második névelem nem emelkedik ki.

A három- vagy többelemű névkapcsolatoknál megnövekszik a beszédritmus szerepe, amennyiben ezek a névkapcsolatok az ejtés során mintegy kételemű nevekké redukálódnak, úgy hogy közülük a hanglejtés kiemeli a meghatározó értékű névelemet vagy névelemeket. A jelenség feltehetőleg a kételemű hivatalos névrendszer ejtésének normatív szerepére vezethető vissza. Pl. *Ant*alistván *Kár*olyné, *Puc*imáté *Láz*árné, *Én*ekesanna *le*ánya, *Mis*kaantal János, *Bot*tamásmihály *Gyu*ri stb.

A tájegység ragadványnevei közül 1101 nevet, az állomány 92,21%-át lehet alaktani szempontból minősíteni. Ennek több mint kétharmada (69,93%) egyelemű. Az egyelemű nevek túlnyomó többsége szófajiság szerint főnév, ezen belül köznév 304, tulajdonnév 250 név, amelyek közül személynév 232. Melléknév 242 ragadványnév, a többi szófajból származó ragadványnév mennyisége elhanyagolható. Szerkezetileg az egyelemű ragadványnevek között az egyszerű tőszavak vannak döntő többségben (54,16%), a 289 egyszerű képzett szó alkotta név között az *-s* és *-i* képzős ragadványnevek vannak túlsúlyban, amelyek vezetnek a 25-féle képzővel alkotott egyszerű képzett szóból származó ragadványnév között. Az egyszerű tőszóból,

illetve egyszerű képzett szavakból alkotott ragadványnevek aránya (54,16%/34,86%) megfelel a Kalotaszegen is tapasztalhatónak. Az összetett szavakon alapuló 74 ragadványnév között egyetlen nem alárendelő összetételű van, a többi jórészt (58,90%) minősítő és kijelölő jelzős összetett szó, míg a maradék tárgyas, illetve birtokos jelzős összetétel (14,69/13,69%), valamint határozós összetett szó (4,10%). Nyolc név besorolhatatlan.

A 272 többelemű ragadványnév közül alárendelt szószerkezetű név 269. Közülük kételemű 89,33%. A kételemű ragadványnevek döntő többsége minősítő jelzés szókapcsolat, ezek 14-féle használati formában járatosak. A háromelemű ragadványnevek kivétel nélkül alárendelő minősítő, illetve birtokos jelzős szókapcsolatok. 24 ilyen név csak tulajdonnévi elemeket tartalmaz, köznévi elem csak háromban fordul elő. Négyelemű ragadványnév csak kettő van az állományban. 44 ragadványnév nem lexikális szó.

A 606 vizsgált ragadványnév közül irodalmi nyelvi szó a nevek 45,34%-a, Kalotaszegen ugyanebbe a csoportba a nevek 73,22%-a tartozik. A havasalji nevek 24,71%-a tájszó — Kalotaszegen a nevek 18,53%-a ilyen —, a 15,98%-nyi népnyelvi alapszavú ragadványnévnek Kalotaszegen 4,80%-nyi ilyen név felel meg, míg a 7,04%-nyi jelentésbeli, formai, fogalmi archaizmusnak 2,69% ilyen név a kalotaszegi megfelelője[5].

Az elemzett ragadványnevek 6,09%-át kitevő csoportnyelvi alapszavú nevekhez képest Kalotaszeg névállományában alig 3,16%-nyi ilyen név található. Történeti adatok hiján a családnévállomány minősítésére természetesen nem vállalkozhatom, de a ragadványnevekkel kapcsolatosan mindenképpen érvényes az a dolgozat elején tett megállapítás, hogy a tájegység-jelleg erősen befolyásolta a népi névrendszert, amely csak napjainkban kezdi elveszteni hagyományos képét.

Havasalja ragadványnevei közül mindössze az állomány 2,14 százaléka más eredetű. A névanyag 0,93%-a román eredetű — Kalotaszeg ragadványneveinek 17,70 százalékával szemben —, a ragadványnevek 0,55%-a német szóból magyarázható — Kalotaszegen 3,04% —, és a kalotaszegi 1,05%-nyi cigány ragadványnévvel szemben Havasalján ezeknek az aránya 0,46%. A nyelvi eredet szerinti szerkezet ilyen alakulása okaként újra csak az itt élők mobilitásának alacsony fokát kell megjelölni.

A nevek kifejező erejének jelentéstani eszközeit véve figyelembe, a havasalji ragadványnevek 34,33%-át az expresszív ragadványnevek teszik ki. A hangulatkeltés szemantikai eszközei közül a vidék expresszív ragadványnevei létrejöttében különösen az alapul szolgáló szó többjelentésű volta, illetve a névadási indíték szóképszerű megjelenítése játszik szerepet.

Ha a havasalji ragadványneveket névadási indítékaik szerinti csoportjaik alapján vizsgálom e szempontból összevetve az expresszív és informatív nevek arányát, az alábbi képet kapom: A fizikai, testi tulajdonságokra utaló ragadványnevek csoportjában az expresszív nevek száma (122) közel kétszerese az informatív, azaz hangulati többletet nem hordozó neveknek (68). Informatívak például a termetre, testalkatra utaló *Csökött, Hosszú, Kicsi, Szikra* ('apró') stb. Ezzel szemben kifejező erejűek pl. ugyanebből az alcsoportból: *Csëszle, Csutak, Giliszta, Hártyika, Maszó, Nyárfa, Pücsök* stb. Különösen kifejezőek azok a nevek, amelyek esetében az alapul szolgáló metafora távoli fogalomkörből való. Ilyen a sápadt képű férfi ragadványneveként használt *Főttészta*, a púpos ember megnevezésére általánosan elterjedt *Cipós* ragadványnév. Szemléletesek az olyan metaforikus jelzők, mint a járásra, mozgásra utaló *Gumiderekú*, vagy a csípőficamos férfi viselte, bicegő járásáról kapott *Vidörbelépő* ragadványnév.

A lelki tulajdonságra utaló ragadványnevek körében a 104 expresszív ragadványnévvel szemben mindössze 28 informatívat találtam. Informatív például: *Bolond, Analfabéta, Kókó* ('együgyű'), *Futó, Sebes, Lassú, Okos, Sunyi* stb. Expresszívek például a *Hörcsög* (gyűjtögető, harácsoló természetéről), *Szarirágai* (fösvénység), *Sáska* (fürgeség), *Puliszka* (lassúság), *Partizán* (furfangosság), *Bakszász* (a szászoknál szolgált, tőlük tanult gazdálkodni). Különösen kifejező erejűek a hirtelen haragúságot érzékeltető *Paprika* és *Hólyag* ragadványnév, a túlzott nyájasságot érzékeltető *Szivebá* név, a butaságra utaló *Bolygó* ('az esze összevissza jár, mint a hold'), a *Moslett* ragadványnév viselője nagyzoló természetére utal, aki

[5] *I. m.*

miután funkciót kapott, második keresztnevét kezdte használni *(Moslett Géza)*. A tudálékosságot, bölcsködést bizonyos rangokat, értelmiségi foglalkozásokat megjelölő szavakból lett metaforákkal gúnyolják ki az olyan nevek esetében, mint a *Császár, Mérnök, Politikus, Ügyvéd, Törvénybíró*. Viszonylag sok a lelki tulajdonságot bizonyos személyekhez való hasonlóság alapján az illető nevének adományozásával kifejező ragadványnév, például *Kosott, Pauker Anna, Csáki, Julabá, Piri Géza, Rózsa Sándor* stb.

Noha a foglalkozásra utaló ragadványnevek csoportjában kevesebb a kifejező erejű és jóval több az informatív név, érdemes röviden áttekinteni az ide tartozó neveket is, mert sok érzékletes, szóképen alapuló ragadványnév található köztük. Az informatív nevek száma 65, az expresszíveké 44. Informatívak: *Adószedő, Bába, Boltos, Fogdosó, Orás, Sofőr, Utász, Végrehajtó* stb. Expresszívek például: *Barát* (barátpapnak állt be egy időre), *Burján* (gyógynövény-begyűjtő), *Berbécs* (juhokra kötött szerződést), *Faggyas* (birkavágással foglalkozik), *Kakas* (anyja kukoricából kakast pattogtat), *Kártya* (apja vizeskártyát, víztartó edényt készített), *Petrezselyem, Gáborné* (zöldséget árult az őse), *Tetűporos* (egészségügyi dolgozó), *Vajas* (tejbegyűjtő) stb.

Kis számú expresszív nevet találtam a lakóhelyre utaló ragadványnevek között, például: *Pacsaji, Talpas* (a máréfalviak gúnyneve), *Dombon Rózsi* (dombon lakik) stb.

A szóképszerű ragadványnevek nem mindenik névadási indítékú csoportban jelentkeznek azonos mértékben. Legnagyobb a számuk a testi tulajdonságra utaló nevek között, 122 ilyen nevet találtam, szemben a 68 érzelmi többletet nem hordozó informatív névvel. Ezen belül a legszembetűnőbb tulajdonságok, mint a testi fogyatékosságok, betegségek (29 expresszív, szemben a 33 informatív névvel), a termet, testalkat (27:16), a más személlyel való külső hasonlóság 11 expresszív név), a haj-, szem-, bőrszín (10:5), beszédhiba (7:1) stb. formálódnak szóképszerűen ragadványnévvé. A lelki tulajdonságok alapján keletkezett ragadványnevek körében az expresszív nevek száma több mint háromszorosa az informatívaknak (104:28). E csoporton belül jelentéktelenek a számszerű különbségek. Az élhetetlenség, lomhaság, lassúság, illetve a nőiesség a férfiaknál, a férfias tulajdonságok, szokások a nőknél 8—8 expresszív ragadványnevet eredményeztek szemben a 2, illetve 1 informatív névvel. A ravaszság, álnokság, illetve dicsekvő természet, tudálékosság 7, illetőleg 6 kifejező erejű ragadványnevet váltottak ki a névadó közösségből, szemben a 2 informatív névvel. Az észbeli fogyatékosságot, butaságot többnyire nevén nevezi a havasalji névadó közösség, ezért érdekes módon ezen az alcsoporton belül fordított az arány az informatív nevek javára (8:4). A többi lelki tulajdonságra utaló alcsoportban mennyiségileg az expresszív nevek vezetnek, számuk azonban alacsony, 1—5 között mozog. A névadás indítékától meghatározott többi csoportban az arányok a következők: szokásra utaló nevek (19 expresszív, 8 informatív), nemzetiség (11:10), lakóhely: (8:37), vagyoni állapot (9:7), törvénytelen származás (8:1), katonaság (2:1), családi állapot (2:2), vallás (0:3), életkor (1:46).

A szóképek közül az expresszív ragadványnevek létrejöttében a metaforának van a legnagyobb szerepe, s jóval kevesebb a metonímián alapuló ragadványnév, például *Legyes* ('kotnyeles'). A legtöbb metonímián alapuló ragadványnév a foglalkozásra utaló nevek csoportjában található, és a mesterség tárgyára, eszközére vonatkozik, mint pl. a *Bordás, Bivalyos, Bikás, Faggyas, Gerendás, Kiflis, Restás, Vajas*. Ellentétes szavakkal fejeznek ki bizonyos tulajdonságokat például *Csendes* (nyelvelő, szájaskodó) *Jó Rózsa* (pletykálkodó), *Minta leány* (cifrálkodó, divatot hajszoló), *Okos* (gyenge felfogású) stb.

A hangulati többletet hordozó ragadványnevek alapjául szolgáló metaforák, metonímiák az alábbi legfontosabb fogalomkörökből, jelentésmezőkről származnak: az állatnév fogalomköréből kerül ki a legtöbb (66) szóképszerű ragadványnév, amelyek elsősorban a testi, illetve lelki tulajdonságokat jelölik, például *Bolha, Sáska* ragadványnevek az értelmetlen fürgeséget, sietséget érzékeltetik, a *Pacsirta* a túlzott vidámságot, hangoskodást, az *Ülü* az indulatosságot, a *Disznó* a torkosságot fejezi ki, míg a *Majom, Pocegér* a csúnyaságra, a *Csuka* az alacsony, zömök külsőre, a *Csóka, Pulu egér* a hajszínre utal. Élőlények, állatok, illetőleg emberek testrészeinek nevei is szerepelnek metaforaként, például *Bendő, Gyomor, Hólyag, Orromlika* stb. Gyakori még az állatnév alapú ragadványnév a foglalkozásra utaló nevek csoportjában, pl. *Bárány, Kecske, Kakas* stb.

Gyakorisági sorrendben a népélettel kapcsolatos tárgyak fogalomkörébe tartozó szavakból alakult szóképszerű ragadványnevek következnek Havasalja névanyagában. Legtöbb ilyen név a fizikai tulajdonságok indítékú csoportban van, például a *Csutak név* ('farönk') zömök testalkatra utal, a *Dobonka* ('kis cseber, kád') alacsony, kövér nő neve stb., utána a lelki tulajdonságok csoportja következik, például *Bura, Lapát, Pating, Szurkos* stb., majd a foglalkozásra utaló nevek között akad több ilyen metaforikus és metonímia-szerű ragadványnév, például *Bordás, Csizma, Gyufa, Koporsós, Lajtorjás, Sulyok, Szenes* stb.

A harmadik fontos fogalomkör, amely a szóképszerű ragadványnevek létrejöttében szerepet játszik a foglalkozás és mesterség, illetve a méltóság, cím, rang. Ezek túlnyomórészt a lelki tulajdonságokra, illetőleg a foglalkozásra utaló nevek csoportjában fordulnak elő: *Diák, Doktor, Császár, Kanonok, Májszter, Mérnök, Politikus, Törvénybiró* az előbbi, *Dögös, Csizmadia, Csúzdás, Elnök, Megyebiró, Polgár, Püspök* stb. az utóbbi nevek között.

Viszonylag alacsony a növényvilág jelentéskörébe tartozó szavakon alapuló szóképszerű ragadványnevek száma Havasalján, ezek többsége a testi tulajdonságra utaló nevek között van: *Gomba, Kóró, Laboda, Nyárfa, Murok, Pityóka, Uborka, Uborkafejű* stb. Lelki tulajdonságokra mindössze egy, ebből a fogalomkörből származó név utal, a *Paprika*.

Több nép, néprész jelentésű vagy erre utaló szó felhasználódik a ragadványnevek szóképeiben, ilyenek a *Bakszász, Böszörmény, Cigó, Duduka, Füstös, Puti* stb.

Jónéhány ragadványnévben valamely közismert személy, mesehős, viccfigura a metafora alapja, ilyenek például a *Csáki, Dollárpapa, Döbrögi, Groza, Horthy, Móric, Pökölics, Rózsa Sándor* stb. Az obszcén szavak köréből viszonylag kevés szóképszerű ragadványnév származik.

Női kereszt-, illetve becenevek köréből származnak a férfiaknál nőies természetet metaforikusan kifejező ragadványnevek, pl. az *Ágnes* név félénk fiútestvér neve, az *Etus* ragadványnevet papucsférj viseli, *Jula bá* nőies természetű férfi stb.

A havasalji ragadványnevek szóképeinek nyelvi anyagában jól megfigyelhetők a jelentésmező szerinti összefüggések. Elsősorban a szavak érintkezési, illetőleg hasonlósági kapcsolatait használja a népnyelv, a fogalmi szférabeli összefüggésekre[6] csak elvétve épül ragadványnév, de ilyen is akad a következő ragadványnév-láncban: *Veréb → Madár → Nagy Madár*, ugyanannak a személynek az asszociatív gúnynevei.

Összevetve a Havasalja és B. Gergely Piroska munkája alapján[7] Kalotaszeg szóképszerű ragadványnevei alkotásában szerepet játszó fogalomköröket, a következők állapíthatók meg. Első helyen mindkét vidék névanyagában az állatnév fogalomköre áll, utána viszont Havasalján a népélettel kapcsolatos tárgyak következnek, szemben a Kalotaszegen második helyen álló foglalkozás és mesterség, illetőleg a méltóság, cím, rang fogalomkörével, majd a foglalkozás és mesterség, cím, rang, méltóság fogalomköre következik Havasalján, míg Kalotaszegen a növényvilág. Havasalján a gyakorisági sorrend negyedik helyén a növényvilág áll, Kalotaszegen pedig a népi foglakozásokban, háztartásban használatos tárgyak fogalomköre következik. A további eltérések jelentéktelenek. Megállapítható, hogy a szóképen alapuló ragadványnevek Havasalján is konkrét szemléleten alapulnak, szorosan kapcsolódnak a népi környezethez, a tájhoz, az élet- és munkakörülményekhez.

5. Mivel a ragadványnevek jelentéstani csoportosításának ma már kikristályosodott rendszere van a magyar névtudományban (l. Tóth Katalin: MNyj. XII [1966], 8—107), nem láttam értelmét a korábbiaktól eltérő osztályozás kimódolásának, így Havasalja ragadványneveit a Kalotaszeg ragadványneveinek vizsgálata során is használt Tóth-féle, B. Gergely Piroskától módosított osztályozás alapján vizsgálom, kiegészítve a rendszert néhány sajátos, a vizsgált tájegységre jellemző alcsoporttal.

A) Családtagok nevére vonatkozó ragadványnevek (381 név).

a) Férfielőd nevére vonatkozó ragadványnevek: 246 név. Családnév: 26 név, pl. *Bartha, Bartók, Duka, Gál, Hatos, Kandó, Tibád, Varga* stb. Keresztnév: 59 név,

[6] Károly Sándor: *Általános és magyar jelentéstan*. Bp., 1972, 335—336.
[7] *I. m.*

pl. *Ábel, Ákos, Bálint, Bence, Domokos, Elek, Ezékiel, Kálmán, Lukács, Mózes, Samu, Viktor* stb. Becenév: 68 név, pl. *Ága, Álózi, Andi, Balika, Béni, Fábi, Györi, Izra, Jovák, Laji, Pete, Sali, Zakor* stb. Családnév + becenév: 13 név, pl. *Albert Mózsi, Both Pisti, Pál Andi, Péter Pista, Simó Laji* stb. Keresztnév + becenév: 7 név, pl. *Dávid Pali, Fülöp József, György Pista, Kovács Dani, Lukács József, Mátyás Álózi, Pál Ferkő.* Becenév + keresztnév: 22 név, pl. *Álózi János, Anti Mátyás, Bandi Pista, Fábi Albert, Laji Ferenc, Palkó Ignác, Zakor Jánost* stb. Családnév + ragadványnév: 1 név, *Antal Kovács.* Keresztnév + keresztnév: 19 név, pl. *András Domokos, Elek István, Lázár István, Mózes János, Tamás Károly* stb. Keresztnév + ragadványnév: 1 név: *Tamás Kerekes.* Becenév + ragadványnév: 1 név: *Ferkő Alsó.* Becenév + becenév: 11 név, pl. *Dani Pista, Denci Pista, Laji Anti, Miska Jancsi, Pista Jóska, Zakor Józsi* stb. Ragadványnév/keresztnév: 4 név, *Molnár Gyurka, Molnár Jutka, Molnár Károly, Picula Gábor.* Becenév + becenév + keresztnév 2 név: *Pista Mózsi István, Pista Mózsi János.* Családnév + keresztnév + becenév 1 név: *Kovács Mózsi Imre.* Keresztnév + keresztnév + keresztnév 1 név: *Pál Mihály István.* Ragadványnév + keresztnév + keresztnév 3 név: *Miska Antal János, Miska Antal Károly, Miska János György.* Családnév + becenév + keresztnév 2 név: *Bek Antal Lőrinc, Gyurka Ágoston György.* Családnév + keresztnév + köznév, 1 név: *Biró Nándor fiai.* Ragadványnév + keresztnév + keresztnév + keresztnév, 1 név: *Sánta Mihály János Imre.*

b) Nőelőd nevére vonatkozó ragadványnevek: 40 név. Családnév 4 név: *Csoma, Dakó, Dobos, Magyari.* Keresztnév 7 név: *Eszter, Ilona, Irén, Lina, Márta, Mónika.* Ragadványnév 1 név: *Potenda.* Becenév: 25 név, pl. *Apolló, Biri, Céci, Helli, Kata, Kólé, Magdó, Pirkó, Rózáli, Zsófi* stb. Ragadványnév + keresztnév + köznév, 1 név: *Énekes Anna leánya.*

c) Férfi- és nőelőd neve együtt, 5 név: becenév + keresztnév, 3 név: *Kata Pál, Rebi Péter, Birta Márta.* Keresztnév + keresztnév, 2 név: *Ilona Sándor, Vilma Károly.*

d) Feleség neve: 4 név. Keresztnév, 4 név: *Éva, Ida, Aranka, Ottika.*

e) Testvér neve: 2 név. Keresztnév, 1 név: *Ágnes.* Becenév, 1 név: *Ágiék.*

f) Asszonynevek: 62 név.

— férj nevével alakult ragadványnevek (52 név): ragadványnév + -né, 5 név: *Zsupné, Némáné, Sántáné, Tanitóné, Suszterné.* Becenév + -né, 2 név: *Álózíné, Ptikéné.* Családnév + -né, 3 név: *Csendőrné, Gagyiné, Kacsóné.* Családnév + becenév + -né, 2 név: *Ábrán Pistáné, Samu Feriné.* Ragadványnév + becenév + -né, 8 név: *Dóci Daniné, Csángó Gyuriné, Erzsi Pistáné, Fazekas Gergőné, Örmester Pistáné, Palló Jancsiné, Pásztor Istvánné, Veres Laciné.* Ragadványnév + keresztnév + -né, 10 név: *Bábé Imréné, Gerendás Áronné, Pirkó Dénesné, Simó Péterné, Száka Balázsné, Tóca Mártonné* stb. *A Simó Péterné* név látszólag családnév + keresztnév + -né névként viselkedik, ám a családnév: *Bálint.* Becenév + becenév + -né, 2 név: *Dani Jancsiné, Miska Mózsiné.* Becenév + keresztnév, 2 név: *Ága Albertné, Matyi Imréné.* Családnév + keresztnév + becenév + -né, 1 név: *György Pál Laciné.* Családnév + keresztnév + keresztnév + -né, 2 név: *Antal István Károlyné, Biró Imre Dénesné.* Családnév + becenév + keresztnév + -né, 1 név: *Pál Jóska Jánosné.* Ragadványnév + becenév + becenév + -né, 1 név: *Nagy Zsiga Lajiné.* Ragadványnév + keresztnév + becenév + -né, 1 név: *Nagy György Jóskáné.* Keresztnév + becenév + becenév + -né, 1 név: *György Pista Jóskáné.* Keresztnév + keresztnév + keresztnév + keresztnév + -né: 2 név: *Jakab Márton Ferencné, Jakab Péter Györgyné.* Becenév + keresztnév + keresztnév + -né, 1 név: *Gergő Péter Istvánné.* Becenév + becenév + becenév + -né, 1 név: *Geci Ferkő Pistáné.* Családnév + becenév + becenév + keresztnév + -né, 1 név: *Sándor Geci Ferkő Andrásné,* Özvegy + férj családneve + keresztneve + né, 6 név: *Özvegy Balázs Árpádné, Özvegy Gothárd Fülöpné, Özvegy Konrád Mátyásné, Özvegy Márton Ignácné, Özvegy Tankó Ákosné, Tókos Gyárfásné.*

— Nőelőd és férj nevével alakult ragadványnevek (5 név). Becenév + keresztnév + -né, 1 név: *Céci Albertné.* Becenév + keresztnév + -né: *Marika Árpádné* (1 név). Ragadványnév + keresztnév + -né: 2 név: *Gyuri Jánosné, Gyurka Domokosné.* Családnév + keresztnév + -né + ragadványnév, 1 név: *Szőcs Imréné Erdei.*

— Más módon alakult ragadványnevek (5 név). Családnév + köznév, 2 név: *Bakó néni, Pap néni.* Keresztnév + köznév, 1 név: *Lina néni.* Becenév-+ köznév,

1 név: *Geci bá.* Após beceneve + apa keresztneve + férj keresztneve + **-né, 1 név:** *Anti Mózsi Domokosné.*

g) Betű- és szótagnevek (22 név). Betűnevek, 12 név: A, B, G, Gy, H, I, J, K, L, M, P, T. Szótagnevek, 3 név: *Bábi ~ Bábé, Bádé, Csádé.* Elhomályosulóban levő összetételű ragadványnevek, 7 név: *Págyer* (Pál + György), *Pápista* (Pál + Pista), *Simoncsi* (Simon + Jancsi, *Simonti* (Simon + Anti), *Tóca* (Tót + utca), *Vaskis* (Vas + Kis), *Zsé bá* (Zsiga bá).

B) Testi tulajdonságokra utaló ragadványnevek (207 név): Szépségre — csúnyaságra vonatkozó nevek, 3 név: *Majom, Pocegér, Turcsi.* Testalkatra, termetre vonatkozó nevek, 48 név pl. *Csëszle, Csökött, Dobonka, Fancsika, Giliszta, Hosszú, Kóró, Picurka, Száraz* stb. Erőre, gyengeségre vonatkozik 3 név: *Bivaly, Boci, Medve.* Tartásra, mozgásra, járásra utal 14 név: *Csámpi, Csámpás, Csoszka, Gumiderekú, Kakas, Lődörgő, Nyúl Daminé, Vidörbelépő* stb. Haj-, szem-, bőrszínre vonatkozik 16 név, pl. *Cigó, Csóka, Fakó, Fekete, Főttészta, Füstös, Murok, Pityóka, Pulu egér, Puri, Rigó, Üszög, Veres* stb. Haj-, bajuszviseletre, szőrzetre vonatkozik 12 név, pl. *Bajusz, Barkós, Boglya, Boglyáné, Kondor, Kopasz, Szakáll, Vén Szürkéné* stb. Testi fogyatékosságra, betegségre utaló nevek, 75 név, pl. *Butuk, Cipós, Facsarosszájú, Fejes, Gúnár, Hasas, Ikszlábú, Kancsi, Kapafogú, Koporsófejű, Nagyhasú, Négylábú, Pipenyakú, Segges, Tyúkszemű, Uborka, Vastaglábú* stb. Hangszínre, beszédritmusra utaló nevek, 3 név: *Doró, Zakota, Zengő.* Beszédhibára utal 8 név: *Dobogtató, Habari, Hebegő, Hopp-hopp, Laboda, Mányó, Náni Geraőné, Oromlyuka.* Gyermekkori szótorzításra utal 1 név: *Tizenkéttarisznya.* Ruházatra, öltözködésre vonatkozik 3 név: *Cifra, Minta leány, Trapéz.* Elhanyagolt, rendetlen külsőre utal 10 név: *Boglya, Buzogány, Hammas, Kató, Koszos, Kasza, Mocskos, Olajos, Tintás, Zsíros.* Más személlyel való külső hasonlóságra utal 11 név: *Bánóné, Duduka, Groza, Guci, Horti, Jónás, Pökölics, Saláta, Titi, Tító, Toró.*

C) Lelki tulajdonságokra utaló ragadványnevek (139 név). Butaságra utal 13 név: *Analfabéta, Butyi, Bolygó, Bolond, Háronszemű, Hülye, Kókó, Kókó Jóskáné, Kota, Kuli, Micsók, Tátá, Vízfejű.* Fösvényre utal 6 név: *Bángó, Bura, Fukar, Hörcsög, Peták, Szarirágó.* Mogorvaságra, szomorúságra utal 7 név: *Bú Mári, Bumbuj, Csányi, Mantyuka, Mantyukáné, Savanyú, Szomorú.* Ellenségeskedő természetre utal 3 név: *Böszörmény, Ördög, Ördög Zsigáné.* Valakire való lelki hasonlóságra vonatkozik 6 név: *Bödő, Csáki, Kosott* (Kossuth), *Pauker Anna* (politizáló természetű). *Rokokó* (ilyen művésznevű cirkuszi bohócot utánoz), *Tupa.* Kuruzslásra vonatkozó név a *Boszorkány* (1 név). Fürgeségre vonatkozik 6 név: *Bolha, Futó, Jutyi* (román iute 'gyors'), *Madár, Sáska, Sebes.* Élhetetlenségre, lomhaságra, lassúságra utal 9 név: *Bocs, Barabás lustája, Csendes, Csomiga, Here, Lassú, Papó, Puliszka, Szundi.* Torkosságra, nagyétkűségre vonatkozik 5 név: *Bendő, Disznó Sándorné, Gyomor, Kenőcs.* Léhaságra, erkölcstelenségre, laza nemi erkölcsre utal 3 név: *Pina, Puca, Szuka Bori.* Eszességre, tudásra vonatkozik 7 név: *Bakszász, Diák, Doktor, Ezermester, Májszter, Okos, Tanító.* Politikai meggyőződésre utal 2 név: *Karikás Harmadik Biró* (a kör jelzésű politikai pártnak volt tagja), *Szoci, Sopánkodó* természetű 1 név viselője: *Ájvájka.* Túlzott vallásosság jellemzi 3 név viselőjét: *Szent, Szent Albert, Szent Antal.* Furfangosságra utal 3 név: *Huncut, Huncut Sánta, Partizán.* Hebehurgyaságra vonatkozik 1 név: *Sodri.* Részegeskedő természetre utal 4 név: *Alkoholovics, Pálinka, Puti, Részeges.* Ravaszságra, álnokságra vonatkozik 8 név: *Csendes, Cigány, Jó Rózsa, Mocsok Koszta, Móric, Okos, Sula, Sunyi.* Bölesködő, tudálékos természetű 7 név viselője: *Császár, Csáki, Kákó, Mérnök, Politikus, Ügyvéd, Törvénybiró.* Kotnyeles természetre utal 3 név: *Ciri, Ciri Pistáné, Leayes.* Kevélységre, nagyzolásra, dicsekvésre utal 3 név: *Büszke, Moslett, Kanonok* (dicsekedett kanonok nagybátyjával), *Vitéz.* Túlzásba vitt szorgalomra utal 1 név: *Bagoly* (éjjel is dolgozik). Nőknél férfiasságra, férfiaknál nőiességre utal 10 ragadványnév: *Etus, Fonóka, Jolánka, Dénkóné, Jula bá, Kató, Kórévágó, Leányka, Piri Géza, Pirike, Nanóka.* Szétszórt, rendezetlen gondolkodásra utal 1 név, a *Kütyő.* Jó kedélyre, vidámságra vonatkozik 5 név: *Énekes, Kacagó, Moritiza (moritizál* 'mórikál, megjátssza magát'), *Pacsirta, Víg.* Szelídségre, jóságra utal a *Szíve bá* név (1). A megbízhatatlanságot jelzi 6 ragadványnév: *Hazug, Hazug Gáspár, Hazug Toró, Rózsa Sándor, Szeles, Szurkos.* Indulatos, kötekedő természetre vonatkozik 4 név: *Patina, Tuté, Tuti, Ülü.* Nyelvességre, nagyszájúságra utal 4 név: *Füles, Kukukk, Lapát, Licsi.* Hirtelen haragú természetre vonatkozik

2 név: *Hólyag, Paprika*. Üzletelő, ügyeskedő természetre utal 4 név: *Dollár, Dollárpapa, Kopó, Sumák*.

D) Szavajárásra, szokásra utaló ragadványnevek (62 név). Tulajdonképpeni szavajárási név 23 található az állományban, pl. *Albert fiam, Anyukám, Áron sógor, Bizonyisten Jóskáné, Édesanyám, Hiszem hát, Kurva Názáreti, Lelkem Agniska, Nyolc, Susták* stb. Gyermekkori szóhasználatra utal 4 név: *Butuka, Cece, Kakó, Pekó*. Nyelvbotlásra utal 1 név: *Bunetinné* (a román buletin 'személyi igazolvány' szóból). Szótorzítás az alapja 4 ragadványnévnek: *Bicski, Ezben, Kusmitt, Mérija* (Mária). Névtorzításra utal 8 név: *Dekó* (Dénes), *Férinc, Habika, Kosott, Májta, Nőrincné, Pipi, Turucki* (Torockói). Idegen nyelv tudására, illetve ennek fitogtatására utaló ragadványnév a *Gutisz* és *Gutiszné* (2). Kedvelt cselekvésre utal 5 név: *Dúdos* (dudorászó), *Kaka* (gyűjti a trágyát az utcáról), *Pipa, Pipás, Pökő*. Jellemző viselkedési módra vonatkozik 1 név, a *Pacsirta*. Jártasságra, ügyességre utal 1 név, a *Gagarin* (viselője gépkocsivezető). Kedvenc étel neve az alapja 5 névnek: *Fuszulyka, Kókó, Kókai* (kókó 'tojás', de 'együgyű'-t is jelent), *Laska, Piskóta*. Játékra utal 7 név: *Abadós* (fogócskázó), *Bekk* (hátvéd), *Fillő, Foci, Kótya, Patrincs* ('ostábla'), *Putyi* (kártyafigura, zöld alsó). Kedvenc mesehősre utal 1 név: *Ludas Matyi*.

E) Életkorra utal 44 ragadványnév, pl. *Fiatal, Fiatal Pete, Idős, Ifjú, Kicsi* és névkapcsolatai, pl. *Kicsi Csorba, Kicsi Májszter* stb., *Öreg, Tata, Vén* és névkapcsolatai, pl. *Vén Boglya, Vén hólyag, Vén Tárkonyné* stb.

F) Egykori vagy jelenlegi lakóhelyre vonatkozó ragadványnevek (48 név). Településre utaló ragadványnevek: *Diafalvi, Dobai, Gyergyai, Hidvégi, Korondi, Lókodi, Magyarósi, Málnási, Miskolci, Pacsaji, Szentkirályi, Talpas* (a máréfalviak gúnyneve). *Taploca, Turucki, Zsombori* (15). Településrészre utalnak az *Alsó, Cseréskerti, Dombon Rózsi, Bika* (Bükkalja), *Bagzos, Buk, Bukné, Cekendi, Csorgó, Dombi, Felső, Felső molnárné, Gáti, Horszai, Karpinca, Kopjás, Kőfarkú, Kúti Küküllő, Külső, Malom, Muha* (Moha). *Palló, Pója, Pusztia, Réti, Szirti, Tilaszó, Tófalvi, Tótuccabeli, Vajda* (a Vajdakert helynévből), *Vályú, Szilidi* (33 név).

G) Foglalkozásra, mesterségre, tisztségre utal 109 ragadványnév, pl. *Bába, Burján, Bordás, Bivalyos, Disznó, Dobogós* (dobogó 'posztóványoló'), *Dögös, Fagygyas, Kántor úr, Kecske, Kerekes, Megyebíró, Mozis, Postamester, Suszter, Téglavető, Tekintetes asszony, Tánsasszony, Titkár, Utász, Vajas, Végrehajtó* stb.

H) Egyéb életkörülményre utaló ragadványnevek (59 név): Származásra, nemzetiségre vonatkozik 12 név: *Csánai, Csángó, Csehösz* (Cseh), *Csíki bocs, Cigány, Lengyön, Német, Németi, Polák, Talián, Tótika, Tót'h*. Vallásra utaló nevek: *Baptista, Bakpista, Bakpista Miklósné* (3). Katonáskodásra utaló ragadványnevek: *Filér, Filler* (Führer). *Katona, Kusmitt* (3). Családi állapotra utaló nevek: *Aggszűz, Agglegény, Árva, Baksa, Iker, Kapott, Kapott Albert, Nannyó, Ökröcskék* (ikertestvérek), *Vén leány, Vén legény* (11 név). Vagyoni helyzetre utaló nevek: *Báró, Dolláros, Fényeshasú, Gyapjas, Gyapjas Mókáné, Kecske, Kufferes, Koldus, Szegényember, Ur, Urfi* (11 név). Birtokra, tulajdonra utaló nevek: *Fűrész* (vízifűrésze volt), *Iszkisz* (*iszkiba* 'szán része'), *Kapu, Kocor* (kocor), *Malombali* (vízimalma volt), *Pupu* (traktortulajdonos volt), (6 név). Egyéb életkörülményre, más személlyel való kapcsolatra utaló ragadványnevek: *Amerikás, Deák, Menner, Pap* (4 név), Törvénytelen származásra utaló nevek: *Bence, Birki, Bitang, Grófi, Hórik, Májer, Pandura, Szász, Tepelák* (9 név).

I) Eseményre utaló ragadványnevek: *Amerikás, Bankos* (sok bankkölcsönt vett fel), *Barát* (apja kiugrott szerzetes volt), *Báró, Bimbó* (gyermekkorában úgy jelölte meg öccsét, hogy „az aki a Bimbó ökör mellett jön"), *Bíró, Cukor* (alultápláltság miatt anyja állandóan cukorral etette), *Bunda* (bundát lopott), *Botóka* (gyékénybuzogánnyal játszott), *Banka Kota* (banka 'ártó szellem', *kota* 'állathívogató szó'), *Baksa, Csika, Csirke, Csirke Kota, Döbrögi* (őt személyesítette meg a színpadon), *Egeres* (részegen lenyelt egy egeret), *Elnök* (a termelőszövetkezetbe annak idején be nem állottak vezetője), *Füstös Pezzsi* (füstadó címen pénzt szedett a falubeliektől), *Görény, Guriga, Gyöki, Háromszemű* (iskolában azt mondta, hogy egy meg egy az három), *Hetes* (szindarabbeli szerepből), *Inci, Jézus* (a passióbeli szerepe alapján), *Kaluger* (ortodox szerzetes keresztelte), *Karikás, Harmadik bíró, Kávé, Kecán, Kecánné* (iskolában nem értette a román tanító „Cîți ani ai?" 'hány éves vagy?' kérdését), *Kémény, Kendermagos* (csirkét lopott), *Keresztes, Kicsi Barát, Kenős* (Megette a felvető szál kenésére szolgáló kenőcsöt), *Kicsi Kenős, Kocor,*

Kocsonya, Kotló, Kotlós, Kúti, Kútmocsár (ilyen nevű kertből lopott), *Kükén* (nagyapja gyűjtötte a kökényt), *Kürtös* (bemászott a kéményen szalonnát lopni), *Lencse* (gyermekkorában sok lencsét kellett ennie), *Marós* (deszkavágatáskor farkasok felszorították a tetőre, s mikor meselte, úgy fogalmazott, hogy „martak oda fel"), *Medve* (nagyapjuk hazavitt egy medvét), *Meszes* (valamelyik felmenőjük meszet lopott), *Mézes* (mézlopásról), *Mikházi, Mikházi Feriné* (a férje szerzetes volt), *Millios, Milliósné* (amerikások), *Moslett, Papgyilkos, Pating* (verekedős természetű lévén, a patingot kapta kézbe egy alkalommal), *Patró* (a francia *patrouille* 'őrség' szóból, mindig őrködött, mikor leányához vizitába jöttek a legények), *Pauker Anna* (járási alelnök volt a '40-es évek végén), *Peces* (*peces* 'picus, cica', macskával játszott), *Pénzes* (valamelyik őse pénzt talált), *Péter-Méter* (igazi neve P. Márton, írástudatlan létére az előbbi módon írta alá a nevét), *Picula, Piculáné* (marhahajtáskor aprópénzt szedtek), *Pipa* (gyermekkorában sokáig szopta az ujját, pipált), *Pokróc* (pokrócot lopott), *Polgár, Pozdor* (apja követválasztáskor a pozdorjába bújt, hogy korteskedésért ne verjék meg), *Pulykás, Puskás, Pücsök* (sok gyermeke este az ajtó előtt zsinatolt, énekelt tücsök módra), *Remete veje* (apósa fiatal korában egy ideig szerzetes volt), *Régi* (hosszú idő után hazajőve így fogadták „János, te a régi vagy", mármint nem javult meg), *Róka* (színdarabbeli szerep után), *Rót, Rupa* (cigánytermészetű, lókupec), *Szellő, Szellőné, Szent Antal* (lopott a templomi perselyből), *Tarisznya* (lásd később), *Tirikka* (gyermeknyelvi szóhasználatból: kenyér kell), *Tizenkét tarisznya* (hittan órán „Jézusnak tizenkét tanítványa volt" helyett azt mondta „Jézusnak tizenkét tarisznyája volt"), *Tojásszedő* (tojással feketezett), *Törvénybíró* (lásd Elnök), *Vackor* (vadkörtefa alatt aludtak), *Váró Gézáné* (a férje mindig politikai fordulatot várt), *Zacskó* (zacskóban hordta a pénzt) (88 név).

J) Névasszociációs indítékú ragadványnevek (17 név). Játékos névalakítások: *Bandurka* (Andurka csn), *Hess* (Szász Elek, Sz. Elek → Essz Elek → Hess Elek), *Metuka* (Antika), *Picus* (Vitus csn), *Riszök* (Riesz + ek), *Titikó* (Gizikó), *Zakota* (Zakor), *Pota* (Pataki), *Sásá* (Sándor) 9 név. Névcsúfoló ragadványnév: *Vén veréb* (Madarász csn) 1 név. Névvonatkoztatásos ragadványnév: *Püspök* (Márton Áron a ragadványnév viselőjének neve), 1 név. A névformára utaló ragadványnév (családnév és keresztnév azonossága): *Kétszer*, 1 név. Névindukciós ragadványnevek (Az Edesanyám ragadványnévből): *Edesanyam leánya, Edesanyám leányainak az anyja*, (A Kicsi pap már eltűnt ragadványnévből): *Kicsi pap testvére*, (A Kakukk ragadványnévből): *Madár, Nagy Madár*, 5 név.

K) Névadási indítékaik szerint besorolhatatlan nevek: *Banu, Benge, Bukulló, Bükköny, Capi, Cella, Cici, Csicsó, Csika, Csuri, Dásuj, Dobori, Gáncsik, Kabalabíró, Kájzer, Kájzerné, Káka, Kalány, Kánya, Kásás, Kecsi, Kacó, Kopi, Kozma, Kusztora, Lodzó, Lodzás, Mallő, Mancsó, Mánkó, Mazúrka, Öreg Kecó, Pános, Paszkor, Pintyi, Piróka, Pitó, Posza, Pupuj, Sile, Sonya, Susúj, Sükő, Száka, Szittyi, Szubók, Szulimó, Tégla, Tőcsi, Toppancs, Vászon Pál, Vecses, Vida, Zsúp, Zsupodi* (55 név).

Havasalján, akárcsak Kalotaszegen, a családtagok nevére utaló ragadványnevek csoportja a leggazdagabb. Ha viszonyító számnak az 1209-et fogadjuk el — ez a besorolt ragadványnevek összege, az ismétlődéseket is figyelembe véve, mint ahogy Kalotaszeg ragadványnevei esetében ugyanez 2277 — akkor a kalotaszegi 20,27%-os arányhoz képest Havasalján ilyen ragadványnév a nevek 31,5%-a, azaz az állománynak majdnem egyharmada. Ezen a csoporton belül a nevek 64,56%-a férfielődök nevére utal (Kalotaszegen 59,14%), és ez a szám sem valós, mert a 62 asszonynév, s a 22 betű-, illetve szótagnév szintén férfirokon, élettárs nevét tartalmazza. Ezek figyelembevételével a férfirokon nevére utaló ragadványnevek aránya a csoporton belül 86,61% lesz, ami nagyon magas, és a férfiágon való névöröklés szinte kizárólagos gyakorlatát tükrözi.

Nem elemzem itt újra a névre utalás különböző módozatait, ezt megtettem fentebb, valamint a névélettani vizsgálódások során. Leggyakrabban férfielőd beceneve, keresztneve, illetve családneve válik ragadványnévvé, s ha az egyelemű név önmagában nem teljes funkcióértékű, akkor két-, három-, esetleg többelemű névkapcsolatok jönnek létre. Hasonló a helyzet a nőelőd nevére utaló ragadványnevek esetében is. A nő- és férfielőd nevének társulása ragadványnévben mindössze 5 esetben fordul elő, s míg a feleség nevét 4 ragadványnév tartalmazza, az asszonynevek kizárólag a férj népi névhasználatban járatos neve + a *-né* asszonynév-

képző segítségével azonosítanak akkor, amikor a hivatalos névadás gyakorlatában ez a névszerkezet nem járatos, sőt ellentétben van az érvényes adminisztratív gyakorlattal.

Oldalági rokon, testvér neve mindössze 2 esetben vált ragadványnévvé, ezek is egyetlen faluból származnak, ragadványnevük nem jellemző a tájegységre.

Feltűnő a viszonylag sok — 22 — betű-, illetve szótagnév; 5,77%-os arányuk arra enged következtetni, hogy a hivatalos névrendszer befolyása az utóbbi pár évtizedben erősen megnövekedett a hagyományos népi megnevezési mód rovására.

Havasalja ragadványnevei között gazdagság szempontjából a testi tulajdonságokra utaló ragadványnevek vannak a második helyen. Arányuk 17,12%, szemben a kalotaszegi nevek 15,23%-os arányával. Közülük a legtöbb testi fogyatékosságra, betegségre utal, majd a testalkatra, termetre vonatkozó nevek következnek.

A lelki tulajdonságokra utaló nevek aránya 11,49%, — Kalotaszegen 9,25% —, kiemelkedő helyen vannak közöttük az észbeli fogyatékosságra, illetve a maszkulinizmusra és effeminációra vonatkozó ragadványnevek.

Negyedik helyen Havasalja névrendszerében a foglalkozásra utaló ragadványnevek találhatók. Százalékarányuk alapján — 9,01% — jelentőségük a vidék névrendszerében jóval nagyobb, mint a megfelelő kalotaszegi neveké (5,07%), s ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy a majdnem teljesen földműves környezetből jobban kiri, megkülönböztetésre alkalmasabb foglalkozásnév — társadalmilag jelentősebb — mint az erősen iparosodott vidék vonzásközpontjába tartozó kalotaszegi falvak esetében.

Ötödik helyen a vidék névrendszerében az eseményre utaló nevek találhatók. Arányuk 7,27%, szemben a kalotaszegi 3,13%-kal. Feltűnő az eltolódás, ennek magyarázata valószínű szintén a tájegység zárt, mezőgazdasági jellegében, a legújabb időkig szinte autarchiás gazdálkodásában, kommunikációs elszigeteltségében rejlik, amely körülmények között egy-egy esemény hírértéke nagyon magas volt. Egyébként az idetartozó nevek többsége családi ragadványnév, a nevek viselője pedig a legidősebb nemzedékhez tartozik, vagy már nem él.

A szavajárási indítékú vagy szokásra utaló ragadványnevek 5,13%-os aránya alatta marad a kalotaszegi nevek hasonló csoportja számának (7,34%). Az egyéb életkörülményekre utaló nevek részesedése a két tájegység névanyagában hozzávetőlegesen megegyezik — 4,88% Havasalján, 4,06% Kalotaszegen —, a lakóhelyre vonatkozó ragadványnevek aránya azonban Havasalján csak 3,97%, szemben a kalotaszegi 5,40%-kal, és a kalotaszegi 9,03%-nyi névasszociációs indítékú ragadványnévhez képest rendkívül kevés az 1,46%-nyi ehhez a típushoz tartozó havasalji név. Puszta identifikációs és érzelmi indítékú ragadványnevet Havasalja névanyagában nem találtam, Kalotaszegen ezek aránya 2,12%. A névadási indíték alapján besorolhatatlan ragadványnevek aránya 4,54%, Kalotaszegen a nevek 17,57%-a minősült ilyennek.

KOVÁCSNÉ JÓZSEF MAGDA

SUPRANUME DIN LOCALITĂŢILE DE PE CURSUL SUPERIOR AL TÎRNAVEI MARI

(Rezumat)

Supranumele din localităţile de pe cursul superior al Tîrnavei Mari (21 de sate) sînt prezentate într-o secţiune sincronică cuprinzînd perioada dintre anii 1965 şi 1975. În cercetarea numelor se foloseşte metoda descriptivă, dar în interiorul acesteia se are în vedere aşa-zisa sincronie dinamică, ceea ce înseamnă că inventarul de supranume este privit în mişcarea lui interioară, urmărindu-se în acelaşi timp şi procesul de formare şi de schimbare a supranumelor. Acestea sînt studiate şi din punctul de vedere al originii lor lingvistice.

Prezentarea supranumelor se realizează în următoarea structurare: inventarul supranumelor, probleme ale utilizării, probleme de viaţă onomastică în domeniul supranumelor pe baza cauzelor denominaţiei, structura lor lingvistică.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXXIII. évf. 1989. 1. szám

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

A NYOLC SZÓTAGOS SOR MÉRTÉKVÁLTOZATAI

A Járdányi Pál áttekintette magyar népdaltípusok azonos szótagszámú sorokból építkező strófáiban a legmegterheltebb sorfaj a nyolc szótagos. Szilágyi Péter felmérésének tanúsága szerint József Attila azonos szótagszámú sorokból építkező jambikus költeményeinek legmegterheltebb sorfaja ugyancsak a nyolc szótagos. Hadd tegyem hozzá mindjárt, hogy nyolc szótagos sorokkal nemcsak a népdalversben, avagy József Attila időmértékes költeményeiben találkozunk, hanem sok más régebbi és újabb költőnk műveiben is. Mindez elegendő ok arra, hogy a nyolc szótagos sorok behatóbb vizsgálatának szükségességét átlássuk, annál inkább, mert a különféle verstani összefoglalásokban mindmáig nem jutottak kellő figyelemhez, vagy ha igen, akkor többé-kevésbé vitatható módon (Gáldi László például a népdalvers sorfajváltozatait a dallam ütemezésének megfelelően állapította meg, következésképpen a nyolc szótagosok között nemcsak 4,4, hanem 6,2, valamint 4,2,2 és 2,2,3,1 tagolású sorokat is jelölt).

Az alábbi áttekintéssel a behatóbb vizsgálatot kívánom elősegíteni. Ennek érdekében csokornyi sormértéket mutatok be az egyes mértékeket megvalósító négysoros versszakok kíséretében, mintegy bizonyságául annak, hogy a nyolc szótagos sor nemcsak az egyik legmegterheltebb, hanem egyúttal az egyik legváltozatosabb is a magyar költészetben és műfordítás-irodalomban. (A négysoros szakaszok közül hármat mesterségesen alakítok ki: az elsőt úgy, hogy két-két sort, illetve két-két versszakot összevonok, a másodikat és a harmadikat pedig úgy, hogy kiszakítom egy szakozatlan versből, illetve egy nyolcsoros versszakból.)

A különböző mértékváltozatokat a következő csoportokba sorolom: I. Ütemhangsúlyos sorok, II. Időmértékes sorok és III. Szimultán mértékű sorok (ez utóbbiakra már az első, illetve a második csoport mértékváltozatainak a kapcsán utalok, hiszen a harmadik csoporthoz tartozó sorok egyszerre ütemhangsúlyosak és időmértékesek is).

I. Ütemhangsúlyos sorok

1) 4//4 (felező nyolcas)

Feltekintett Molnár Anna (1.)
Nagy magos fa tetejére,
Ott látott ő sok szép fejet,
Aj, de nagyon megrettene.

(Népköltészet)

Hasonló ütemezésű a legtöbb szimultán mértékváltozat is — lásd a (11.), (12.), (13.), (14.), (15.), (16.), (17.) és (18.) versszakot.

2) 3/2//3 (3/2//3 ütemezésű nyolcas)

Csicseri borsó, vad lencse, (2.)
Fekete szemű menyecske.
Most adta isten kezemre,
Most járom véle kedvemre.

(Népköltészet)

Szimultán (jambusi) mértékváltozatát a (10.) versszak valósítja meg.

3) 3//3//2 (3//3//2 ütemezésű nyolcas)

Csárdába falakon | olykor (3.)
láthatsz, ha falukon | bolygol, ||
s unt szemed elmereng | bor közt,
ily képet, mely dereng | por közt...

(Babits Mihály: *Kép egy falusi csárdában*)

A két szótagos sorvégi ütemeket a költő külön sorba írta, a fenti négy sort pedig eredetileg két szakaszba tördelte (ezt érzékeltetik a függőleges vonalkák). Am az összevont sorokban is jól érvényesül a 3//3//2 ütembeosztást támogató összecsengések rendje: *Csárdába — láthatsz, ha; falakon — falukon; olykor — bolygol; s unt szemed — ily képet; elmereng — mely dereng* (illetve: *s unt szemed — elmereg; ily képet — mely dereng); bor közt — por közt*. A mérték anapesztusi szimultán változatát a (19.) versszak valósítja meg.

4) 2//4/2 (2//4/2 ütemezésű nyolcas)

Tűzben fa parazsa volnék, (4.)
vízben puha moha volnék,
szélben jegenyefa volnék,
földön apám fia volnék.

(Weöres Sándor: *Magyar etüdök* 69.)

A soreleji két szótagos ütemek kialakulását a *Tűzben — vízben — szélben — földön* felsorolás nyelvtani párhuzamossága segíti.

5) 2/3//3 (2/3//3 ütemezésű nyolcas)
Lásd a (20.) versszakot a szimultán mértékű sorok csoportjában.

II. Időmértékes sorok

1) x — UU — U — — (hippónaxi nyolcas)

Régen lemerült a hold már, (5.)
Rég alszik az égi kotlós,
Éjfél közeleg, s aludni
Így kell lefeküdnöm, árván.

(Szapphó: *94 D töredék*)

A sorfaj első, közömbös szótaghelyén a magyar fordítás következetesen hosszú szótagot szerepeltet. (A fordítást a Világirodalmi Lexikon *logaoedikus versmérték* szócikkéből vettem.)

2) UU — / U — / U — / — (anakreóni nyolcas)

Tücsök, ó be boldog is vagy, (6.)
mikor ott a lomb hegyében,
pici harmatot beszíva,
valamint király dalolgatsz...

(Anakreóni dal. Devecseri Gábor fordítása)

3) x x / x — / x x / U — (jambusi nyolcas)

...ó, szörnyű! még dicsérgeti, (7.)

mert rab tűrővé edz a seb,
s e néma szolgaság neki
vére vérénél kedvesebb.

(Babits Mihály: *Alkalmi vers*)

A jambusi nyolcas 3/2//3 és 4//4 ütemezésű szimultán változatát a (10.) és a (17.) versszak valósítja meg.

4) x x / x x / — U / — — (trocheusi nyolcas)

Bajocskáimat felejtem, (8.)
karddá nőtt bicskám elejtem —
sápadsz, kiáltó virággal,
és ő dereng, csendes ággal.

(József Attila: *Tószunnyadó*)

A trocheusi nyolcas 4//4 ütemezésű szimultán változatát a (18.), illetve a (16.) versszak valósítja meg.

5) — UU / — UU / — — (daktilusi nyolcas)

Hullani láttad elégszer, (9.)
s újra csak új ez az ékszer,
mintha lobogva kigyúlna
barna-eres politúrja.

(Majtényi Erik: *Gesztenye*)

6) U U U U // — — — — (proceleuzmatikust dispondeussal társító nyolcas)

Lásd a (11.) versszakot a szimultán mértékű sorok csoportjában.

7) UU — — // UU — — (két ionicus a minorét társító nyolcas)

Lásd a (12.) versszakot.

8) — — UU // — — UU (két ionicus a maiorét társító nyolcas)

Lásd a (13.) versszakot.

9) — — UU // UU — — (ionicus a maiorét ionicus a minoréval társító nyolcas)

Lásd a (14.) versszakot.

10) — UU — // — UU — (két choriambust társító nyolcas)

Lásd a (15.) versszakot.

11) — UU — // — U — — (choriambust második epitritussal társító nyolcas)

Lásd a (16.) versszakot.

12) UU — // UU — // — — (anapesztusi nyolcas — két anapesztussal)

Lásd a (19.) versszakot.

13) — — / UU — // — — — (anapesztusi nyolcas — egy anapesztussal)

Lásd a (20.) versszakot.

III. Szimultán mértékű sorok

A. Két ütemhangsúlyos ütem határa időmértékes lábat metsz

1) 3/2//3

x x / U — / x // x / U — (3/2//3 ütemezésű jambusi nyolcas)

Bennem a múlt hull, mint a kő (10.)
az űrön által hangtalan.
Elleng a néma, kék idő.
Kard éle csillan: a hajam —

(József Attila: *Vas-szinű égboltban...*)

B. Két vagy három ütemhangsúlyos ütem határa időmértékes lábak, lábkapcsolatok, illetve kólonok határával esik egybe

1) A felező nyolcas (4//4) szimultán mértékváltozatai

a) 4//4

U U U U // — — — — (proceleuzmatikust dispondeussal társító felező nyolcas)

Jön a kocsi, most érkeztünk, (11.)
alaposan eltévedtünk,
derekasan áztunk-fáztunk,
no de kicsit elnótáztunk.

(Weöres Sándor: *Magyar etüdök* 56.)

b) 4//4

U U — — // U U — — (két ionicus a minorét társító felező nyolcas)

Takaród hadd igazítsam, (12.)
puha párnád kisimítsam,
legyen álmod kerek erdő,
madaras rét, bokor-ernyő.

(Weöres Sándor: *Rongyszőnyeg* II. 79.)

c) 4//4

— — U U // — — U U (két ionicus a maiorét társító felező nyolcas)

Erdő pici zöld ablaka, (13.)
benn álmodoz Árnyék Kata.
Kelj fel szivem, Árnyék Kata,
keltsen hideg éj harmata.

(Weöres Sándor: *Magyar etüdök* 84.)

A sor egy ionicus a maiore és egy harmadik epitritus társításaként is felfogható; képlete ez esetben: — — U U // — — U —

d) 4//4

— — U U // U U — — (ionicus a maiorét ionicus a minoréval társító felező nyolcas)

Árnyak sora ül a réten. (14.)
Nyáj zsong be a faluvégen.
Zúg-dong sürü raj a fákon.
Békák dala kel az árkon.

(Weöres Sándor: *Magyar etüdök* 49.)

e) 4//4

— U U — // — U U — (két choriambust társító felező nyolcas)

Égi csikón léptet a nyár, (15.)
tarka idő ünnepe jár,
táncra való, fürdeni jó,
nagy hegy alatt hűsöl a tó.

(Weöres Sándor: *Magyar etüdök* 54.)

f) 4//4

— U U — // — U — — (choriambust második epitritussal — azaz trocheusi ütemmel — társító felező nyolcas)

Gyöngy az idő, vándoroljunk, (16.)
nincs szekerünk, bandukoljunk,
lassu folyó ága mellett
járjuk a halk fűzfa-berket.

(Weöres Sándor: *Magyar etüdök* 52.)

g) 4//4

x x / x x // U — / U — (4//4 ütemezésű jambusi nyolcas)

...S híd volna bár: ledűlne az, (17.)
Hajó volna, elülne az,
Ennyi sok nép amerre lép,
Hajlik a part, miként a jég.

(Arany János: *Kevehéza*)

h) 4//4

x x / — x // — U / — — (4//4 ütemezésű trocheusi nyolcas)

Hűs szél zörrent puszta fákat, (18.)
Megy az úton kis pacsirta.
Bor vitéz már messze vágtat,
Szép szemét a lány kisírta.

(Arany János: *Bor vitéz*)

2) 3//3//2

U U — // U U — // — — (két anapesztust spondeussal társító, 3//3//2 ütemezésű nyolcas)

Paripám csodaszép pejkó, (19.)
ide lép, oda lép, hejhó!
Hegyen át, vizen át vágtat,
nem adom, ha igérsz százat.

(Weöres Sándor: *Magyar etüdök* 46.)

3) 2/3//3

— — / U U — // — — — (spondeust anapesztussal és molosszussal társító, 2/3//3 ütemezésű nyolcas)

Sárkány-paripán vágtattam, (20.)
gyémánt-madarat mosdattam,
göncöl-szekeret kergettem,
holdfény-haju lányt elvettem.

(Weöres Sándor: *Magyar etüdök* 101.)

A sorindító 2/3-as tagolást a belső összecsengések (sárk*ány* — parip*án*, gyé*mánt* — haju l*ányt*) mellett elsősorban a szavak kötőjeles megzökkentése — tehát sajátos módon a sorok írásképe — támogatja.

A fentiekben a nyolc szótagos sor mértékváltozatait aligha sikerült hiánytalanul számba vennem. A behatóbb vizsgálatnak mégsem a hiányzó mértékváltozatok felderítése volna az elsődleges feladata, hanem sokkal inkább a ritmikai megvalósítások határainak a kitapintása. A teremtő nyelv lehetőségeiről ez a vizsgálat mondaná a legtöbbet.

MÓZES HUBA

METRICA VERSULUI OCTOSILABIC

(Rezumat)

Articolul prezintă şi sistematizează variantele metrice ale versurilor octosilabice aparţinînd diferitelor grupe de versificaţie. Analiza variantelor metrice, susţine autorul, reprezintă un preambul la atît de necesara cercetare a posibilelor realizări ritmice ale acestor variante.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXXIII. évf. 1989. 1. szám

A SZÖVEG SZEMIOTIKAI MEGKÖZELÍTÉSÉHEZ

1. A szemiotika biztosítja a szöveg tanulmányozásának legátfogóbb keretét. A teljes szövegszemiózis vizsgálatát a szövegpragmatika, a szövegszemantika és a szövegszintaktika hármas keretében végezhetjük. A szövegpragmatika a szöveg külső kontextuális körülményeit, a szövegszemantika a szöveg jelentésszerkezetét, a szövegszintaktika pedig formális strukturális felépülését elemzi. Szemiotikai szempontból tehát a három megközelítési mód teljes szövegvizsgálatot alkot. A szövegnyelvészet több vélemény szerint is azonos a szövegszemiotikával (Petőfi 1986, Eco 1984). Ezt a szövegvizsgálatot pedig többen kimondottan kommunikációselméletinek tekintik (Eco 1976, 1979, Dijk 1977, Vlad 1982, Plett 1983, Szabó 1988), ami néha a szövegnyelvészetet megnevező műszóban is kifejezésre jut. Például Schmidt (1982) a szövegkommunikáció interdiszciplináris tanulmányozásának nevezi.

A kiinduló tétel igazolására, természetesen, az idevágó szakirodalomnak csak egy részét foglalom össze. A felsorakoztatott álláspontok tehát példa értékűek.

2. A pragmatika szemszögéből a szöveg a közlő és a befogadó között zajló nyelvi kommunikáció eszköze. A pragmatikai alapsémának megfelelően a meghatározott nyelvszociológiai és nyelvlélektani szerepben fellépő adót és vevőt és a közléshelyzetet kell megvizsgálni. A kommunikáció ezen tényezői között a közlőnek és a befogadónak van döntő szerepe, hiszen jelenlétüktől válik lehetővé a kommunikáció, vagyis a közlemény megalkotása és befogadása. A közlemény megalkotása és befogadása, megértése természetesen több tényezőtől függően állandóan változik. Egyetlen befogadás sem lehet azonos egy másikkal, ugyanis ezeket mindig befolyásolják a közlő és befogadó külső és belső meghatározói. Külső meghatározó például a hely, idő. Belső pedig a biológiai, szociológiai és lélektani meghatározó. Ezek a tényezők komplex hálózatot alkotnak, amelyek minden kommunikációs aktusra hatnak. Eszerint az egyes közlemények (szövegek) között az adó, a vevő és a kommunikációs helyzet által meghatározott szemantikai és grammatikai eltérések mutathatók ki. Ezek az eltérések az adott variáns vonatkozásában nyelvszociológiai normának számítanak. A közlemények tehát bizonyos szociális viselkedési normától függnek. Ezt nevezi Fishman (1975) szerephelyzetnek. Minden egyes kommunikációs aktus során a beszélők között meghatározott viszony, szerep alakul ki, amely befolyásolja a nyelvi megnyilatkozást. Így az egyes szövegek pragmatikai vizsgálata a beszédtett-elmélettől is kaphat segítséget. Az ilyen jellegű vizsgálatok intézményesült konvenciókra, mégpedig a beszédtettekkel kapcsolatos konvenciókra irányították a figyelmet. S így a lokucionáris, illokucionáris és perlokucionáris tettekkel kapcsolatos konvenciók elemzésével foglalkoznak. Eszerint a nyelvi közlés nemcsak megnevezésre, leírásra és érvelésre szolgál, hanem egy-egy tettel ér fel, tett funkciója van. Érdekes módon ez a beszédtett-vizsgálat belefér az előbb már említett szemiotikai hármasságba, mert Ohmann (1971: 248) szerint is a szöveg a grammatikai (szintaktikai) struktúrák jelentésteljes sorozata, egyben pedig lehetőséget biztosít az olvasó befolyásolására is.

A pragmatika kognitív elméletének egyik feladata annak a körvonalazása, hogy miként vagyunk képesek létrehozni és megérteni a nyelvi cselekvéseket, és miként vagyunk képesek hatással lenni a tudáskeretekkel kapcsolatos megértésre. A kognitív pszichológia és mesterséges intelligencia-vizsgálatok próbálják megvilágítani az egyes közlemények alkotásának, megértésének és memorizálásának a lényegét. Ezt a szövegstruktúrák és kognitív struktúrák kapcsolatának felderítésével végzik.

A szövegbefogadás pszichológiai modellje Miller (1979) nevéhez fűződik. A szöveg két alapvető fogalmi képének Miller a memóriaképet (memory image) és a szemantikai modellt (semantic model) tartja. Szerinte a memóriaképet egy szövegrész megértési folyamatának részeként alkotjuk meg, s ez a kép segít arra emlékeznünk, amit olvastunk. Miller a szövegmegértésnek ezt a fázisát, a memóriakép létrehozását, konstruktív mentális folyamatnak nevezi. A megértés folyamata azon-

ban véleménye szerint nemcsak egy konstruktív részfolyamatból áll, hanem egy szelektívből is. A konstruktív folyamat egy memóriaképet hoz létre, egy jelenet egyetlen képét. A szelektív folyamat ezzel szemben lehetséges tényállások halmazát hozza létre. Ezeknek a tényállásoknak a halmaza, amelyek közül az olvasó választ, nem képek. E halmazokat a szövegrész „szemantikai modelljeinek" nevezi.

A memóriakép a szövegrész mentális helyettesítőjéül szolgál. A modell ezzel szemben nyitva tartja az elmét további lehetőségek számára. A kép/modell kombinációt, a szövegrész olvasóban keletkező „fogalmi kép"-ének nevezi, azt a konstruktív-szelektív folyamatot pedig, amit olvasás közben végrehajt, a fogalmi kép „szintézisének". A fogalmi képek azonban még nem elegendők arra, hogy a megértés teljes folyamatát leírjuk. Annak érdekében, hogy az olvasók megértsék az olvasott szövegrészt, a szöveg általuk szintetizált fogalmi képét kapcsolatba kell hozniuk ismereteik és hitvilágúk teljes tárházával.

Petőfi (1975) a szövegmegértés Miller által alkotott pszichológiai modelljének megfelelő interpretációs apparátust dolgozott ki, az úgynevezett 'szövegszerkezet — világszerkezet' elméletet (német elnevezésének rövidítése alapján TeSWeST), amelyet formalizál.

A TeSWeST keretében végrehajtott elméleti szövegfeldolgozásban a következő dolgok játszanak fontos szerepet:

$$T \leftarrow \begin{vmatrix} (T) \\ TR \end{vmatrix} \leftarrow TFOR \leftarrow TSIR \leftarrow \begin{vmatrix} (\langle \ldots, mi, \ldots \rangle) \\ (\langle \ldots, miR, \ldots \rangle) \end{vmatrix} \leftarrow TCOR$$

A szimbólumok magyarázata a következő: *T* egy természetes nyelv valamely közléshelyzetben létrejövő szövege; *(T)* ennek a szövegnek a befogadóban létrejövő perceptuális képe, ahol a „percepció" terminus kizárólag szenzoriális felfogást jelent; *TR* a *(T)* perceptuális képének a befogadó által kialakított ábrázolása, *TSIR* a *TR* jelentésstruktúrájának kanonikus ábrázolása, $(\langle \ldots, mi, \ldots \rangle)$ egy olyan specifikus modell-sor, amelynek alapján *T* megalkotható vagy interpretálható (ez a modell-sor hasonló a *(T)*-hez, csupán a befogadó számára hozzáférhető); $(\langle \ldots, miR, \ldots \rangle)$ a $(\langle \ldots, mi, \ldots \rangle)$ modell-sor kanonikus reprezentációja; *TCOR* egy *TR*-nek megfelelő lehetséges természetes nyelven kívüli korrelátum (egy tényállás-komplexum): $A \leftarrow B$.

Van Dijk (1977) tovább fejleszti a szövegmegértés kognitív elméletét. Szerinte a pragmatikai megértés azoknak a folyamatoknak a sorozata, amelyek során a nyelvhasználók egyedi konvencionális cselekvéseket, azaz illokúciós erőket rendelnek hozzá egymás megnyilatkozásához. A kérdés így az, hogy aktuálisan honnan tudja a hallgató, hogy amikor a beszélő kijelent valamit, ígéretet tesz-e, tanácsol vagy éppenséggel fenyeget. Felvetődik tehát az a kérdés, hogy milyen információknak kell a hallgató rendelkezésére állnia ahhoz, hogy képes legyen ilyen hozzárendeléseket elvégezni. Ezek az információk szerinte a következők: a megnyilatkozás grammatikai, paralingvisztikai sajátosságai, a kommunikatív kontextus jellemzői, azaz ismeretek, hiedelmek a bekövetkező közlés típusáról, a megelőző beszédaktusokból levezetett tudás, valamint az általános világ-tudás egyéb fajtái (tudáskeretek).

Ez az általános tudás szerinte nem amorf, hanem fogalmi rendszerekben szervezett. E rendszerek számbavételének egyik módja a tudáskeretekkel függ össze. A tudáskeretek általában konvencionális természetűek, és így meghatározzák, hogy egy bizonyos kultúrában mi a jellemző vagy tipikus. Ez pedig sajátos módon kijelöli a társadalmi interakció bizonyos epizódjait. Világmegértésünket tehát egy sajátos fogalmi tudáskeret szervezi. Ez szervezi viselkedésünket a világ vonatkozásában, és meghatározza azokat a módokat, ahogy mások viselkedését értelmezzük.

Mielőtt a nyelvhasználók képesek lennének a bemenő információt szembeállítani a memóriájukban tárolt általánosabb nyelvi és egyéb ismerettel, elemezniük kell a kontextust. Van Dijk módszertani alapelveinek egyike az, hogy a kontextus fogalma mind elméleti, mind kognitív értelemben absztrakció, mégpedig az aktuális fizikai-biológiai stb. szituációkból absztrahálódott. Természetesen a kontextus elemzése szükséges, de nem elégséges feltétele a megnyilatkozások pragmatikai megértésének. A beszédaktus végleges meghatározása csupán magának a megnyilatkozásnak a megértése után, a megnyilatkozásból nyert, pragmatikailag releváns információ és a kontextus elemzéséből készített információ összeegyez-

tetése után történik meg. A pragmatikai megértés sémája tehát a nyelvi kommunikációs folyamat kezdő kontextusához tartozik, mégpedig ahhoz az állapothoz, amelyet egy beszédaktus végrehajtása változtat meg. A szerző a társadalmi kontextus elemzését az általános társadalmi kontextus szintjéhez sorolja. Az általános társadalmi kontextust a következő kategóriákkal jellemzi: (1) magánjellegű; (2) nyilvános, (3) intézményes/formális, (4) informális/közvetlen. A különböző társadalmi kontextusokat pedig a következő jellemzők határozzák meg: (1) helyzetek (pl. szerepek, státusok); (2) sajátosságok (pl. nem, kor stb.); (3) interperszonális viszonyok (pl. fölény, autoritás stb.); funkciók (pl. apa, bíró, tanár stb.). A társadalmi kontextusok felsorolt jellemzői és tagjai rendszerszerűen összekapcsoltak. Ezek határozzák meg a társadalom tagjainak lehetséges viselkedését az illető kontextusban.

A nyelvi megnyilatkozás, Lux (1981) szerint, nem más, mint egy viselkedési lehetőség kódolása egy jelentéslehetőségbe. A viselkedési lehetőséget természetesen nemcsak nyelvileg lehet kifejezni, hanem más úton is, ezek részei egy átfogóbb viselkedési stratégiának.

Montague (l. Petőfi 1970) megtette az első lépéseket a formális pragmatikai leírás felé. Ebben a következő kontextus-indexek figyelhetők meg: a beszélő (én/mi), a hallgató (te/ti), a kommunikáció helye (itt), a kommunikáció ideje (most, tegnap), a kommunikációban deiktikusan jelzett tárgy (*ez* a szék), a megfelelő nyelvi kontextus. Vasziljev (1977) pedig vázolta a tipikus közléshelyzetet meghatározó tényezőket:

1. Az elsődleges külső tényezők
1.1. A közlés tartalmának külső vonatkozásai, társadalmi szférája
1.2. A sajátos beszédminőségre való irányulás (ami szerintem a hagyományos és konvencionális stílusformákra való vonatkozást jelenti).
2. A másodlagos külső tényezők
2.1. Az író általános és nyelvi műveltsége
2.2. Az író viszonya a közlés tartalmához
2.3. Az olvasó általános és nyelvi műveltsége
2.4. Az író és olvasó közötti viszony
2.4.1. Fordított kapcsolat léte vagy hiánya
2.4.2. Személyes kapcsolatok
2.5. A közlés anyaga

Összefoglalva az eddigieket megállapítható, hogy ezek a nyelven kívüli tényezők határozzák meg az egyes szövegek nyelvi megszerkesztettségét. A sajátos közléshelyzet szabja meg a nyelvi rendszerből való válogatást. A modern szemiotikai kutatások bebizonyították, hogy a nyelv nem rendszerében él elsősorban, hanem használatában. Természetesen használatakor is rendszerként, részrendszerként működik. Hjelmslev (1967) hívta föl a figyelmet, hogy a legkisebb nyelvi részrendszer léte is csak a többihez viszonyított sajátos funkciójával igazolható. Konnotatív szemiotikájában pedig fölvázolta azokat a konnotátorokat (connotators), amelyek az egyes részrendszereket jellemzik.

A szöveg tehát nem a nyelvi rendszer immanens struktúrája, hanem funkcionális közlésegység. Balázs (1985:9) meghatározásában: „A szöveg az a legnagyobb funkcionális egység, amely a nyelvi kommunikáció szerkezeti kerete". Deme (1979:59) meghatározása is funkcionális szempontú, a közléshelyzetben betöltött szerepet helyezi előtérbe. Eszerint a szöveg „nyelvi formába öntött objektivációja az egyéni pszichikai tartalom egy részletének olyan terjedelemben és megformáltságban, amely elegendő ahhoz, hogy adott helyzetben, a kifejezés és/vagy tájékoztatás és/vagy befolyásolás feladatát ellátva a teljesség és lezártság érzetét felkeltse". Ilyen értelemben a szöveg terjedelme nem mérhető egy minimális egységgel, hanem a közlés céljával. Így egyetlen fonéma (Ó!), egyetlen szó (Indulj!) vagy egyetlen mondat is (Gyönyörű idő van!) adott közléshelyzetben szövegértékű lehet. A szöveg kritériuma csupán a funkcionális egység megléte. A szövegnek meghatározott közléshelyzetben kell teljesítenie a kommunikatív funkciókat s felkeltenie a teljesség és lezártság érzését.

Pragmatikai szempontból a szövegek gyakran polifunkcionálisak: ugyanaz a szöveg különböző kommunikációs helyzetben más és más értelmet kaphat. Ezért a közlő gyakran kiegészíti a szöveget metapragmatikai jelekkel (performatívokkal), hogy jelezze a választott szöveg stratégiáját. Természetesen bármely szöveg, főleg ha terjedelmes, nemcsak egyetlen stratégiával rendelkezik. A szövegpragma-

tika szempontjából azonban igen fontos az, hogy a szövegnek mindig van egy domináns stratégiája, amely a többit meghatározza. Ez biztosítja voltaképpen a szöveg funkcionális egységét.

3. A szemantika szemszögéből a szöveg olyan jelölő, amely valamit jelöl. Ilyen értelemben a szöveg, mint bármelyik jel, helyettesítő szerepet tölt be. Ez azt jelenti, hogy a jelölő révén a jelölt is felidéződik. Így lemérhető bármely szöveg valóságértéke. A szövegnek mint jelnek a referenciája a kommunikáció társadalmi normái által meghatározott, vagyis a szövegpragmatika meghatározza a szövegszemantikát. A pragmatikai szemantika egy társadalmi-kommunikációs normarendszeren alapszik, vagyis a valóságnak olyan modellje, amely minden szövegközléskor aktivizálódik. Nem statikus, hanem állandóan változik. A frame, world, schema stb. műszó között az a közös elv húzódik meg, hogy a mentális apparátus olyan percepciós technikával dolgozik, amely a valóság tényeit nem puszta adatokként érzékeli, hanem egy előzőleg létező egészjellegű struktúrában értékeli azokat.

A gondolat legkorábbi megfogalmazása Bateson (1973) nevéhez fűződik. Ő bizonyos kommunikációs formák önállóságát felfedezve megpróbálta leírni annak a metakommunikatív helyzetnek a logikáját, amely az önállóságot, az aktuális világtól való „leválasztottságot" létrehozza. Kimutatta, hogy a keret (frame) egy olyan bonyolult kommunikációs technika, amely a világról meglévő információ sajátos tárolási és aktiválási módja.

A legjelentősebb világelmélet a Hintikkáé (1971). Ő próbálta meg a világelmélet következetes filozófiai és episztemológiai levezetését. Bánréti (1979) tovább fejleszti ezt az elméletet. Szerinte egy szöveg interpretációja olyan kérdéseket vet fel, hogy melyek azok a dolgok a világban, illetve a közlőnek a világról kialakított elképzeléseiben, amelyek megfeleltethetők a szöveg kifejezéseinek. A közlőnek a világ dolgairól alkotott képét a közlő „világ-modelljének" nevezi. A „közlő világ-modellje" tehát elméleti konstrukció. Azt jelenti, hogy a közlő felfogását is kifejezve vonatkoztatja a világra a nyelv kifejezéseit, úgy, ahogy a dolgokat ő látja. A dolgok egy-egy lehetséges, a beszélő számára elgondolható elrendezését, adott időbeli és térbeli feltételek mellett a filozófiából átvett terminussal l e h e t s é g e s v i l á g o k n a k nevezik.

Az adó közléseit nemcsak olyan helyzetekre vonatkoztathatja, amelyek a közlés időpontjában ténylegesek, hanem olyanokra is, amelyek a közlés időpontjában csak lehetőségek, pl. mint feltételezések, mint akart tényállások, mint emlékek vagy remélt helyzetek. Hintikka (1971) szerint ezek a lehetséges világok a közlő számára a tényleges világok alternatívái. A közlő által hitt, tudott, vagy emlékeiben, vagy szándékaiban szereplő helyzeteket, világokat a közlő „hiedelem-világai", „tudás-világai", „emlék-világai" kifejezéssel nevezi meg. A szövegekből megállapítható, hogy a közlő mely tényeket tart az aktuális világ elemeinek, és melyeket az alternatív, lehetséges világok elemeinek. A közlő ezt jelzi például az idői jelentésű morfémákkal, a modalitással, az igei aspektussal, az attitűd- és performatív igékkel, kötőszókkal, kapcsoló szerepű adverbiális kifejezésekkel, a mondatokra tagolással és még többféle módon. Valamely helyzetet például hiedelemnek vagy emléknek vagy szándéknak csak olyan helyzetekhez képest tarthat a közlő, amelyeket aktuálisnak, ténylegesnek tekint.

Szemantikai szempontból a szöveg terjedelme nem hosszúság alapján állapítható meg, hanem a jelölt dolgok és helyzetek egysége határozza meg. A szöveg referenciális egységét a szöveg egyfajta témájával azonosíthatjuk. A téma a szöveg vagy szövegegység szemantikai alapját képezi. Szemantikai szempontból tehát a szöveget összefüggővé témájának azonossága teszi. Ha a téma megváltozik, a szöveg is más lesz. Ez akkor következik be, ha a második téma nem kötődik az első téma egyetlen jelentésegységéhez sem.

A szövegszemantika valóságos varázsszava a szövegkoherencia. Az az összetartó erő, amely a szöveget egységessé, lezárttá teszi. Balázs János (1985) szerint a koherencia alapvető feltétele, hogy a szövegben egymást követő nyelvi jelek jelentésének olyan összetevői legyenek, amelyek egymással összeegyeztethetők. A szemantikai koherencia jól kitapintható elemei azok a szavak, amelyek ugyanarra a valóságelemre vonatkoznak, vagyis bizonyos jelölők jelöltjei azonosak. A szöveg koherenciájának megteremtésében a szavaknak ez a közös valóságra utaló szerepe, Greimas műszavával izotópiája, jelentős. Eszerint a szavak jelentésszerkezetében kimutatható azonos jelentéselemek (szémák) megléte teszi lehetővé, hogy a szavak

a szövegben egymást helyettesítsék. Izotópia természetesen nemcsak az egymást kölcsönösen helyettesítő mutatószók, illetőleg a mutatószók és fogalomszók szövegbeli kapcsolatában jöhet létre, hanem a különféle fogalomszók egymás közti kapcsolatában is: a tematikus névszó gyakori ismétlésével, tulajdonnévre köznévvel való visszautalással stb.

A szöveg szemantikai viszonyainak van egy mélyszemantikai szintje is, amely logikai viszonyokkal írható le, s amelyet ma már egyre gyakrabban vizsgálnak. A szöveg úgy, ahogy halljuk, vagy olvassuk, szófajkategóriákban, mondatrészekben vagy mondatfajtákban jelenik meg. Ha azonban a szöveg mélyszintjét nézzük, a szavak jelentésviszonyait találjuk. A szöveg jelentésviszonyainak ábrázolására különféle módszereket dolgoztak ki, de mindegyikre jellemző, hogy állandó és változó elemeket különböztetnek meg. Az állandó elemek viszonyok jelzései (tulajdonság-viszony, létezés-viszony stb.), amelyek száma korlátozott, a változók a viszonyokban konkrétan fellépő elemek: szavak, lexémák vagy jelentésegységek, amelyeknek a száma a gyakorlatban végtelen. E jelentésviszonyok mintegy nyersen adják a szöveg tartalmát, amely a különféle kommunikációs célkitűzések szerint más-más ruhába öltözve jelenhet meg.

Van Dijk (1972) is úgy véli, hogy az értelmi összefüggéshálózatnak, amelyet a szövegek mélystruktúrájának nevez, a ténylegesen megalkotott szöveg csupán egyik lehetséges felszíni megnyilvánulási formája. A szövegbeli mélystruktúrának szemantikai, illetőleg logikai és szemantikai jellege van. Szerinte a szövegalkotásban, magasabb szinten és bonyolultabb formában, olyan kiformálódás megy végbe, mint amikor egy-egy lelkünk mélyén meghúzódó mondatnyi terjedelmű közölnivaló mélystruktúráját szavaknak és szintaktikai szabályoknak a közbeiktatásával felszíni szerkezetté alakítjuk.

4. Szemiotikai szempontból a szövegvizsgálat harmadik szintje a szövegszintaxis. Szemiotikai értelemben a szintaxis a jelek egymáshoz kapcsolódását jelenti. Ez a kapcsolat nem véletlenszerű, hanem jól meghatározott szabályai vannak. Szintaktikai szempontból tehát egy szöveg nyelvi jelek jól elrendezett sorából áll. Ezek a kombinatív szabályok valójában megegyeznek a szövegszerkezetet kutató szöveggrammatikával.

A szöveg általában mondatok egybekapcsolódásával jön létre. Azért 'általában', mert az is megtörténhetik, hogy a szöveg egyetlen mondatból, egyetlen szóból, sőt egyetlen fonémából áll. Természetesen a tipikus mégiscsak a több mondatból épülő szöveg. S akkor azoknak a mondatoknak nyelvi, nyelvhasználati, azaz szövegszintaktikai szabályok szerint kell egybekapcsolódniuk. Ezért a szövegszintaxis szintjén azokat a legalapvetőbb szintaktikai szabályokat kell meghatározni, amelyeket a szöveg megszerkesztésekor a szerző követ. Természetesen a szöveg szintaktikai felépülésének vizsgálatán nem a hagyományos mondattani elemzést értem, hanem sokkal tágabban, a szöveg szintjére vetítve értelmezem. Vagyis a valóság, a valóságot tükröző gondolat s a gondolat nyelvi formájaként keletkezett szöveg hármas egységében fogom föl. Hiszen „a nyelvi megformálás a hallgató (olvasó) számára — a gondolaté is egyben — egyik szöveg a mozzanatok puszta időrendjét adja, a másik okszerű kapcsolatokat is jelez. A mondatok kapcsolata mögött a gondolat szerkezete is más és más" — írja igen találóan Deme (1974:56).

Egy szöveg mondatokból épülése a született gondolatot szoigálva alakul olyanná, amilyen. A keletkezett alakulat azonban nem esetleges, hanem általában jól tipizálható, mégpedig nyelvészeti szempontból. „A gondolat modellálásának ugyanis, s egyáltalán a szövegalkotásnak több és többféle domináns módja van, amely kortól, műfajtól, témától, szerzőtől függően változik. Így a szöveg épülhet mondatok közötti grammatikai kapcsolatokra, kihagyásokra, asszociációra, ritmusra, témafejlődésre stb." — állapítja meg Békési is (1986:7).

Minden szöveg mondatainak kapcsolódása s ezáltal a szöveg teljes felépítése meghatározott közlési célra irányuló stratégia, amelyet a sajátos közléshelyzet határoz meg. Az egyes szövegek vizsgálata során tehát arra kell választ keresnünk, hogy a szerzők hogyan adják át, miként tagolják-viszonyítják gondolataikat, gondolataik részeit, vagyis hogy miféle nyelvi-nyelvhasználati eszközei vannak a gondolat modellálásának. A szövegvizsgálat során tehát a teljes műre kell figyelnünk, azokra a szerkesztési alaptípusokra, amelyek a mű egészére leginkább jellemzőek. Longacre (1972) terminológiájával élve a 'domináns' szövegépítkezési módot kell feltárnunk.

Minthogy a közlés olyan válogatási tevékenységet jelent, amely a nyelvi rendszert a kommunikáció céljainak megfelelően működteti, a szöveget alkotó mondat is mint a közlemény funkcionális részegysége általános kommunikációs és műfaji kötöttségű törvényszerűségeket mutat. Így a mondatok belső szerkezeti sajátosságait, a különböző mondatformák jellegét és a szövegben betöltött funkcióját a közlés szempontjából teljesebb egység, a szöveg típusa határozza meg. Vagyis az objektív valóságnak ugyanazt az összefüggését a közléstípustól függően más-más szintaktikai szerkezettel fejezhetjük ki. Károly Sándor ezt a következőképpen fogalmazza meg: „Az, hogy a mondanivalómat egy vagy két mondatba foglalom, hogy ugyanazt a valóságrelációt egyszerű mondattal vagy két mellérendelő főmondattal, illetőleg egy fő- és egy mellékmondattal fejezem ki, nem eleve a valóság által megszabott, hanem a beszéd körülményei, a beszélőnek és hallgatónak az igényei és szükségletei, a tagolás problémája révén".

A közlő tehát a szövegen át még a mondat szintjén is kitapinthatóan állást foglal a valósággal és a befogadóval szemben. Osztályozhatjuk tehát a mondatokat abból a szempontból is, hogy milyen magatartást váltanak ki a vevőben, mi a szándéka a közlőnek a befogadó magatartása szempontjából. Szándéka lehet egyszerűen az, hogy a befogadó tudomásul vegyen valamit (kijelentő mondat), hogy végrehajtson valamit (felszólító mondat), vagy pedig felvilágosítást adjon (kérdő mondat). A jelzett mondattípusok funkcionális értéke természetesen csak a szövegben felmért gyakoriságuk mutatói alapján igazolható.

A mondatszerkezeti vizsgálat során arra kell tehát választ keresni, hogy a vizsgált szövegeknek vannak-e, és ha vannak, melyek a jellemző, adekvát mondatszerkezeti sajátosságai, törvényszerűségei. A mondatszerkezeteknek azokat a sajátosságait kell megvizsgálni, amelyek a kommunikáció sorsát befolyásolják. Ezeket nem elsősorban és kizárólag a mondatra kell jellemzőnek tekintenünk, hanem a mondategészeket mint a szöveg részeit kell megvizsgálnunk. Ezekkel a szövegelemzésekkel arra derithetünk fényt, hogy a közlő (író) szándéktípusa, probléma-megoldó stratégiája milyen sajátos struktúraszervezési módokat alakít ki. A szöveg- és mondatszerkezeti sajátosságok fölmérésével egy-egy szöveg magatartásformáit, probléma-megoldási stratégiáit térképezhetjük föl.

5. Következtetésként elmondható, tehát, hogy beigazolódik az a ma már sokak által hangoztatott vélemény, miszerint bármely szöveget csak ilyen tág szemiotikai keretben lehet helyesen és a lényeget pontosan tükröző módon vizsgálni.

KABÁN ANNAMÁRIA

SZAKIRODALOM

Balázs János, 1985. *A szöveg*. Bp.
Bánréti Zoltán, 1979. *A szöveg interpretációja és témája*. NyK. 2.
Bateson, G., 1973. *A theory of Play and Phantasy. Stepe to an Ecology of Human Mind*. Paladin. New York.
Békési Imre, 1986. *A gondolkodás grammatikája: Szöveg- és mondatszerkezeti elemzések*, Bp.
Deme László, 1979. *A szöveg alaptermészetéről*. Szathmári István és Várkonyi Imre (szerk.), *A szövegtan a kutatásban, és az oktatásban*. Bp.
1974. *Szónokok és előadók kézikönyve*. Bp.
Dijk, Teun A. van., 1972. *Some Aspects of Text Grammars: A study in Theoretical Linguistics and Poetics*. The Hague–Paris.
1977. *Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*. London and New York.
Fishmann, Joshua A., 1975. *Sociologia limbii: o știință socială interdisciplinară pentru studiul limbii în societate* Ruxăndoiu és Chițoran (szerk.), *Sociolingvistica — Orientări actuale*. București.
Hintikka, Jaakko, 1971. *Semantics for Propositional Attitudes*. Linsky Leonard (szerk.), *Reference and Modality*. Oxford, London.
Hjelmslev, Louis, 1967. *Preliminarii la o teorie a limbii*. București.
Eco, Umberto, 1976. *A Theory of Semiotics*. Bloomington, Indiana.
1979. *The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts*. Bloomington — London.
1984. *Semiotics and the Philosophy of Language*. Houndmills [etc.].
Longacre, Robert E., 1972. *Hierarchy and Universality of Discourse Constituents*. Washington.
Miller, G. A., 1979. *Images and Models, Similes and Metaphors*. A. Ortony (szerk.). *Metaphor and Thought*. Cambridge
Ohmann, Richard, 1971. *Speach, Action, and Style*. Seymour Chatman (szerk.), *Literary Style: A Symposium*. London-New York.

Petőfi S. János, 1970. *A mondatgrammatikától egy formális szemiotikai szövegelméletig.* Magyar Műhely 50.
1975. *Vers une théorie partielle du texte.* Hamburg.
1979. *Text vs Sentence: Basic Questions of Text Linguistics* I–II. Hamburg.
1986. *European Research in Semiotic Textology: A Historical, Thematic, and Bibliographical Guide.* Folia Linguistica 20.
Plett, Heinrich F., 1983. *Ştiinţa textului şi analiza de text.* Bucureşti.
Schmidt, Siegfrid J., 1982. *Foundations for the Empirical Study of Literature: The components of a basic theory.* Hamburg.
Szabó Zoltán, 1987. *Text Pragmatics Considered From a Stylistic Point of View.* Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Seria Philologia 2.
1988. *Szövegnyelvészet és stilisztika.* Bp.
Vasziljev. Ju. A., 1977. *Nyekatorije voproszi jazikovo-sztyilisztyicseszkovo analiza praktyicseszkih form naucsnoj recsi* „Jazik i sztyily naucsnoj lityeraturi." Moszkva.
Vlad, Carmen, 1982. *Semiotica criticii literare.* Bucureşti.

ABORDAREA SEMIOTICĂ A TEXTULUI

(Rezumat)

Autoarea demonstrează că cea mai vastă perspectivă în abordarea textului este cea semiotică. O semioză completă a textului este analizată de pragmatica, semantica şi sintactica textului. Fiecare din aceste dimensiuni semiotice dezvăluie un alt aspect al textului. Pragmatica textului analizează factorii extralingvistici ale comunicării, în primul rînd emiţătorul şi receptorul şi situaţia comunicativă concretă. Din perspectiva semanticii, textul apare ca semn care ne indică un desemnat. Unitatea referenţială a textului poate fi formulată ca un fel de tematică a textului, ceea ce formează baza semantică a unui text. În ceea ce priveşte analiza construcţiei sintactice a textelor autoarea arată că nu înţelege o analiză sintactică tradiţională, ci o analiză mult mai largă, proiectată la nivelul textului. Cu alte cuvinte, o concepe în tripla unitate a realităţii, a ideii care reflectă realitatea şi a textului care s-a născut ca formă exprimată prin limbă a ideii. Construcţia unui text din fraze îmbracă forma care slujeşte ideea pe cale de a se naşte.

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXXIII. évf. 1989. 1. szám

ADATTÁR

ROMÁNIA MAGYAR IRODALMÁNAK BIBLIOGRÁFIÁJA 1943—1944-BEN

Románia magyar irodalmának bibliográfiáját a két világháború közötti évtizedekben előbb György Lajos, majd Ferenczi Miklós és Valentiny Antal állította össze és publikálta évenként az Erdélyi Tudományos Füzetekben. Az 1940—1941-es és az 1942-es év romániai magyar könyvtermését pedig Vita Zsigmond vette számba. Az ő éves bibliográfiái ugyancsak az Erdélyi Tudományos Füzetekben (154. és 178. sz.) jelentek meg. Elmaradt azonban akkor, s később sem került sorra az 1943-as és 1944-es év romániai magyar könyvtermésének bibliográfiai számbavétele. Ezt az adósságot próbáljuk az alábbiakban a lehetőségekhez mérten törleszteni.

Bár az anyag mennyiségileg nem nagy terjedelmű, összegyűjtése mégsem volt egyszerű. A háborús körülmények között ugyanis nemcsak a könyvkiadás, hanem a köteles példányok beszolgáltatására vonatkozó állami rendelkezések betartása is akadozott. 1940 után közmegegyezéssel — a román köteles példány-törvény előírásain túlmenően — a romániai magyar könyvek és egyéb kiadványok egy része eljutott ugyan a Bethlen Könyvtárba, de bizonyára nem minden. Ilyenformán nem alapozhattunk csak az ott fellelhető kiadványok számbavételére, hanem más területeken működő kutatók segítségét is igénybe kellett vennünk. Így sikerült gyűjtésünket bővítenünk Szekernyés János, Ficzay Dénes és Ujj János segítségével, s találtunk néhány címet néhai Tóth Kálmánnak, az Egyetemi Könyvtár aligazgatójának bibliográfiai gyűjtésében is. A jelen számbavétel még így sem léphet fel a teljesség igényével: bizonyára léteznek még lappangó, közgyűjteményekbe fel nem vett kiadványok. Így előre is köszönettel fogadunk minden kiegészítő adatot.

Hogy az összegyűlt és itt közreadott anyag nem teljes, azt többek között a könyvtermelő tevékenység korábbi adataival való összehasonlítás is jelezheti. A háborút megelőző években, 1935—1940 között s jelen számbavétel szempontjából bennünket érdeklő területen 15 városban jelentek meg magyar könyvek, ezzel szemben az 1943—1944-es években adataink mindössze öt város könyvtermeléséről tanúskodnak (Aiud, Timişoara, Arad, Deva és Bucureşti), holott még a közvetlenül megelőző — és már szintén háborús — években is jelentek meg magyar nyelvű könyvek ezeken kívül (Lugoş, Alba-Iulia, Braşov nyomdáiban) is. A továbbiakban tehát e területről is várhatunk kiegészítő adatokat.

Pillanatnyilag csak az általunk begyűjtött és feldolgozott anyag alapján azt állapíthatjuk meg, hogy az előző háborús évekhez hasonlóan a romániai magyar könyvtermelésben az 1943—1944-es években is Aiud városáé a vezetőszerep (18+11) összesen 29 kiadvánnyal, utána következik Timişoara (15+9) összesen 24 kiadvánnyal, majd Arad (7+1) összesen 8 kiadvánnyal, míg Bucureşti és Deva 1—1 kiadvánnyal szerepel.

A megjelent művek szakcsoportok szerinti megoszlása a következő:

	1943	1944	összesen
szépirodalom	13	10	23
ideológia/vallás	7	11	18
tankönyvek	8	—	8
tudományos ismeretterjesztő	2	2	4
naptárak, iskolai értesítők	3	4	7
egyéb (törvényismertetés, könyvjegyzék)	2	1	3
összesen	35	28	63

Ami a feldolgozott két év könyvtermésének tartalmi részét illeti, a címek tulajdonképpen önmagukért beszélnek. Egynéhányra azonban, úgy hisszük, nem árt ráirányítani a figyelmet. Az eredeti irodalmat Anavi Ádám, Gyulafehérvári Far-

kas Sándor, Kabós Éva, I. Kubán Endre, Sasi György, Szemlér Ferenc vers- és prózakötetei mellett a Vita Zsigmond szerkesztette *Romániai magyar írók antológiája* képviseli, amely első kísérlet az addig szétszórtan publikáló vagy a publikációig sem jutott írók-költők tömörítésére. Ugyanakkor épp ezekben az években jelenik meg az aradi Kölcsey Egyesület támogatásával a *Fecskés könyvek* néven ismertté vált sorozat, benne egy-egy kötetnyi Gárdonyi-, Mikszáth-, Móricz-, és Tömörkény-novellával.

Külön érdemes felfigyelnünk arra, hogy az 1944-es évben már az ország augusztus 23-a után kezdődött átalakulásának első jelei is mutatkoznak a romániai magyar könyvtermelésben. Így értelmezendő Grosz Sándor *Három évi kényszermunka* című dokumentumkönyve és György István *Fegyvertelenül a tűzvonalban* című kötete, mindkettő az alig megdöntött fasizmus leleplezése. Ugyancsak az új időket jelzi Szobotka András *Vasbeton* című verskötete, s mellette a Fenyves (Ferencz) László válogatásában és fordításában megjelent *Modern orosz elbeszélők*, benne Ilja Ehrenburg, N. Ognyev és M. Solohov novelláival.

Végül fel kell hívnunk a figyelmet az illegalitásból kilépett Román Kommunista Párt első magyar nyelvű romániai kiadványaira, amelyek a szocialista tudatformálás első lépéseinek tekinthetők.

Az itt közreadott bibliográfia adatai remélhetőleg még szaporodni fognak. Az eddigi adatokból kirajzolódó tendenciák azonban, úgy hisszük, kifejezik a lényeget: a legjobb hagyományok továbbéltetését és azzal összhangban a történelmi változások iránti fogékony alkalmazkodás képességét, ami az 1943—1944-es évek romániai magyar könyvtermelését is jellemezte.

1943

1. *ABECES könyv* fonomimikai alapon. Szerzők beleegyezésével kiadja Nagy Jenő egyházm. főtanfelügyelő. A transilvaniai viszonyokra alkalmazva és ösztönszerű rajzokkal, helyesírási és foglalkozási anyaggal ellátva. IV. kiadás. Timişoara. 144 l. Tip. „Victoria" ny.
2. *Árváinkért.* Nagy Ferenc püspökhelyettes körlevele. Kiadja a Romániai Erdélyi Református Anyaszentegyház. Aiud. 31 l. Tip. „Bethlen" ny.
3. Bedeleanu Diomed—Csefó Sándor, *Manual de cl. II primară* de la şcoalele cu limba de predare maghiară. Cuprinde: Limba maghiară; Carte de citire, gramatică, exerciţii intuitive şi aritmetică. Ediţia a II-a. — *Tankönyv a II. elemi osztály számára,* magyar tanítási nyelvű iskolák használatára. Tartalmaz olvasókönyvet, nyelvtant, beszéd- és értelemgyakorlati részt és számtant. Második kiadás. Intocmit de — şi colaboratorii. Szerkesztették — és társai. Aiud. 236 l. Tip. „Bethlen" ny.
4. Bojhos Mihály—Galló Géza, *Szántóvetők dalolnak.* Timişoara—Temesvár. 91 l. „Victoria" ny.
5. *Böjti pásztorlevél az 1943. évi nagyböjtre.* Temesvár. 15 l. „Victoria" ny.
6. *Diáknaptár az 1943—1944. iskolai évre.* Aiud — Nagyenyed.
7. *Dicsőség Istennek! Békesség embernek!* Kiadja a Katolikus Női Missió Szervezet. Timişoara—Temesvár. 48 l. Tip. „Sonntagsblatt".
8. *Erdélyi mesevilág.* Összeállította Kakassy Endre. Amberg Imre és Reithofer Jenő rajzaival. Kakassy Endre és Molnár Árpád kiadása. Arad. 71 l. „Vasárnap" ny. A kliséket Gál cinkografiája készítette, Timişoara—Temesváron.
9. Farkas Sándor, *Életigazságok.* A szerző egy eredeti rajzával és egy fényképpel. Szerző sajátja. Aiud. 15 l. Tip. „Bethlen" ny.
10. *A földadó kiszámításáról szóló törvényrendelet.* (Különlenyomat a Monitorul Oficial 1943. április 1-i 77. számából.) Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet kiadása. Aiud. 15 l. Tip. „Bethlen".
11. Gárdonyi Géza, *A falábú ember és más elbeszélések.* Blédy Géza előszavával. A Kölcsey Egyesület kiadása. Arad. 161 l. „Vasárnap" ny. [Fecskés Könyvek]
12. Gönczy Lajos dr., *Valláskönyv.* Az Ó- és Újszövetségi kijelentés története. Az elemi népiskolák V., a középiskolák I. és II. osztályos ref. növendékei számára. Az egyháztörténeti példákat összeállította Dr. Nagy Géza. Átjavította Juhász Albert. Aiud. 70 l. Tip. „Bethlen" ny.
13. *Hangya-naptár az 1944. évre.* XXII. évf. Szerkeszti Fekete György. Kiadja a

Hangya Szövetség. Aiud—Nagyenyed. A Romániai Unitárius Egyház Képviselő Tanácsának közremunkálásával. 240 l. „Victoria" kny., Timişoara.

14. Hegyi István, *A falusi lelkipásztor sajátos feladata.* Az I. K. E. Szenior Osztályának füzetei. 6. sz. Aiud—Nagyenyed. 24 l. Tip. Keresztes Nagy Imre kny.
15. Horhii Balla István, *A méhészet könyve.* Második kiadás. Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet kiadása. Aiud. 465 l. Tip. „Bethlen" ny.
16. Imre Lajos—dr. Maksay Albert, *Valláskönyv* az elemi népiskolák I. és II. osztályos református növendékei számára. Az 1942. kiadású Heidelbergi Káté szövegének megfelelően átjavította Juhász Albert. Aiud. 56 l. Tip. „Bethlen".
17. Kabós Éva, *Amit az én sorsom megad nekem.* (Versek.) Aiud—Nagyenyed. 64 l. „Bethlen" ny.
18. Kiss Béla, *Konfirmációi vezérfonal* evangélikus növendékek számára. Kiadja a Romániai Magyar Evangélikus Egyházkerület. Arad. 85 l. Tip. Lovrov et Co.
19. *A korai és késői eső.* Ed. „Graiul Literar". Bucureşti. 132 l. [Krüzselyi Erzsébet, Orth Győző, Szalacsy-Rácz Imre és mások írásai.]
20. Kulcsár Mihály, *XII. Pius pápa.* Arad. 77 l. Tip. „Vasárnap" ny.
21. *A magyar helyesírás szabályai.* A Romániai Magyar Népközösség Bánsági Szervezetének kiadványa. Timişoara—Temesvár. 132 l. „Victoria" kny.
22. *Magyar népmesék.* Összeválogatták Szentmiklósi Ferenc és Vita Zsigmond. Az előszót írta Vita Zsigmond. A címlapot és a szöveg közti képeket Vass Albert rajzolta. Második kiadás. Aiud. 85 l. Tip. „Bethlen" ny.
23. *Magyar népnaptár az 1943. évre.* XV. évf. Kiadja és szerkeszti a Romániai Magyar Népközösség Bánsági Szervezete. Timişoara. 184 l. „Victoria" ny.
24. Mikszáth Kálmán, *A két koldusdiák* és néhány válogatott elbeszélés a Jó palócokból. Puhala Sándor előszavával. A Kölcsey Egyesület kiadása. Arad. 152 l. „Vasárnap" ny. [Fecskés Könyvek]
25. Móricz Zsigmond, *Pillangó.* Idill. Olosz Lajos előszavával. A Kölcsey Egyesület kiadása. Arad. 144 l. „Vasárnap" ny. [Fecskés Könyvek]
26. dr. Musnai László, *Hívj segítségül!* Református imádságos és énekes könyve. Szerző kiadása. Aiud. 96 l. Keresztes Nagy Imre kny.
27. *Olvasókönyv.* A magyar nyelvű elemi népiskolák II. osztálya számára. A szerzők hozzájárulásával kiadja Nagy Jenő egyházm. főtanfelügyelő. Timişoara. Tip. „Victoria" ny. [Olvasmányok 1—140 l., hozzákötve Számtani példatár 1—30 l.]
28. *Romániai Magyar Írók Antológiája.* Szerkesztette Vita Zsigmond. Aiud—Nagyenyed. 152 l. „Bethlen" ny.
29. Sasi György, *Hogy tört ki?* Elbeszélések. A szerző kiadása. Timişoara—Temesvár. 146 l. Tip. „Rapid" ny.
30. *Szavalókönyv* elemi iskolás és vasárnapi iskolás gyermekek számára. Kiadja a Romániai Arcaeli Református Egyház nőszövetsége. Aiud—Nagyenyed. 32 l. Tip. Keresztes ny.
31. Szemlér Ferenc, *Hazajáró lélek.* [Visszaemlékezések.] Kakassy Endre előszavával. A Kölcsey Egyesület kiadása. Arad. 144 l. „Vasárnap" ny. [Fecskés Könyvek]
32. Szentmiklósi Ferenc—Vita Zsigmond, *Gramatică maghiară* pentru clasa I şi II liceală, gimnazială, normală şi clasa V, VI, VII primară. Întocmit de: — *Magyar nyelvtan* líceumok, gimnáziumok, tanítóképzők I., II. és elemi iskolák V., VI., VII. osztálya számára. Szerkesztették: — Aiud. 175 l. Tip. „Bethlen" ny.
33. Szentmiklósi Ferenc—Vita Zsigmond, *Limba maghiară.* (Carte de citire). Pentru cl. I liceală, gimnazială şi normală. Întocmit de: — *Magyar olvasókönyv.* Líceumok gimnáziumok és tanítóképzők I. osztálya számára. Szerkesztették: — Aiud. 160 l. Tip. „Bethlen" ny.
34. *Uj rendelettörvény a gabonafélék zárolásáról.* Különnyomat a Monitorul Oficial 1943. január 27-i számából. (Az E.M.G.E. kiadása.) Aiud. 20 l. Tip. „Bethlen".
35. *A vak király.* Magyar népmesegyűjtemény. Összeállította Vita Zsigmond. A címlapot Aczél Ferenc tervezte. Aiud—Nagyenyed. 159 l. Tip. „Bethlen" ny.

1944

1. *Az Aiud-i református kollégium* 126—128. sz. engedély alapján nyilvánossági joggal felruházott *fiú-főgimnáziumának értesítője* az 1941—42. és 1942—43. iskolai évekről. Aiud.

2. Anavi Ádám, *Hess, szegénység!* Versek. Új Genius kiadása. Timişoara—Temesvár. 63 l. Patria ny.
3. Benkő András, *Bori víziók.* (H. é. n.) 20 l. [Az előszó keltezése Temesvár, 1944. november hó. A hátsó boritón: „A linó Szőnyi István festőművész metszete". Ny. n.]
4. Czilling Antal—Szabó Géza, *Daloljunk együtt.* Magyar népdalgyűjtemény. Timişoara-Temesvár. 159 l. Tip. Victoria.
5. *A dialektikus és történelmi materializmusról.* Kivonat a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának történetéből (IV. fejezet 2.) Kiadja a Kommunisták Romániai Pártja. Temesvár. 43 l. Horia ny.
6. *[Az] Én Naptaram.* Katolikus Nők Zsebnaptára az 1945. évre. Timişoara. 78 l. „Victoria" ny.
7. Farkas Sándor, *Az ember jellemvonásai.* Szerző sajátja. Aiud. 14 l. Tip. „Bethlen".
8. *Gazdatudomány.* Második kiadás. Az EMGE kiadása. Aiud.
9. Grosz Sándor, *3 év kényszermunka.* A romániai fasizmus fekete napjaiból. Ciuslea, Domneşti, Doaga, Pîncota, Lucareţ. Grosz Csámbré előszavával [kelte Timişoara, 1944 október], Fenyves László bevezetőjével [kelte Timişoara, 1944. október hó]. Az utolsó lapon: „A címlapot és a rajzokat Szobotka Endre készitette". H. é. n. 160 l. [Nyomda nincs feltüntetve.]
10. György István, *Fegyvertelenül a tűzvonalban.* Don-kanyar. 1942—1943. Timişoara. Tip. „Litera". [Nem láttam. A Szabad Szó 1944. december 21-i száma ismertette.]
11. *Hangya Naptár az 1945. évre.* XIII. évf. Szerkeszti és kiadja a Hangya Szövetség. Aiud. 128 l. „Victoria" ny., Timişoara.
12. *Hirdesd az igét!* [Prédikációk.] Irták: Z. Albu Dezső, Bitai B. Pál, Gazda Lajos, Gudor Lajos, Hegyi István, Járay Márton, Szőcs Endre, Teleky Mihály. Az előszót irta Juhász Albert. Az I. K. E. Szenior Osztályának füzetei. 7—8. sz. Aiud. 46 l. Tip. „Bethlen" ny.
13. dr. Horváth Jenő, *Ki-ki magának első orvosa.* Aiud—Nagyenyed. 48 l. „Bethlen" ny.
14. Jakab Zsigmond, *Bűnbánat.* Az I. K. E. Szenior Osztályának füzetei. 9. sz. Aiud. 15 l. Tip. „Bethlen" ny.
15. Jakab Zsigmond, *Az iskola az egyházban.* Az I. K. E. Szenior Osztályának füzetei. 10. sz. Aiud. 32 l. Tip. „Bethlen" ny.
16. *Katolikus Naptár 1945.* A Római Katolikus Népszövetség naptára az 1945. évre. XVI. évf. Timişoara. 128 l. „Victoria" ny.
17. *Kis Biblia.* Pokorny Emanueltől. Ed. Missio. Timişoara. 127 l. Tip. Victoria.
18. *Könyvtári címjegyzék.* Magyar elbeszélő- és regényirodalom. VII. 1/b könyvtári szak. Az előszót irta Fodor József, a Könyvtárbizottság elnöke. Timişoara. 59 l. „Victoria" ny.
19. *Modern orosz elbeszélők.* Ilja Erenburg [!], Nyikolaj Ognyev, Mihail Solohov novellái. Fordította Fenyves László. Temesvár. 95 l. Litera ny.
20. *Az Októberi Nagy Szocialista Forradalom XXVII. évfordulója.* Fordítás oroszból. Kiadja a Romániai Kommunisták Pártja Bánsági Tartományi Bizottsága. Timişoara. 19 l. Tip. Horia.
21. W. Paál Rózsi, *Egyszerű szakácskönyv.* Második kiadás. Déva.
22. *A református egyház hitvallása.* (Heidelbergi káté. 2. kiadás.) Aiud. 72 l. Bethlen ny.
23. *Református egyházi énekeskönyv.* Az erdélyi református egyházkerület használatára. 12 hozsánna énekkel bővitett, VIII. kiadás. A Délerdélyi Református Anyaszentegyház kiadása. Aiud. 395 l. „Bethlen" ny.
24. *A szeretet hullámhosszán.* Összeállitotta a Szociális Testvériség. Ed. Missio. Timişoara. Tip. Victoria.
25. Szobotka András, *Vasbeton* [Vers.] H. é. n. 30 l. Tip. Litera, Timişoara [Justus Pál írt ismertetést róla *A költő és a vasbeton* címmel a Szabad Szó 1944. december 11-i számában.]
26. Szőts László, *Bor.* [Az előszó keltezése Temesvár, 1944. december 3.] Tip. Litera, Timişoara.
27. Tömörkény István, *Subavásár és más elbeszélések.* Berthe Nándor előszavával. A Kölcsey Egyesület kiadása. Arad. 166 l. „Vasárnap" ny. [Fecskés Könyvek]

28. *Valláskönyv* az elemi népiskolák III. és IV. osztályos református növendékei számára. Átdolgozta Nagy József, a „Bethlen Gábor" theológia tanára. Kizárólag kötelező használatra elrendelve a romániai Délerdélyi Református Egyházkerületben. A Romániai Erdélyi Ref. Egyházkerület kiadása. 90 l. Tip. „Bethlen" ny.

GYÖRFFY DÉNES

A CSÍKI-MEDENCE HELYNEVEIBŐL

A két Harghita megyei település, Păuleni és Delniţa, közvetlenül a megyeszékhely szomszédságában, tőle északkeletre, a Csíki-havasok irányában terül el. Közülük az egyik igen régi település, nevének első írásos előfordulása 1332-ből való: *sacerdos Delna* (vö. Suciu, DicţIstTrans. I, 196), míg a másik későbbi település: 1567: *Palffalwa*, 1569: *Palfalwa* (Suciu *i.m.* II, 32). A helynevek gyűjtését 1984 és 1985-ben végeztem. A település tagolódása mindkét faluban hagyományosnak mondható, amennyiben *Alszëg, Középszëg, Fëlszëg ~ Fësszëg* falurészre oszlik. Emellett delnei sajátosság a *Nyugati falueleje* meg a *Keleti falueleje* megnevezés. A helynevek betűrend szerinti felsorakoztatásakor alkalmazott rövidítések: e = erdő, ép = épület, f = forrás, k = kaszáló, l = legelő, p = patak, sz = szántó, u = út, utca.

I. Păuleni 1. *Alsó-kövecsës-gödör* (ma az állattenyésztési farm épületei vannak itt). 2. *Alsó-Várdomb* (k, l, valaha földvár volt.) 2/a. *Alsó-buszmëgálló ~ Alszëgi buszmëgálló ~ Ferenc Adi előtt*. 2/b. *Alszëgi híd ~ Bakó Laci előtti híd*. 3. *Alszëgi kút*. 3/a. *Aracs pataka* (a falu alsó felében egyesül Remete patakával). 4. *Árnyék ~ Árnyékrész* (e). 5. *Átol* (keskeny sz). 6. *Bakóék kërësztfája* (a Bakó család állította). 7. *Bakó kertye* (a Fábián vőgye és a Nyír közé ékelődik). 8. *Balázs mocsára* (régen sz, ma mocsaras terület). 9. *Balázs mocsárai kút* (f). 10. *Bikakert ~ Falu kertye* (l, régen a falu bikái legeltek a bekerített helyen). 11. *Bocák uccája* (a Boca ragadványnévből). 12. *Bodëga* (kocsma a falu központjában). 12/a. *Bodos* (e). 12/b. *Bodos feje* (az előbbi erdő legmagasabb része). 12/c. *Bodos ódala*. 13. *Bodos pataka* (a Bodoson átfolyó p). 14. *Bodos töve* (a Bodos alsó része). 14/a. *Bodos sorka* (a Bodos kiszögelése a kanyarban). 15. *Bót ~ Szövetkëzet* (ép). 16. *Borbára néni korcsomája ~ Pëtër György korcsomája* (ép. „Pëtër Gyuri tartotta", de többnyire felesége, Borbára árult benne). 17. *Boros árokja* (Sántha István ragadványneve Boros, aki bort szállított, s beleesett az árokba, „ott ëgy hordó bor elfojt vót"). 17/a. *Borsófőd ódala* (gy, régen sz, hol borsót termesztettek). 18. *Borsófőd-tető* (l, sz, a terület felső része). 19. *Cáka* (e, a Kis-Bütök folytatása, a *Cáka* szn.). 19/a. *Cáka feje* (e, a terület felső része). 20. *Cáka sorka* (e, a terület kiszögelése). 21. *Cáka töve ~ Cáka vőgye* (e, a terület alsó, kiszélesedő része). 22. *Cigán-kút* (régi ásott kút, cigányok laknak mellette). 22/a. *Csapolás* (mesterséges árok). 22/b. *Csató-kert* (ma beépített terület, *Csató* szn.). 22/c. *Csërehomlok* (l, a cserefának ma nyoma sincs). 23. *Csigás-ódal* (k, köves, palás, borokafenyős, apró csigaházakkal tele hely). 24. *Csigás-ódal teteje* (k). 25. *Csiszërëké* (k, a *Csiszër* szn.). 26. *Csiszër kertye* (k). 27. *Csobányos* (k, távoli havasi határrész). 27/a. *Csomortáni ucca ~ Fësső ucca*. 28. *Csordajáró út*. 29. *Csűrök háta* (sz). 29/a. *Egrët-kapu* (k, a csomortáni határral közös, közbeékelődik a szentléleki és a mindszenti rész). 29/b. *Egrët-kapu ódala* (k). 30. *Emlékmü* (I. világháborús emlékmű). 30/a. *Fábiján vőgye* (k, régen homokbánya volt itt). 31. *Falbi kúttya* (f). 32. *Falbi kúttya ódala* (l, a Várdombon felüli rész). 33. *Falu kertye ~ Bika-kert* (k). 34. *Falu vége ~ Vetéskapu* (3—4 újonnan épült ház Şumuleu felől). 35. *Fësső-buszmëgálló ~ Néptanácsnál*. 36. *Fësső-kövecsës-gödör* (Somlyót Pálfalvával összekötő út mellett). 37. *Fësső ucca ~ Új ucca ~ Csomortáni ucca*. 37/a. *Ferencëk kúttya* (ma be van töltve). 38. *Fődkert ~ Sánckert ~ Gyepü* (sánccal, kerítéssel, bojttal 'fenyőgallyal' határolt terület, hogy a marhák ne menjenek a vetésbe). 39. *Fülöpök kúttya* (kút a Fülöp nevű családok utcájában). 40. *Fülöpök uccája*. 41. *Gál higgya ~ Az öreg Gálnál való híd ~ Gál Jóska higgya* (a Székelëk utcájában van). 42. *Gál Ignácné korcsomája* (ép, a Kopacok utcájában volt). 43. *Gál Sándor kërësztfája* (a Cáka tövén áll). 43/a. *Gozoru* (e). 44. *Gödrös út* (Székely Antiné házától indul). 45. *Gyalus kertye* (k, *Gyalus* rn.). 46. *Gyár* (fűrészüzem volt, ma disznóhizlalda). 47. *Gyár eleje* (fr. a volt fűrész-

üzem előtt). 48. *Gyár háta* (sz, a Kövecsesig tartó terület). 48/a. *Gyár háta felé ~ Csűrök háta felé* (u, a Csűrök háta mögötti szántóföldek irányába tart). 49. *Gyár háta mögötti út* (a Felső utcából indul). 50. *Gyepü* (a csomortáni és a pauleni-i határ között húzódik). 51. *György János keresztfája* (György János állíttatta). 52. *Halastó* (a Sáskertben volt). 53. *Határpast* (e, l). 54. *Havaskapu* (e, l, itt kezdődik a falu havasi határrésze). 55. *Havastető* (k). 56. *Hegyeskő* (sz). 57. *Hegy mejéke* (Delniţa felé hosszan elnyúló sz). 58. *Hijaszoj dombja* (sz). 59. *Hijaszoj gödre* (u, régebb erdei u). 60. *Hijaszojra-menő* (sz). 61. *Hosszu-sorok* (a havas felé nyúló, más faluval közös határrész, k). 62. *Iskola* (ép). 63. *Iskola-kert* (sz, gyü az iskola háta mögött). 63/a. *Juharjak ajja* (k). 64. *Jovaki malma* (ép, felhagyott vízimalom). 65. *Jovaki uccaja ~ Nagy-Borsófőd úttya ~ Hatussó-Borsófőd uttya ~ Malom ucca* (u). 65/a. *Kalibasorok feje* (havasi közös k). 66. *Kamfőd* (síkány k). 67. *Kapóna felé ~ Kapóna hatánál ~ Hegy mellett* (u, a Főútból indul ki). 69. *Káposztáskert ~ Apórkert ~ Tófenék* (sz, a Nagy-kert része). 69. *Kasza ~ Kaszai dülő* (sz). 70. *Kavicsbanya felé ~ Kövecsesgödör felé ~ Szemetesgödör felé* (u). 71. *Kereknyir* (i, régen sz). 72. *Kerek-Vardomb* (az egykori földvár helye). 73. *Keresztút* (u, rézsútosan keresztezi a Şumuleu—Păuleni közötti utat). 74. *Ket-kert köze* (a régebb bekerített Véreskert és Hosszukert közötti sz). 75. *Kicsi-Borsófőd ~ Első-Borsófőd* (sz). 76. *Kicsi-bükk* (e, l a Cserehomlok folytatása). 77. *Kicsi-bükk feje ~ Kicsi-bükk teteje* (i). 78. *Kicsi-Falufődek ~ Seggfődek* (sz). 79. *Kicsi-Hosszu* (sz). 80. *Kicsi-Simándi ~ Középlábak* (sz). 81. *Kicsi ucca ~ Kicsid ucca* (a Kopacok utcájából indul ki). 82. *Kis-Bütök* (e, k). 83. *Kis-Bütök feje ~ Egetett* (e, l). 84. *Kis-Bütöki forrás* (a Kis-Bütök fejéből ered). 85. *Kis-Bütök töve ~ Kis-Bütök árka ~ Kis-Bütök vőgye* (l). 86. *Kolektiv* (az mtsz gazdasági épületei a Borsófőd aljában). 87. *Kolos ajja* (e). 88. *Kolos teteje* (e, havasi határrész). 89. *Kompleksz ~ Borjuketrec* (az Állami Gazdaság állathizlaldája). 90. *Kopac András korcsomája ~ Kicsi-Kopac korcsomája ~ Kopacné korcsomája* (ép, régen kocsma). 91. *Kopacok kuttya* (kút a Kopacok utcájában). 92. *Kopacok uccaja* (7—8 Kopac család lakja). 93. *Kovács Laji kerésztfaja* (keresztfa a Borsófőd tetején). 94. *Kövecsés* (sz, a Csűrök hátának folytatása). 95. *Kövecsés* (keskeny sz, az Által folytatása). 96. *Közeptő-buszmegálló ~ Második-buszmegálló ~ Ferenc Imrénél való* (távolsági buszmegálló). 97. *Kőkerészt*. 98. *Kulturotthon* (ép, a falu központjában). 99. *Kútaja* (k, régebb sz). 100. *Laposnyir* (i, a Simándi folytatása). 101. *Libi kúttya* (kút a Libik utcájában). 102. *Libik uccaja* (a Libi rn.). 103. *Loki mónar* (malom a Kis-Bütök tövén alól, a Magyarós odalnál). 103/a. *Loki mónar kuttya ~ Loki mónar csorgója* (f). 103/b. *Loszardomb* (k). 104. *Lucsos* (e). 105. *Lucsos ajja* (e). 106. *Lucsos ódala* (e). 107. *Lucsos teteje* (e). 108. *Lütő korcsomája ~ Lütrie ~ Salamon Imre korcsomája* (ép, ja Lütő a Salamon család ragadványneve). 109. *Martra-menő* (sz). 110. *Magyarós-oldal* (i). 111. *Mihaj tanoroka* (sz, k). 112. *Milicija* (ép). 113. *Nagy-Borsófőd ~ Hátsó-Borsófőd* (sz). 114. *Nagy-Falufődek* (sz). 115. *Nagy-gödör* (gödör). 116. *Nagy-Hosszu* (sz). 117. *Nagy-kert* (sz, az Apor báró birtoka volt, sokfelé osztódott). 118. *Nagykő* (kő, az egyik utcában, a gyerekek játszóhelye). 119. *Nagy-Simándi ~ Külső-Labak* (sz). 120. *Neptanacs* (ép). 120/a. *Nyir árnyéka ~ Nyir ajja* (k). 121. *Nyir-gödör* (k). 122. *Nyir-patak* (a Fabi kútjától ered, az Aracs patakába ömlik). 123. *Nyir-tető ~ Nyir* (i). 124. *Ondorné* (havasi k a Gozoru után a Szellő felé). 125. *Oros-vőgy* (e, régen nagy bükkös volt a Bodos sarkától felfelé). 126. *Oros-vőgy feje* (e). 127. *Oros-vőgy pusztája* (i). 128. *Oros-vőgy sorka* (e). 129. *Országkert* (k, a két falu határát elválasztó terület). 130. *Ösven* (sz, gyalogúttal). 131. *Országkerti út*. 132. *Ordöngös-vőgy* (i). 133. *Őrkerésztfa* (a Delniţa felé vezető út mentén áll). 134. *Orkút* (k). 135. *Palfalvi kerésztfa ~ Ulüfarki kerésztfa*. 136. *Pásztorház* (ép, a Simándihoz vezető út mellett). 137. *Péter Sándor háza* (nevezetes épület a faluban). 138. *Pintyik kúttya* (kút a Petres Sándor házával szemben). 139. *Piski híd* (híd, a Kopacok utcájában a Remete-patak fölött). 140. *Posta* (ép). 141. *Régi dögkert* (az elhullott állatokat földelték el régen itt). 142. *Régi községháza* (ép). 143. *Remete feje* (a Remete pataka forrásvidéke). 144. *Remete pataka* (átfolyik a falun, az Oltba ömlik). 145. *Rendelő* (ép, orvosi rendelő). 146. *Rét úttya ~ Rétbe vezető út*. 147. *Rókalikak ~ Rókalikaknál* (üregek a Fábián völgyében, a Laposnyír felső végében). 148. *Sajgó-kert ~ Malom-kert* (k). 149. *Salamon József vontatója* (itatóvályú). 150. *Sarokfődek* (sz). 151. *Sáskert* (sz, k, alsó vége mocsaras). 152. *Sáros-vőgy* (e, suvadásos terület). 153. *Sebe ~ Sebe pástya* (i). 153/a. *Sötétfenyő* (sűrű erdőrész). 154. *Süketék fűzfája* (forrás, az Országkertben van, *Süket*

nevű család ültette a fűzfát a forrás mellé). 155. *Szabó-kert* (sz). 156. *Szakadák* (l) (l, e, itatóvályúval). 157. *Székëlëk uccája*. 158. *Székëj Laji korcsomája* (ép, régen kocsma). 159. *Szélvertye ~ Vágás* (e). 160. *Szélvertye ajja ~ Vágás ajja* (e). 160/a. *Szélvertye ódala ~ Vágás ódala* (e). 161. *Szélvertye teteje ~ Vágás teteje* (e). 162. *Szëmëtës-gödör ~ Kövecsës-gödör* (gödör, honnan kitermelik a kavicsot, helyébe a hulladékot öntik). 162/a. *Szilos* (e, Remete feje folytatása). 163. *Temető*. 164. *Templom* (ép). 165. *Tófenék* (k, vízmunkálta gödrös terület). 166. *Tók* (kenderáztató). 167. *Tőrösháj* (e). 168. *Tőrösháj feje* (e). 169. *Tőrösháj töve* (e). 170. *Traktorállomás ~ Szëmëte ~ Brigádszékhej ~ Szekció* (mezőgazdasági gépállomás központja). 171. *Ujdökert* (az elhullott állatok temetőhelye a Falufődeknél). 172. *Ulúfarok* (sz). 173. *Vágóhid ~ Dogán* (a Kultúrotthon mellett). 174. *Vágóhíd* (a Nagykerti részen felhagyott vágóhíd). 175. *Vak Pál vőgye* (l, „valami remete telepedett vót meg, vak vót"). 176. *Várdomb kërësztye* (a Várdomb tetején áll). 177. *Vetéskapu* (sz, az első buszmegálló körüli rész). 178. *Vërës-kert* (k, sz). 179. *Vízremënő* (sz). 180. *Vizimalom* (felhagyott vízimalom a Nagykert végében).

II. Delnița: 1. *Agyagásdó* (l, régebb téglavető hely). 1/a. *Agyagásdó feje* (a terület felső része). 2. *Alsó-béměnő ~ Alsó-kihágó* (sz). 3. *Alsó-szilváskert* (k, sz, a területen ma már nincs gyümölcsfa). 4. *Alszëgi erdőlő út ~ Alszëgi erdőút ~ Gödrös út ~ Alszëgi csordajáró út* (az Alszegből vezet ki az erdőre). 5. *Alszëginyir ~ Alsó-nyir* (l). 6. *Alsó-Ót pataka* (az Oltba ömlő p és a körülötte lévő k). 7. *Ambrus Béla úttya* (neve a lakójáról). 8. *Balla csűre* (a mezőn épült deszkacsűr). 9. *Balják uccája* (Balla csn.-ből). 10. *Balla Pista kúttya* (kút a Kápolna utcában). 11. *Balázs mocsára* (k). 12. *Bálint kertye* (k, a hajdani tulajdonos nevéből). 13. *Balog Antal malma* (felhagyott vízimalom). 14. *Bánya* (kőbánya a Szőrmáj alatt). 15. *Bánya úttya ~ Fëlső-erdei út ~ Fëlszëgi csordajáró út ~ Torok* (a Felszegből a Bányához vezet). 15/a. *Barátok erdeje* (e, talán a ferences barátoké volt). 16. *Bazin* (víztároló, mely a falut látja el ivóvízzel). 17. *Bëce Dénës csorgója* (favályú itatónak). 18. *Belső-keritttés ~ Belső-temető* (a templomudvaron belüli régi temetőhely). 19. *Bogácsné kertye* (a hajdani tulajdonos nevét viselő kert). 20. *Bogosok kertye* (kert, l). 21. *Bogos sorka* (k). 22. *Bokrosok* (l, borókafenyős terület). 23. *Boros árokja* (vízlevezető árok, Becze Dénes kertjén jön keresztül). 24. *Boros tója ~ Kendër-áztató* (a Kërëszthëgy alatti mesterséges tó, valamint a területen lévő, a csermelyek elágaztatása révén keletkezett kenderáztató kis tavak). 25. *Borzsovaji Árnyék* (k, l). 26. *Cigány-kút* (bővízű kút a Gegők utcájának kanyarulatában). 27. *Csató Emre alsó kërësztfája* (a Mezőszéli út és az Országút sarkán áll). 27/a. *Csató Imre fëlső kërësztfája* (a Csató Kálmánék mögötti ösvényen). 28. *Csató Máté malma* (felhagyott vízimalom a földek utcája nyugati végén). 29. *Csatók uccája* (Csató nevű családok lakják). 30. *Csëgej* (k). 31. *Csëgeji kút* (forrás). 31/a. *Csëresorok* (e). 32. *Csomortáni Egrët* (havasi erdőrész). 33. *Csuka* (k). 34. *Csutak-főd* (sz). 35. *Csűrök háta* (sz, régen veteményes volt). 36. *Dávid Kálmán uccája* (zsákutca). 37. *Dëlneji Egrët* (k). 38. *Dëlne feje kertye* (k). 39. *Dëlne pataka ~ Nagypatak ~ Szënt János pataka* (a bîrzavai erdőből ered, a Szent János templom mellett folyik az Olt felé). 40. *Dëlneji vízremënő* (sz). 41. *Dogán* (sz, az Alszeg alsó végétől vezető út mellett van, ahol régebb a vágóhíd is volt). 42. *Dombi malma* („A víz mellett vót"). 43. *Dombik uccája ~ Dombi uccája* (a Dombi rn.). 44. *Eger pataka* (a Köveskúttól ered, a Delne-patakába ömlik). 45. *Ëgëttek erdeje* (e). 46. *Első-borda* (e). 47. *Egrët-kapu* (k). 48. *Epëriesponk* (sz). 49. *Falujé* (k). 50. *Fëlső-béměnő* (sz). 51—2. *Fëlső-kihágó* (sz, az egyik a völgytől indul Bîrzava felé, a másik a Csutak utcából az Országútba torkollik). 53. *Fëlső-Olt pataka* (p, és a körülötte lévő k). 54. *Fëlső-szilváskert* (k, sz). 55. *Fëlső-rét* (k). 56. *Fődkertëk* (l, a falu alsó végétől húzódik a Pincehágó felső feléig; földhányásból, ágakból készült határvonal, mely elválasztotta a szántóföldet a legelőktől). 57. *Főút* (az Alszegtől a Felszegig tart). 58. *Futó-kert* (k, az Alszegi-erdő mellett, hol a lovakkal futtattak). 59. *Füstös-borda* (l, a Hátsó-borda folytatása, a szél idehordta a füstöt). 60. *Gál kertye ~ Gálné kertye ~ Gál Lajosné udvara* (ma lakóházak és az mtsz épületei állnak itt). 61. *Gegők uccája ~ Gegő Imréjék uccája* (a Főutat köti össze a Dombi utcával). 62. *Gegők csorgója* (forrás csatornával). 63. *Görgicék uccája* (Görgicze csn.-ből). 64. *Hargas* (sz). 65. *Hátsó-borda* (l). 66. *Havaskapu* (hágó, ahonnan a havas kezdődik). 67. *Havastető* (k, Delnița havasi határa). 67/a. *Havastető ódala* (k). 68. *Hollósáj* (l). 69. *Hollósáj ódala* (l). 70. *Hollósáji váluk ~ Váluk* (itató vályúk). 71. *Huddoztató* (e, lapály a havasi hágó előtt, ahol az igás állatok

mindig megállnak). 72. *Ince higgya* ~ *Incék higgya*. 73. *Ince-kert* ~ *Incék kertye* (kert, k). 73/a. *Ince kúrija* (ép). 74. *Incék uccája*. 75. *Iskola* (ép). 76. *János Feri ösvennye* (gyalogösvény). 77. *Jáddzókert* (üres telek). 78. *Jáddzókert úttya*. 79. *Jártók kertye* (a *Jártó* csn.-ből). 80. *Jártók pataka* (p). 81. *Jártók torka* (k). 82. *Jártók uccája*. 83. *Kántor kertye* (a kántor fizetéspótléka). 84. *Kánya Áron kúttya* (a Barátok erdején felül). 85. *Kánya Káruj malma* (felhagyott vízimalom). 86. *Kánya Káruj uccája*. 87. *Kányák kertye* (k). 88. *Kányák mocsára* (k, vizenyős terület). 89. *Kánya kúrija* ~ *Kányánitt való ház* (ép). 90. *Kapitán vőgye* (l). 91. *Kápóna* ~ *Templom* (ép). 92. *Kendëráztató* (lásd Boros tója). 93. *Kerekfőd* (k, sz, be volt kerítve fűzfákkal). 94. *Kerekfődi forrás*. 95. *Kërëszthëgy* (sz, bokros, borókafenyős domb). 96. *Kërëszthëgy ódala* (l). 97. *Kërëszthëgy teteje* (l). 98. *Kërëszthëgy úttya* ~ *Gergëj Káruj úttya* ~ *Torok*. 99. *Kicsi-Hosszu* (sz). 100. *Kicsi-ódal* (sz). 101. *Kicsi-Nyir* (l). 102. *Kicsi-puszta* (l). 103. *Kicsi ucca* ~ *Sáros ucca* (a Dombik utcájába torkollik). 104. *Kicsi-vőgy* (e). 105. *Küsvőgy* (sz). 106. *Küsvőgy pástya* (sz). 107. *Kolektiv* (az mtsz központi épületei). 108. *Köveskút* (köble kőből van kirakva, mellette vályúk). 109. *Kőház-kert* (sz, valamikor kőház állt itt). 110. *Kőkërëszt* (az Országút mellett áll). 111. *Kultúrotthon* (ép). 112. *Külső-kerittés* ~ *Külső-temető* (a templom falain kívül eső temető). 112/a. *Külső ucca* ~ *Túlsó ucca* ~ *Mezőszéli út* (a templomtól indul ki, az országúttal párhuzamosan halad). 113. *Ladók kúttya* (k forrással). 114. *Ladók uccája* (rövid felszegi utca). 115. *László Feri kúttya* ~ *Közös kút* (a kultúrház mellett). 116. *Lászlófijak uccája* ~ *László Pëtër uccája* ~ *Fekete ucca* ~ *Bocskorok uccája* ~ *Jövevények uccája* ~ *Sáros ucca* (a falu keleti és nyugati felét összekötő u). 117. *Lázárok uccája* ~ *Kovácsok uccája* ~ *Ballák uccája*. 118. *Lókert* (k). 118/a. *Lükkenő* (távoli, havasi l). 119. *Mëggyesdomb* ~ *Mëggyesmáj* (sz, régen meggyfák voltak itt). 120. *Mëggyesmáj észka* ~ *Mëggyesmáj ódala* (sz). 121. *Mëggyesmáj úttya*. 122. *Miháj úttya teteje*. 123. *Mocsár* (k). 124. *Motorsirüllő* (az I. világháború idején épített útszakasz, ahol az autók visszafordulhattak). 125. *Muzsdák* (a teraszos területet elválasztó széles, füves mezsgyék sora). 126. *Nagygödör* (suvadásos hely). 126/a. *Nagy-Hosszu* (sz). 127. *Nagyódal* (l). 128. *Nagy-Nyir* (l). 129. *Nagyút ajja*. 130. *Nagy-vőgy* (e). 131. *Odal* (sz). 132. *Országút* (a Gyimesi szoros felé húzódó műút). 133. *Óvoda* (ép). 133/a. *Ököritató* (marhadelelő). 134. *Örmén-kert* (Szebeni Menyhért örmény tulajdona volt). 135. *Pados vőgy* (l). 136. *Pálfalvi hëgy* (sz). 137. *Pálfalvi rész* (a pauleni-i határral érintkező l). 138. *Pálfalvi út*. 139. *Pap kertye* (k, sz). 140. *Pincehágó* (sz, süppedékes hely). 141. *Piricske* (l). 142. *Rétre-mënő* (sz). 143. *Rózsadomb* (utcasarok, a fiatalok régen itt gyülekeztek). 144. *Rucuj gödre* (gödör). 145. *Samu kúttya* (közkút a falu közepén). 146. *Sáspuszta* (selymékes l). 147. *Sarok fődek* (sz). 148. *Sáros-kút* (e). 149. *Sáros ucca* (a Küsvőgyből jött le, mára már elszántották). 150. *Szëgényëk sarka* (l). 151. *Szënt János* (ép, műemléktemplom). 152. *Szënt János úttya mejjéke* (sz). 153. *Szënt Pëtër kúttya* (forrás, körülötte szép tisztás). 154. *Szövetkëzet* (ép). 155. *Szőrmáj* (l, „szőrfű" terem rajta). 155/a. *Szőrmáj teteje* (l). 156. *Talpas* (l). 157. *Tanittó kertye* (k). 158. *Tekerő-főd* (sz). 159. *Tekerő-főd sorka* ~ *Tekerő-főd szëge* (sz). 160. *Templom uccája* ~ *Pap uccája* ~ *Kápóna uccája* ~ *Kántor uccája* (u). 161. *Timár gödre* (k, vízmosásos terület). 162. *Torda vőgye* (sz, a szájhagyomány szerint helyén valamikor falu volt). 163. *Torok* (lásd Bánya útja). 164. *Vásárkapu* ~ *Vásárút* (sz, itt hajtották Szépvíz felé a vásárba az állatokat). 165. *Vetegető* (élősövény, mely elválasztja a szántókat a legelőktől az Alsó-Nyír és a Szegények sorka között). 166. *Vőgy* (k, a Küsvőgy folytatása). 166/a. *Vőgykertek* (hajdan bekerített kaszálók voltak). 167. *Újtemető* (újabb temetkező hely). 168. *Ződek uccája* (u).

PÁL ÉVA

ŞICLOD HELYNEVEI

A Kis-Küküllő keleti vízválasztóján fekvő Harghita megyei Şiclod falu határa térszíni forma szerint dombos, erdővel körülvett völgykatlan. A falu összterülete 1915 ha, melyből 705 ha szántó, 488 ha kaszáló, 465 ha legelő. Első írásos említése, *Sijclodh*, 1566-ból való (Suciu, DicţIstTrans. II, 171).

A mai helynévanyagot 1986—87-ben gyűjtöttem. A történeti adatokat az Állami Levéltárban levő birtokösszeírásokból írtam ki, és más, a dolgozatban jelölt

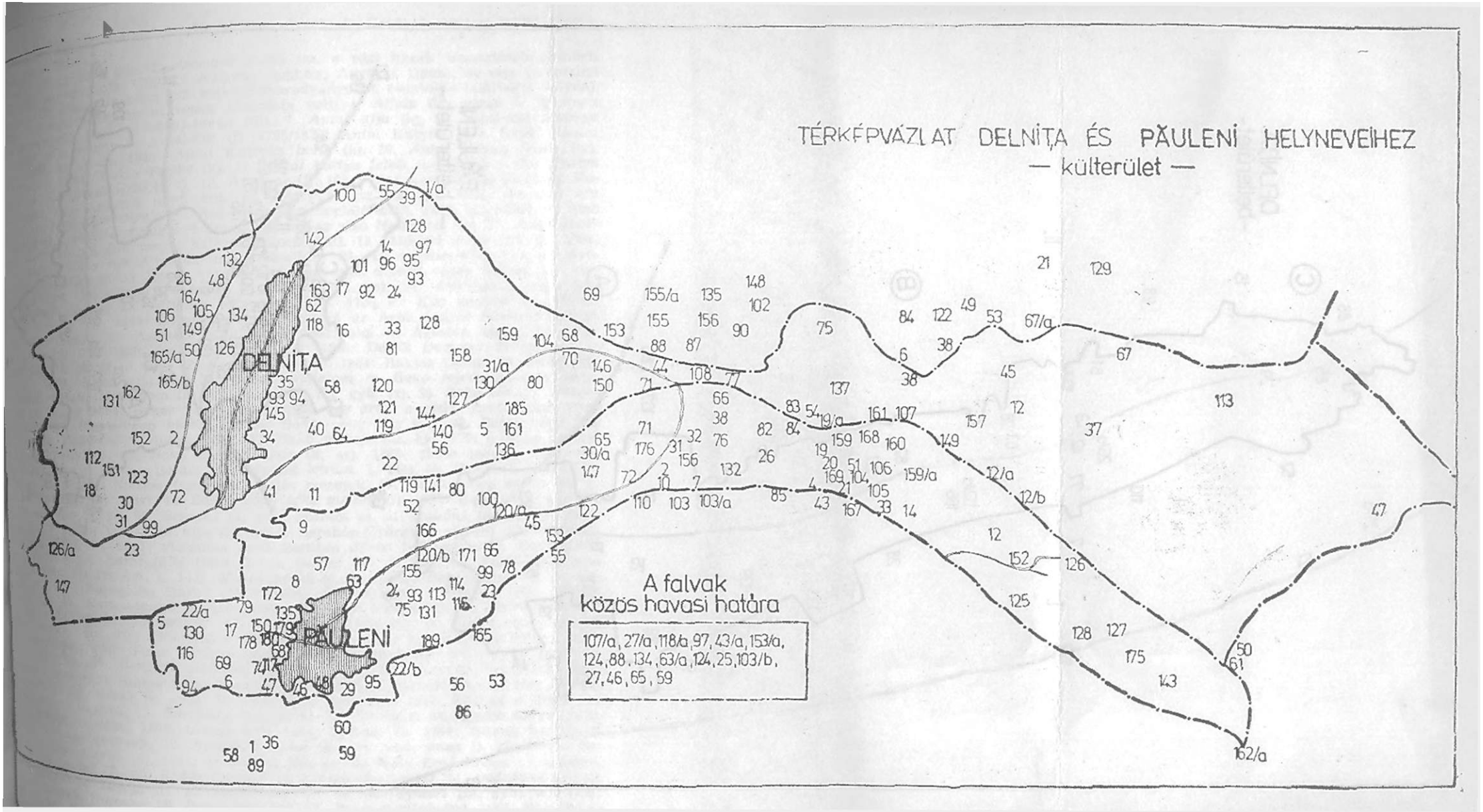
TÉRKÉPVÁZLAT DELNIȚA ÉS PĂULENI HELYNEVEIHEZ
— külterület —
DELNIȚA
PĂULENI
A falvak
közös havasi határa
107/a, 27/a, 118/a, 97, 43/a, 153/a,
124, 88, 134, 63/a, 124, 25, 103/b,
27, 46, 65, 59

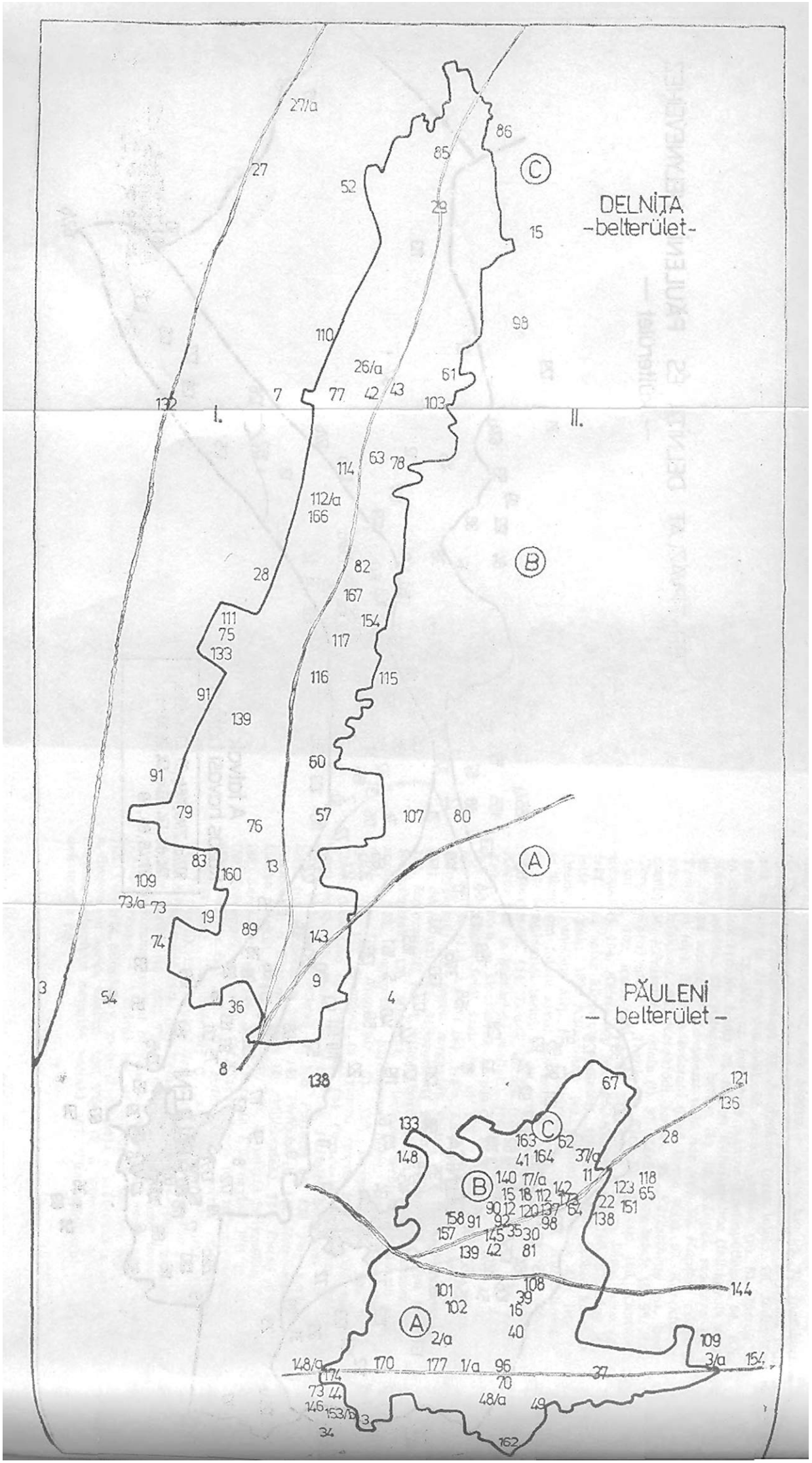
DELNIȚA
-belterület-
PĂULENI
– belterület –
I.
II.
A
B
C

írott forrásokból vettem át. Hegyi Gergelynek és Gézának ezúton is köszönetet mondok.

1. *Abodi-kert* (sz). 2. *Agyagos domb* (sz, a régi házak tapasztásához innen hordták az agyagot). 1700 k.: Agiagas dombon; Agyagas Domb, ot van ferentziné árokka. 3. *Akasztófa bérce* (sz, koporsó-maradványokat, csontokat találtak e helyen). 1864: Akasztofa Bértze ot régen akasztofa volt. 4. *Alfalu* (bt, utca). 5. *Altőgyes* (sz, csereerdő, l). 6. *Ambrus-tanya* (bt). 7. *Antal ajja* (k). 8. *Antal-kút ösvénye* (Sárától felé vezet). 9. *Antal-kút* (f). 1795/1829: Antal Kutyan, Vic. felyül Jánosi Jós, alóll az Árok; 1840: Antal Kuttyán belől (k). 10. *Antal kúttya fejibe* (sz). 1795/1829: Antal Kutya Fejibe (k). 11. *Antal kúttya felett* (sz). 1840: Antal Kuttya felett (k). 12. *Anyadérlő* (l, f). 13. *Aranyas* (f). 1864: otan vagynak jo források Nevezetesen egy Aranyas nevű kut. 14. *Aranyas rész* (sz). 15. 1864: *Aranyas vér Bérce* (!) (ma ismeretlen). 16. *Asó-határ* (összefoglaló név). 1840: Kaszálok az Alsó Határba (k); 1862: a másik két darab vagyon az also Határban (sz). 17. *Asó-Kőhöz-vőgy* (hat házból álló tanya, határos Solocmával). 18. *Asó-kút mëge* (sz). 19. 1864: also margit völgy sok Almafák (ma ismeretlen). 20. *Asó-medvés-vőgy* (fr). 21. *Asó-Siklód* (fr). 1826: melly Joszág vagyon also Siklodnak a felső végén fellyül. 22. *Asó-tekenyő* (sz). 1864: also Tekenyő. 23. *Asó-Válasz* (sz). 24. *Asó-Válasz alatt* (sz). 25. *Atyhaji ösveny*. 26. *Atyhaji ösvény mellett*. 1700 k.: Küs mezobe az Atthaij ösvínj mellett. 27. 1840: Aszalosbe vitz. Eszakrol az Arok Délről Silvester István jusa (ismeretlen). 28. *Asztalkő* (szikla). 29. 1847: alol az Ágoston Moses helysége. 30. *Arok* (á). 1795/1829: belőll az Árok (sz); 1840: Délröl Demeter Ferentz es az Árok (k). 31. *Asott út* (sz). 32. *Bagjas-domb* (e). 1864: Bakjas Domb. 33. *Bakó ajja* (k, sz). 1864: Bako ajja (k). 34. *Bakó birodalom ~ Bakó fejedelem* (bt). 1840: Eszakrol a Bako birodalom (k). 35. *Bakó-kert* (bt, gyü, sz). 36. *Bakó-kút*. 37. *Bakos-vőgy* (sz, k, e). 1864: Bakos völgy aba vagyon egy árok, a melly Ered Bakos vőgy Kutyától. 38. *Bakos-vőgy kúttya* (f). 39. *Bakos-vőgy ajja* (sz). 40. *Bakos-vőgy feje* (k, sz). 41. *Bakos-vőgy híggya* (hid). 42. *Bakó mezeje* (sz, k). 1770: a Bako mezeje nevezetu hellyben. 43. *Bakó mezeje alatt* (k, sz). 1869: Bako mezeje alatt (k). 44. *Bakó vára* (l. Orbán Balázs, *Székelyföld leírása*. I, 144). 45. *Balázsok föle* (utca, szoros). 46. *Balázs mezeje* (sz). 1864: Balás mezejek. 47. *Balázs-vőgy ároka* (k, á). 48. *Balázs-vőgy* (k, e, sz). 49. *Balázs-vőgy árka mellett* (l). 1872: Balázs völgy aroka melet egy kis legelő. 50. *Balogné* (k, gyü, bozotos e). 51. *Ballóné* (felhagyott pszö, l, e). 52. *Barabás Györgyné ajja* (k). 1864: Barabás Györgyné aja (k). 53. *Barabás-kert* (bt, gyü). 54. 1847: vicinussa fejel Barabás János helységek. 55. *Barát-dérlő* (k, l, delelő). 56. *Barát-düllő* (lásd Orbán Balázs *i.m.* I. 141). 57. *Barát-düllő ajja* (lásd Orbán Balázs *i.m.* I. 143). 58. *Barnaelő* (e, k, f). 59. *Barnaelő farka* (k, sz). 1755: Az alsó Fordulóba Barna elö farkábe. 60. *Barnaelő teteje* (l). 1864: Barna Elő teteje. 61. *Bartos-tanya* (utolsó lakója 1957-ben halt meg). 62. *Bálint-kert* (k). 63. 1864: Bálint Minya mezeje. 64. *Bálintok uccája* (u). 65. *Belső-Jánosvér* (k). 1849: belső János vír; 1864: Belső János vér. 66. 1850 k.: Bésöverő fejbe; 1864: Belső verőfély; 1869: Felso határba vagyon Belsö vero felybe Szántó. 67. *Bencédi-kert* (sz, gyü). 68. *Bencédi szakadáj* (sz, k, jó f). 1864: Bencéd Szakadáj; 1869: Vagy(on) Bentzédi Szakadályba kaszálló. 69. *Benedëk mezeje* (k, l). 1864: Benedek mezeje. 70. *Berek* (k, gyü). 71. 1864: Béni helye. 72. 1840: Küllyel a Bértz ezz három részre hasítva. 73. *Bihal-kút* (kút és k). 74. *Bitang* (l, sz, régebb tanya, gyü). 1847: Bitank bértzin; 1850: bitang (sz); 1864: Bitang. 75. 1864: Bitang bérczin a Bitang tővises orotvány. 76. *Bitang orotván* (k, gyü volt, most l). 77. *Bodos* (sz, gyü). 78. *Bodos árka* (á). 1864: ot vagyon Egy patak, mely Ered Bodos ... Árkából. 79. *Bodos kúttya* (f). 80. *Bodor ösvenye* (a Küsmezőbe vezet). 81. *Bodzás-vápa* (sz). 82. *Bodzás-vápa kúttya* (f). 83. *Bónis-kert* (k). 84. *Borbéj-kert* (bt, gyü). 85. 1755: kaszáló helyek. Borosbe. 86. *Boros-kert* (sz). 87. *Bossó-homlok* (sz). 1864: Bosa homlok (k). 88. *Bót ~ Uzlet* (ép). 89. 1847: Fejel Borús János birtoka; 1847: Feljel a Borús Mihály birtoka. 90. *Buksi kúttya* (f). 91 *Cifrák erdeje* (e). 92. *Cigán-kert* (bt, gyü). 93. 1700 k.: adot mi nekü(n)k Cziganj giermek patakával egi darab Szina füvet; 1864: Cigán purdi pataka, mely Ered város hely kutyából. 94. *Cimbalmos mezeje* (l). 95. 1700 k.: adot mi nekünk Cziruly küs mezőbe ... 96. *Cse-szoros* (hajdani u, a Cseh nevű családok laktak itt). 97. *Csender* (e, k, gyü). 98. *Csepegő* (sz és két f, melynek alig „csëpëg" a vize). 1700 k.: tamasij Janos disznaÿ Czépégosbe buzankat ettik volt; 1840: ez a Janosné Arvái részek Csepegösbe; 1850 k.: Csepegősben; 1864: aban vagyon Csepegős hargas hegyes föld. 99. *Csere* (sz). 1849: Csere,

100. *Cserefal* (e volt, ma sz). 1864: Cserefal, Cserefal Bérce. 1755: Csere farkbe. 1840: a Csere Farbalinak a Külsö fele. 101. *Cserépcsür* (régebb cserépgyár, ma gyü). 102. *Csërësznyés-kert* (sz). 103. *Csihányos-mezö* (k, l). 1840: Csihányos Mezöbe; 1849: Csihányos mezö; 1864: Csihányos mezö Dombja. 104. *Csincsad*. 1864: Czintsad Teteje. 105. *Csincsad ároka* (á). 1864: Jakafi mezeje aban vagyon Czintsad ároka. 106. *Csiszér* (f, k). 107. *Csiszér vögye* (e, k). 108. *Csiszér kuttya* (f). 1864: abban vagyon egy Csiszér nevü kut. 109. *Csontás-vögy* (e, k). 110. *Csorgó ~ Egyes csorgó* (f, sz, k). 111. *Csorgós kuttya* (kút, f). 1755: Csorgós Kutnál; 1864: Csorgos kut ajja; Csorgos kut mejéke ot vagyon két jó kut. 112. *Csunyásza pataka* (p). 113. 1864: Csutak. 114. *Csüpülik* (sz, híres jó f). 115. *Csüpülika kuttya* (kút, f). 116. *Csüpü Zsuzsi kuttya* (kút, f). 117. *Damukas ároka* (k). 1715: Domokos ároka. 118. *Domokos mezeje* (k). 119. *Dániel papné* (k, e, l). 1864: Daniel Papné ot vagynak ingoványos helyek. 120. *Darab-erdö* (régebb nagy e, ma k, l). 1844: 'a Darab Erdöbeli helységröl; Darab Erdö nevü helyen. 121. *Darab-erdö ajja* (k, sz). 1864: Darab Erdö aja; darab Erdö Teteje. 122. *Dávid-kút* (kút, f). 123. *Dávid vára* (f, l, e, k; lásd Orbán Balázs *i.m.* I. 143). 124. *Dávid-vára kuttya* (f). 125. 1864: dávid vára kösziklája. 126. *Deák vesze* (l, k). 127. *Dëmëtër-kert* (bt, gyü). 1844: Küjel a' Demeterek helysége. 1862: Küjel Demeter Sigmond Szántója. 128. *Dëmëtër-tanya*. 129. *Dëmëtër tára* (sz). 1755: A Felsö Fordulóba. Demeter tárában. 130. *Dëmëtër-tanyán fejül* (sz). 131. *Dërincsën* (e, l, sz). 1864: Derencsen. 132. *Disznoskö* (e, l; lásd Orbán B. *i.m.* I. 143). 133. *Disznyókö ajja* (e, disznólegelö). 1864: disznos kö aja és aroka. 134. *Disznyókosár* (e). 135. *Dombok köze* (sz). 136. *Dögkert* (sz). 137. *Dugás* (gát). 138. *Egërkert* (bt, gyü). 1864: Siklód közöt vagyon egy Eger nevü hely. 139. *Egër ódala* (bt, bozotos rész). 140. *Egrës-tó* (e, l, vizenyös hely). 1864: Egresto. 141. *Elevën-patak* (gyorsvizü, „elevën" p). 1864: Eleven Patak mely Ered logo Tonal levö pogár kutyából. 142. *Elevögy* (k, e). 1755: Az elö völgy árka mellett; 1869: a Siklodi also fordullo határba elevölgy tetejin; 1849: Elevölgy feje (l). 143. *Erdö ~ Siklódi erdö* (e). 144. *Erdöhágó ~ Erdöbe hágó* (sz, k). 145. *Erös ajja* (l, k). 1849: Erös allya (sz); 1864: az Erös ajja; az Erös oldala; 1700 k.: az erös alat; 1840: Az Erös alatt. 146. *Ephát* (u). 147. *Esztërgom sarka* (e). 148. *Egett vész* (sz, leégett erdörész). 149. *Észek ~ Észek* (bükk e). 150. *Falu félsö vége ~ Faluvége* (bt, fr). 1840: a Falu Felöl valo vége; 1755: A Falu végin; 1845: a Falu végin. 151. *Falugazda* (k, e). 152. *Falu pataka ~ Patak* (p). 1755: a' Falu pataka. 153. *Falu mellett* (sz, k). 1755: A Falu mellett. 154. *Falu kuttya ~ Közkút* (kút). 155. *Falu úttya ~ Ország úttya* (ú). 1755: a' Falu uttya; az ország uttya. 156. *Farkas-mezö* (l, f, vize a Sugó patakába ömlik). 1700 k.: farkas mizöbin egi darab szanto földet; Maylat Istvantól zalogositottuk egi hold Szanto fóldet, farkas mizöbe; 1850: a' Farkas mezö (sz); 1869: vagyon Farkasmezö homlokán egy 7 vékás zabföld. 157. *Farkas-mezö csorgója* (f, k). 1864: farkas mezö Csorgajja. 158. *Farkas ucca*. 159. *Fatorony* (harangláb). 160. 1795/1829: Felsö Rakottyásb(a). 161. *Fësö-Siklód* (fr). 1826: az mélly vagyon fél sö Siklodnak a déréka tájat; 1829: Felsö Siklódnak. 162. *Fësö-tó* (l. Orbán Balázs *i.m.* I, 143). 163. *Tanorok kertye* (gyü). 1847: 'a Felsö utzában egy darab Tanorok Kutye vagy helysége. 164. *Fësö-tekenyö* (sz). 1864: Felsö Tekenyö. 165. *Fenyös ajja* (sz). 166. *Ferdinánd-kert* (k). 167. *Ferenci réve* (e, k, sz). 1840: Ferentzi Révinél; 1864: Ferentzi réve. 168. *Fësököhös-vögy* (sz, gyü, szö). 169. *Fësökút mëge* (f). 170. *Fësö-Medvés-vögy* (sz). 171. *Források erdeje* (e). 172. *Források kuttya* (kút, f). 173. *Gábilló* (k, sz). 1795/1824: Gábillob(a); 1829: a Siklodi felsö Határban Gábilloban; 1861: a felso határba Gabilo nevezetü helyen, 1864: Gábilo Gábillo Bértze; 1864: Gabiló Dülöje. 174. *Gábilló ösvenye* (a Küsmezöbe vezet). 175. *Gálné* (l, e). 176. 1840: fellyul Gáspár Isák Ferentzi Réve. 177. *Gáttetö* (bt, gyü, sz, u). 178. *Gátër ~ Gátërné*. 179. *Gátszëge*. 1864: Gá(t)szege. 180. *Gergéj-bérc* (sz). 181. *Gergé-orotván bérce* (l). 1755: Gergelly Irotványábe. 182. *Gerezdës-dió* (k, sz). 183. *Gombás-sejmék* (e, l, selymékes hely). 1864: Gombás selymék. 184. *Gyepü ~ Gyepjü*. 1755: a' gyepü. 185. *Gyepüsürü* (régen gyü, l). 186. *Gyepühëgyësse* (k, sz; Siklód határa két részböl állott, a gyepü a falut ketté szelte). 187. *Györné* (sz, k). 188. *Györné likat* (k). 189. *Györgyök tanorokja* (k). 190. *Gyürüsmezö* (k, l). 1850 k.: Gyürüs mezön; 1869: Gyürüs mezö nevu helyen. 191. *Gyürüsmezö ároka* (á). 1864: Gyürüs mezö árokka. 192. *Gyürüs-mezö kuttya* (f). 193. *Halastó* (k, sz, szö, f). 194. *Halom ~ Határhalom* (határos Chibeddel; odatemették a hajdani határper áldozatát, az ott elmenök követ dobnak rá). 195. *Halombérc* (sz, k). 196. *Hargas* (sz). 197. *Harang pataka* (p. a Kőcsorgó forrásból ered). 198. *Harag-*

pataka-ösveny (Praid felé visz). 199. *Harangláb* (bt). 200. *Hágó ajja* (k) 201. 1864: Három mezeje. 202. *Hëgyës-jód* (sz, gyü, régi temetőhely). 203. *Hëgyettó* (tó, k). 1864: hegyeto hoportya. 204. *Hëgyës-ponk* (sz). 1864: hegyes ponk (k). 205. *Hëgyi Miklós-kút* (bővizű f). 206. *Hevedër-erdő* (bükkerdő). 207. *Hidas-árok* (á). 208. *Hideg-kút* (f). 1864: hideg kut; hideg kut mejéke. 209. *Hirtelen lejtő* (ú, sz). 1850 k.: Hirtelen löjtőbe; 1864: hirtelen lőjtő, 210. *Hitván híd* (útszakasz, határút Sereţel felé). 1755: Az alsó Fordulóba. Hitván hídnál; 1847: vagyon az also határban Hitván hídnál; 1864: hitván hid. 211. *Homlok-tető* (k, magaslat). 212. *Hosszu* (sz). 1755: Az Also Fordulóba. Hoszube; 1795/1829: Hoszszuba; 1850, 1862: Hosszu. 219. *Hosszu feje* (k). 1840: a Síklodi felső fordulo határban Hosszu fejibe; 1850: Hoszu fejibe; 1864: hoszu feje. 214. *Hosszu mejéke*. 1849: Hoszu melyéke (sz); 1850 k.: Hosszu mejéke (sz, k); 1864: hoszu mejéke. 215. *Hosszu Pëtër dombja* (sz). 216. *Hosszu-tó* (tavas k). 217. *Ijési szëre* (sz). 1849: Ilyési Szer (sz); 1850 k.: Ilyési Szere. 218. *Istók szénája* (k). 219. *István mëge* (sz). 220. *István vágása* (szikla). 221. *István vágása mége* (sz, k). 1864: ot vagyon István vágása mege. 222. *Jakafi* (sz). 223. *Jakafi martya* (sz). 1849: Jakafi martya (sz). 224. *Jakab láza* (sz, k, fenyőe). 1795: az Also Forduló Határba Jakab Lázán; 1849: Jakab Láza (sz); 1850 k.: Jakab láz. 225. *Jakab láza alatt* (sz). 1850 k.: Jakab láza alat; 1864: Jakab láza aja. 226. *Jakafi mejeze* (sz). 1755: A Felső Fordulóba Jakabffi mezejin. 1850 k.: Jakabfi mezeje. 227. *Jánosi-kert* (bt, gyü). 228. *Járosvér* (f, k). 1852: Járos vér nevű hellyen; 1864: Járos vér; 1869: vagyon Járos vérbe. 229. *Járosvér feje* (sz). 1869: a belső rész Járosvér feje. 230. *Járosvér hëgyése* (k, l). 1864: járosvér hegyese. 231. *Jegönyefék* (sz). 232. *Jézuskiáltó dombja* (k). 1864: Jézus kiálto Domb. 233. *Jokos-vőgy* (régebb gyü, ma k). 1864: Jokus-völgy. 234. *Jokos-vőgye árka* (á). 235. *Jokos-vőgye árka mellett* (sz, k). 1755: Jó kas völgye árka mellett. 236. *Jokos-vőgy csorgója* (k). 1864: jókűsvölgy Csorgoja. 237. *Jónás Minya-kút* (f). 1864: Jonás Minya kuttya. 238. *Józsa-kert* (bt, gyü). 239. *Józsa kúttya* (f, l). 240. *Józsa laka* (u). 241. *Józsák toplicája* (l, k). 1864: Josák Toplitzaja. 242. *Kacsó-kert* (k). 243. *Kalastorom* (e, bérc, a tetején kőszikla, benne mély gödör). 1864: Kalastrom Sorka. 244. *Karikáddzó hely* (k). 245. *Karószéna pataka* (p, k). 1864: karo Széna pataka a mely Ered Hegyi Miklos kutyából; karo Széna pataka melyike. 246. *Kádár-domb* (sz). 1864: Kádár Domb. 247. *Kádárné* (Solocmával határos hr). 248. *Kád-vőgy* (gyü, k). 249. *Kápolna szëre* (sz). 1850 k.: Kapolna szere (sz); 1864: Kápona Szere (sz). 250. *Kásadomb* (homokdomb, puszta). 1864: kasa Domb az alat vagyon forás. 251. *Kecskés-ódal* (régebb temető, ma bokros k). 252. *Kecskés zakota* (l, sz). 253. *Kelemëngaz* (k, bokros terület). 254. *Kelemën vápája* (ritk). 1864: Kelemen vápája. 255. *Kelemën Pál mezeje* (hr, sz, k). 1864: Kelemen Pál mezeje; 1869: vagyon Kelemen Pál mezejében (k). 256. *Kendërhej* (sz, k). 1850 k.: Kender hejben (k); 1864: kender hely kutyából. 257. *Kendërës-tó* (tó, régebb kenderáztató). 258. *Kendërës-tó pataka* (p). 1755: Kenderes tó patakánál. 259. *Kerek-mező* (sz, k, l). 1864: Kerek mező. 260. *Kerek-szakadáj* (k, jó forrásvíz). 1849: Kerek Szakadály (sz, k). 261. *Kerek-szakadáj kúttya* (f, kút). 262. *Kerengő* (sz). 1755: A Kerengőbe (k); 1949: Kerengő (l); 1850 k.: Kerengőn. 263. *Kerengő teteje* (ritk). 1755: A Kerengő tetején. 264. *Kërësztës-kő* (k). 265. *Kërësztës-mező* (ritk). 1864: Keresztes mező. 266. *Kërësztfa* (bt). 267. *Kert föle* (bt, gyü, veteményes). 1688: a Kert alatt Annak felette. 1850: A kert felöl. 268. *Kert mëgi* (gyü, hires cseresznyes). 269. *Kettes csorgó ~ Csorgó* (kút). 270. *Két-árok köze* (á, k, sz). 1864: két árok köze. 271. *Két-egrës köze* (l, k, f). 1864: két Egres köze. 272. *Két ződ alma* (ritk). 1700 k.: a Két zold almanal igi zanto földit; a két zöld alma közöt. 273. *Kibéd felé ~ Kibédi ösveny* (ö). 274. *Kibédi út*. 275. *Kicsi falu főggye* (e, l). 1850 k.: Kicsi falu föggyénél; 1864: Kitsi falu földje. 276. *Kicsi-kút* (f, kút, e, l). 1864: ko megi pataka mely Ered kitsi kut forrásából; kitsi kut hegyesse és ároka, mely Ered kitsi kut forrásából. 277. *Kicsi-patak* (p, l, f). 278. *Kincsës-mező* (k). 279. *Kincsës-kút* (f, á). 1864: kéntses kut mejéke. 280. *Kiskő* (k). 281. *Kismező* (k, sz). 282. *Kismező bérce* (k). 283. *Kis-tanorok* (ritk). 1847: a Kis Tanorok helyről. 284. *Klastrombérc* (lásd Orbán Balázs *i.m.* I. 143). 285. *Kolektiv* (bt). 286. *Komlós-kert* (ritk). 1840: Komlos Kertbe; 1849: Komlos Kert (k, kertek). 287. *Komlós-mező* (k, sz). 1864: komlos mező. 288. *Konc mezeje* (k). 289. *Koncok orotványa* (k, l). 290. *Kopac-kút* (sz, k, kút). 1864: kopasz kut. 291. *Korbozán* (bt, gyü, sz, csereerdő). 292. *Korondi mőge* (e, k). 1755: Kaszáló helyek. Korondi megett. 293. *Kotros* (á, Chibed fele folyó p, k). 1840: Kótrósba (k); 1849: Kottros (k); 1700 k.: Kotrosbeli homlokan (sz); egi darab széna füvet Kotros uttja mellit. 294. *Kotros bérce* (ritk). 1864: kotros bértze; kotros Szakadájja ot vagyon egy Patak. 295.

Koszta-kút (kút). 296. *Kovács-mező* (sz). 297. *Kovács-domb* (sz, k, f). 1840: ez a Moses része Kováts Dómbón (sz); 1849: Kováts Dombb (sz); 1861: az also határba Kováts domb nevezetű helyen levö Szanto Földek; 1872: Kóváts dombon egy bugjara valo kaszálo; 1795/1829: Kováts domb alatt; Kováts domb tetején. 298. *Kovács Tamás mezeje* (k, l). 1864: Kováts Tamás mezeje. 299. *Kozma-kút* (a Papszere kútja). 300. *Kőajja* (k). 1847: Kő allya nevű helyen; 1864: Kő ajja aban vagyon víz. 301. *Kőajja-ösveny* (ö). 302. *Kőajja vidéke* (k). 303. *Kőasztal* (nincs meg, behöngörítették). 304. *Kőcsorgó* (f). 1864: kő Csorgo nevezetű forrás. 305. *Kőcsorgó ároka* (e). 306. *Kőcsorgó kúttya* (kút). 307. *Ködfeje* (sz). 308. *Kőfödés* (k). 309. *Kőfödés pataka* (p). 1864: ott vagyon egy kő födős Pataka nevezetű patak. 310. *Kőhëgye* (k, hajdani őrhely). 311. *Kőhös-vőgy* (e). 312. *Kőkajiba* (b). 313. *Kőmöge kútya* (f). 314. *Kőmöge pataka* (p, e). 1864: kő megi pataka, mely Ered kitsi kut forrásából. 315. *Kőnyaka* (k, e, 1026 m magaslat). 1849: Könyaka (sz). 316. *Kőrakás* (sz). 317. *Körtövéjës* (k, sz). 1795/1829: Kotvevib(e); 1850 k.: Körtövéljesben; 1864: Körtövély. 318. *Körtövéj-csutak* (sz). 1755: Körtvelly tsutaknál; 1869: Körtövély Csutaknál; 1840: Szántok az Also Határban. Körtvéjes Homlokán; Körtvéjes lapussán. 319. *Kőrisvápa* (bükke). 320. *Kőszeg pataka* (e, régebb l). 321. *Kő teteje* (ritk). 1864: kő Teteje. 322. *Kötő hëgyësse* (e) 323. *Kötő lapossa* (k). 1864: kőtő lapossa. 324. *Közbérc ajja* (tanya). 1850 k.: Kőzbérk ajja (sz); 1864: közbértz ajja ot vagyon egy patak; 1864: Köz bértz ajja. 325. *Kőtöve kúttya* (f). 326. *Köves* (sz). 1755, 1840: Kövesben; 1844: 'a Kövesbeli Szanto Földről; Köves nevű helyen. 327. *Köves alatt* (ritk). 1840: tsupán a' Kőves alatt. 328. *Köveshágó* (út). 329. *Köveshágó ösvenye* (ö). 330. *Köves-kút* (kút, sz). 1850 k.: Kőves Kuttya (sz); 1864: kőves kutya. 331. *Köves-kút mejjéke* (ritk). 1849: Kőves Kutya mellyéke (sz). 332. *Köves vápa* (ritk). 1864: Kőves vápa. 333. *Közbérc* (tanya). 334. *Kultúrotthon* (ép, bt). 335. *Kupáskert* (k, gyü). 336. *Kútbérc* (k). 337. *Központ* (bt, fr). 338. *Középhëgy* (sz). 339. 1829: A Kozepső Válasz alatt. 340. *Kút bérce* (ritk). 1795/1829: az Alsó Forduló Határba. Kút bértzin. 341. *Kút mëge* (f, p). 1755: Kaszáló helyek. Kut megett; A Kut megett; 1864: Kut mege aban vagyon egy árok. 342. *Kút mëge ódala* (ritk). 343. *Kút ódala* (sz). 1840: Kut Oldalán (sz); 1855: a Kut oldalán lévő Szantó földrol. 344. *Kút mëge ösvenye* (Kibédre vezet). 345. *Küllős orotván* (sz, k). 1864: kűllős orotvány. 346. *Küpű-kút* (kút). 347. *Küskő* (gyü). 348. *Küs-mező* (suvadásos terület, l). 1700 k.: Küs mezoben (sz); Küs mezobe; 1840: Küs mezöben; 1864: Kűs Mező. 349. *Küs-mező bérce* (ritk). 1864: kűs mező Bérce. 350. *Küs-mező pataka* (p). 1840: Kűs mezö patakánál; 1850 k.: Küsmezö patakánál; 1700 k: a küs mezö pataka mellett. 351. *Küs-mező ösvenye* (Atia felé vezet). 352. *Küs-vőgy* (gyü, sz). 1864: Kűs völgy. 353. *Küs-vőgy ároka* (l). 354. *Küs-vőgy ódala* (sz). 355. *Küs-vőgy teteje* (k). 1864: kűs völgy Tetejje. 356. *Küs György szorossa* (u). 357. *Küsmődi út* (ú), 1682: az Kűsmed felé hátrajáró ut. 358. *Küsmőd vize feje* (f, p, lásd Orbán Balázs *i.m.* I. 142). 359. *Küsmődi-láb* (sz). 1850 k.: Küsmödi lába; 1872: Küsmődi lába egy három vékás buza föld; 1755: Kűsmödi Láb kuttyánál. 360. *Küsmődi kő* (e). 361. *Küsmődi kő ajja* (l). 1864: kűsmődi kő ajja otan vagynak jo források. 362. *Kűszűrű* (gyü, k). 1755: Kö Sürüben. 363. *Kűszűrű sorka* (ritk). 1864: kűszűrű Sorka. 364. *Küsverőfej* (sz, k). 1850 k.: Küső verőfejbe. 365. *Lajos-kert* (k). 366. *Lajos-kút* (kút, 1920 körül malom is volt ott). 367. *Lapohos* (sz). 1864: lapohas. 368. *Lapohas kúttya* (kút). 1864: lapohas kutya. 369. *Láz* (k, sz). 1755: A Lázon; 1840: Zab Föld a Lázon, 370. *Láz möge* (k, sz). 1850 k.: Lázmeget. 371. *Láz mejjéke* (sz). 1850 k.: Láz mejéke (sz). 372. *Lázmëge ösvenye* (Praid felé vivő ö). 373. *Láztető* (k). 1864: láztető. 374. *Láz vápája* (sz). 375. *Lázár kúttya* (f). 376. *Legelő* (sz, l). 377. *Likat* (gyü). 1864: Likat; 1869: Likaton kaszaló. 378. *Likat ároka* (f, k). 1849: Likott árka (sz). 379. *Likat-bérc* (sz). 380. *Likat kúttya* (f.) 381. *Logótó* (sz). 1864: logo Tó. 382. *Logótó kúttya* (kút, f). 1864: logo to melyéke. 383. *Logótói ösveny* (Dávid vára felé tart). 384. *Lőkosár* (régebb akol, most k). 1864: lo kosár Dombja. 385. *Lok* (k, sz). 1755: A Lokon. 386. *Lopágy* (k). 1755: A Lopágybe; 1850 k.: Lopágy (sz); 1864: lopáty homlokka. 387. *Lőrinci ~ Lanci hágója* (e). 1715: Lőrinci hágója teteje; 1864: lőrintzi hágojak ajja. 388. *Malom gyakra* (k). 389. *Magyaros vápa* (k, l). 1864: mogyoros vápa. 390. *Margit-vőgy* (gyü). 391. *Martonná ódala* (k). 1840: Szantok az Also Határban. Küllyel Marton birodalom . . .; 1864: Martonné Szakadája 392. *Mánás* (e). 393. *Máté-kert* (bt, gyü). 394. *Máté vesze* (l, k). 395. *Mátyus kúttya* (f). 396. *Mátyus pataka* (p, k). 1755: Kaszáló helyek. Mattyás patakánál; 1864: Mátyus Pataka. 397. *Mátyus pataka útya* (u). 398. *Mátyus pataka ódala* (l).

1849: Mátyus patak oldala (sz). 399. *Mátyás szëge* (sz, k). 1700 k.: Mattyas Szegily; 1840: a Mátyás Szegibe; 1864: Mátyás Szege. 400. *Medvegödör* (e, k, kút). 1755: Medve gödörbe. 401. *Medvés-vőgy* (gyü, e). 1755: Medves vőlgybe; 1864: aban foly egy árok a' mely ered ugyan medves völgyből. 402. *Medvés-vőgy kúttya* (kút). 403. *Megye-kert* (gyü volt, most juhakol van rajta). 404. *Meleg-vőgy* (e, k, sz). 1864: meleg völgy. 405. *Mesterék föle* (sz, itt lakott az iskolamester). 406. *Mélyárok* (bt, gyü). 407. *Métafa*. 408. *Mihój vágása* (sz). 1700 k.: mihalj vagasaba. (sz, k); 1861: Mihály vágásába levö egy bugjára való Kaszálóját. 409. *Mogyoró toplica* (e). 410. *Mónár Györgyné lika* (e). 411. *Murva* (bt, u). 412. *Nagy-borozda* (sz). 1864: Nagy Borozda. 413. *Nagy-borozda fölött* (sz). 1850 k.: Nagy borozda fölött. 414. *Nagy-borozda alatt* (sz, k). 1850 k.: Nagy borozda alat. 415. *Nagy-hid*. 1864: Siklod kőzőt vagyon egy Eger nevű hely és Nagy híd. 416. *Nagy kő*. 1864: Egy Nagy Kő melynek magasága vagyon egy Száz öl a két végen Solyom madarak laktak. 417. 1864: Nádas to. 418. *Nagy hídi kút* (kút a központban). 419. *Nagy Jánosné ódala* (k). 420. *Nagy-jahar dombja* (sz). 1864: Nagyjahar Dombja. 421. *Nagy Jánosné mezeje* (ritk). 1864: Nagy Jánosné mezeje ot vagyon egy Nagy To. 422. *Nagy-kert* (gyü, sz). 423. *Nagy-orotván* (k). 424. *Nagy-orotván pataka* (p). 1840: Nagy Orotvány patakával. 425. *Nagy-tőfa kúttya* (f). 1864: Nagy Tő fa kutya Nagy Tő fa pataka mely Ered Nagy Tő fa kutyából. 426. *Nagytó*. 1864: ot vagyon egy Nagy To melynek fenekit soha sem Érték. 427. *Nyalófeje* (f, sz). 1864: Nyalo Feje. 428. *Nyalófeje kúttya* (f). 1864: ot vagyon egy Patak a mely ered nyalo feje kutyából. 429. *Nyelrés* ároka (á). 1864: Nyelrés ároka mely Ered hideg kutból. 430. *Nyelrés kúttya* (kút, f). 421. *Nyerges-kő* (gyü, sz). 1864: Nyerges kő. 432. *Nyírës-vőgy* (k; sz, gyü). 1864: Nyires völgy. 433. *Nyírfák ajja* (sz.). 434. *Nyócas vájjuk* (f nyolc vályúval, l). 435. *Orotvány bérce* (k). 436. *Orotvány* (sz). 437. *Orotványhëgy* (sz). 1849: Orotván hegy (sz). 438. *Orotván-hëgy alatt* (sz). 1840; Orotvány hegy alatt; 1864: Orotván hegy ajja. 439. *Ország úttya* (ú). 1765: az ország uttya. 440. *Oszlás* (e, k). 1840: ezen hellyen az Oszlásba. 441. *Ösveny*. 442. *Pajtakő ajja* (e, l). 1864: pajta kő ajja; vagyon ot a községnek egy nagy Erdeje, melyben vagyon pajta kő lika. 443. *Palapince* (k, sz). 444. *Palfi-kút*. 445. *Pap-birtok* (sz). 446. *Pap ucca* (bt). 447. *Papné* (e, k). 449. *Papné-kert* (gyü, k). 449. *Pap szere* (fr.). 450. *Paplika* (k, bükke). 451. *Pap mezeje* (k). 452. *Parajdi út*. 453. *Parajdi ösveny*. 454. *Patak ~ Siklódi patak* (p). 1755: a' patak. 455. *Pál ároka* (gyü). 1864: pál Árokka. 456. *Páfiak* (régebb barompiac, most sz, új temetö). 1864: Pálfijak. 457. *Pálfijak teteje* (gyü). 458. *Pál-elevőgy* (e). 459. *Pál Mihój vőgye* (f, l, e, sz). 1864: Pál Mihály völgye. 460. *Pálinkafőző* (bt). 461. *Pál szëge* (sz). 1850 k.: Pálszege (k). 462. *Pásztor ajja* (k). 1864: Pásztor ajja. 463. *Peti-medvésvőgy* (k, e). 464. *Pétërek szorosa* (u). 465. *Pinamosó pataka* (f, p). 466. *Pokolvőgy* (e, k), „a pokolba könnyebb vót mënni, mint oda"). 467. *Polgár kúttya* (f). 1864: pogár kutyából. 468. *Puszka kúttya* (kút, f). 469. *Puszta* (gyü, k). 470. *Ravaszlik* (bokros, sziklás hely, k). 1840: Ravaszlikba; 1856: ravaszlik nevű hellyen. 471. *Ravaszlik kúttya* (f, kút). 1864: ot van ferentziné árokka, a mely Ered ravaszlik kútyából. 472. *Rakottyák* (l, k, e, sz). 1795/1829: egy Rakotyásba lévő Kis Kaszálón. 1840: Rakotyás nevű helyen; 1864: rakotyás Bértze. 473. *Repset-tó* (tavas k). 1841: Repset to nevü helyben. 474. *Régi iskola* (ép). 475. *Régi templom* (ép). 476. *Ruska-kút* (f, sz). 477. *Sala-tető* (k). 478. *Salat kúttya* (f). 1850 k.: Salatkuttya; 1864: Salatkuttya melyéke. 479. *Sala-kert* (gyü, bt). 480. *Salat pataka* (e, l). 1864: Salat Pataka mely Ered Salat kutyából. 481. *Saramas*. 1700 k.: az melliért Saramasba adtunk most neki a maga kertj felit. 482. *Sárosárok* (á, p, e, l). 483. *Sete lika* (k, l). 484. *Sebestyén kölesse* (ritk). 1795: Kaszálo Hellyek az alsó Fordulóba. Sebestyén Kölesse Pataka mellett; 1840: Sebestyén Kölesse Aroka mellett. 485. *Seremás-hëgy* (sz, k). 1755: A Seremásbe; 1850: Seremás (sz, k). 486. *Seremás kúttya* (f). 487. *Seremás hagymák* (e). 488. *Seremás-hëgy ösvenye* (Sováta felé vezet). 489. *Setét-vőgy* (e). 490. *Siklód fësö fële* (fr). 1840: Siklod felsö Felibe. 491. *Siklódi kő* (magaslat, e, k; lásd Orbán Balázs *i.m.* I. 142). 492. *Sikmező* (sz, k, f). 1795/1829: Sik Mezőn; 1864: Sik mező; 1840: Kaszálók az Aso Határba. Sik mezö Karéjába. 493. *Sikmező kúttya* (kút). 494. *Sikolándó* (sz, k, gyü). 1845: a Felső határba. Sikolándo nevezetű hellyen; 1867: Sikolándo nevű helyen. 495. *Simorotványa* (sz, k). 1755: Simok Irotványábe; 1864: Simo orotványa; Simo Aszalosba. 496. *Sófali-kert* (gyü, bt). 497. *Sófali ösveny* (ö). 498. *Soktó* (tavak, e, l; lásd Orbán Balázs *i.m.* I, 143). 499. *Solló-föd* (sz). 1850 k.: Sarlo föld; 1864: Solo föld. 500. *Somos-ódal* (k, régi temetőhely). 1849: Somos oldal allya (sz);

1849: Somos odal allja. 501. *Sóváradi út.* 502. *Söstörök szorosa* (ucca, bt; lásd Viski Károly: MNy. XXV [1930], 221). 503. *Súgó* (e). 1700 k.: sugo felett; a sugo felől. 504. *Sugó-pataka* (p). 1864: Sugo mely patak ered farkas mező Csorgojából; Sugó pataka. 505. *Súgó kúttya* (k, f). 1864): Sugo kutya nevezetű forrás. 506. *Süket erdő* (e, sz). 507. *Süköstné* (sz). 508. *Süköstné ajja* (sz). 1864: Sűkösné aja). 509. *Szabota ajja* (sz, juhaklok). 1849: Szabo Io allya (sz); 1864: Szabota ajja. 510. *Szakasz laposa* (e, egy szakasz katonaság őrizte). 511. *Szarvas-tó* (l). 512. *Szarvas-tó ajja* (l). 1864: Szarvas to ajja. 513. *Szállásdomb* (sz). 1755: Szállás Domb alatt; 1864: Szálás Domb. 514. *Szëges alma teteje* (sz). 515. *Szëgényëk erdeje* (e, a szegények innen hordták a tűzifát). 516. *Szëntëgyházas úttya* (ú). 517. *Szëntëgyházas ösvenye* (Cuşmed felé vezet). 518. *Széplik* (k, e). 519. *Szilas* (sz, régebb e). 1700 k.: Szilasban; 1840: Szilasban. 520. *Szima szálása* (l). 521. *Szima szállása bérce* (k). 522. *Szolonkmai út.* 523. *Szolokmai ösveny* (ö). 524. *Szőke-kút* (kút, k). 525. *Szőlő bérce* (l). 1840: Szölö Bértzin; 1848: Szőllő bértze nevezetű hellyen; 1850 k.: Szőllő bértze (sz). 526. *Szőlő ódala* (régi temető, k, bokros puszta). 527. *Szugarat* (sz, l). 1755: Kaszáló helyek. Szugárátbe; 1864: Szugarat (sz). 528. *Szürcsök-vőgy* (sz, e). 1864: Szűrcsők vőlgy. 529. *Szürcsök-vőgy kúttya* (kút). 530. *Tamási föle* (sz, e). 531. *Tanorok* (gyü). 1847: Siklodon 'a Felső utzában egy darab Tanorok Kertye vagy helysége. 532. *Táros-vőgy* (e, k). 533. *Táros-vőgy laposa* (sz). 534. *Táros-vőgy ódala* (k). 1840: Táros vőlgy Oldalán (sz). 535. *Táros vőgy teteje* (k). 536. *Tekenyő* (f, sz). 537. *Temető*, 1755: a' Temetkező helly. 538. *Temető ajja* (u). 539. *Temető mëge* (sz, gyü). 540. *Temetőnyak* (k). 541. *Templom mëge* (sz, k). 542. *Templom ucca ~ Söstörök* (u). 543. *Tóder-kert* (k). 544. *Tokány ároka* (f, k). 1864: Tokány aroka. 545. *Tók* (gyü, tavas rész). 546. *Tolvajos* (l, k). 1755: A Tolvajosbe. 547. *Tordát-kert* (gyü, bt). 548. *Törés-ódal* (k). 549. *Tövis-kert* (gyü). 550. *Uccakút ~ Közút* (kút). 541. *Udvari kert* (sz, gyü, bt). 552. *Udvari kút* (kút). 553. *Újtó mezeje* (k, l). 1864: Ujto mezeje. 554. *Ujiskola* (ép). 555. *Vágás* (sz, k). 1700 k.: Vagasban; 1864: Vágás nevezetű hely. 556. *Válasz alatt* (k). 1840: a' Válasz alatt (k). 557. *Válasz-ódal* (e). 558. *Városhely* (e, k, sok f, lapos terület; lásd Orbán Balázs *i.m.* I. 143). 1849: Városhelly-Szántóföldek. 559. *Városhely kúttya* (f, kút). 1864: mely Ered Városhely kutyából. 560. *Várgás-kút* (kút, f.). 1864: Siklod között foly egy patak, a mely ered a határol Várgát kutya és Szőke kut forrásaiból. 561. *Vártér* (l, k; lásd Orbán Balázs *i.m.* I. 143). 562. *Vénikés* (e, k). 563. *Vërësmart kúttya* (kút). 1864: veres mart. 564. *Vërësmart ajja* (tanya, sz, k, f). 565. *Verőfény ~ Verőfëj* (sz). 1849; Verő Fény (k). 566. *Vizétel* (k). 567. *Ződalma* (sz, k). 1850 k.: Zöld alma (k, sz). 568. *Ződalma bérce* (l).

BURUS JÁNOS

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXXIII. évf. 1989. 1. szám

SZEMLE

GYÖRGY LAJOS, Az anekdota — A magyar regény előzményei — Tanulmányok

Válogatta, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Kovács Ferenc. Kriterion Könyvkiadó. Bucureşti, 1988. 426 l.

Mivel e hézagpótló kiadvány bevezető tanulmányát és jegyzetapparátusát a szöveget gondozó Kovács Ferenc személyes emlékekkel szőtte át, ildomosnak érzem, hogy a kötet szűkre szabott ismertetését magam is kissé líraibb hangütéssel kezdjem. A természet rendje szerint napról napra fogyatkozik azoknak száma, akik a két világháború közötti években mint középiskolások a prózai és költői műfajok elméletével György Lajos magyar irodalmi olvasókönyveiből ismerkedtek meg. Kovács Ferenc rádiós pályafutása alatt az általa szerkesztett adásokkal hathatósan hozzájárult a közelmúlt művelődési értékeinek a megbecsüléséhez. Nem csoda tehát, ha maga a kötethez írott bevezetője is a jól tagolt előbeszéd elevenségével hat, s lényegesen többet tartalmaz, mint amennyit a címe ígér, ugyanis nemcsak a hosszú ideig pozitivista, konzervatív irodalomtudósként elkönyvelt György Lajosnak szolgáltat mértéktartó fegyelmezettséggel igazságot (tudniillik szerteágazó tevékenységének kizárólag erre a pászmájára kívánja reáirányítani a figyelmet), de Kovács Ferenc módot talál arra is, hogy okosan hasznosítva a romániai magyar irodalom hovatovább körvonalozódó szintézisének előmunkálatait, áttekintse irodalomtörténet-írásunk fejlődését. A korlátolt kutatási lehetőségek — amelyekre annak idején Gaál Gábor is utalt — közepette elért eredmények ismeretében tehát a még a szakma műhelytitkaiban kevésbé jártas olvasó is kellőképpen tudja méltányolni György Lajos irodalomtudósi erényeit: a pontosságot és megbízhatóságot a könyvészeti adatok gyűjtésében, a vaslogikát az összehasonlító irodalomtörténeti vizsgálódásokban, a tárgytörténeti szempontból mindenre kiterjedő figyelmet s a szigorú következetességgel érvényesített világirodalmi kitekintést; mindezeket az erényeket még inkább kidomborítja az a körülmény, hogy ámbár hiányzott belőle a költészet iránti fogékonyság, saját szaktémáiról „szépen, érdekesen, olvasmányosan tudott értekezni". Szerkesztői rutinra vall az is, hogy a tudósi pályaképet mintegy jelenetekre bontva az életmű csúcsteljesítményei köré csoportosítja: *Anekdotatörténet. A magyar regény előzményei, A nagy monográfiák után, A könyvtár és a katedra vonzásában*, amennyiben ez a struktúra könnyű áttekinthetősége mellett félreérthetetlenül sugallja György Lajos céltudatos következetességét a tudományos munkában.

A bevezető tanulmányhoz szervesen kapcsolódnak a minden egyes tanulmány eredeti jegyzetapparátusához fűzött magyarázatok, amelyek az alapkiadás könyvészeti adatain kívül tájékoztatnak a kérdéses tanulmány szerkezeti felépítéséről, valamint az újraközlés módozatáról (teljes egészében, részletek stb.).

Maga a válogatás híven szolgálja a kiadványnak azt a rendeltetését, hogy irodalomtudósi kvalitásainak színvonalán mutassa be György Lajost az utókornak. Ennek a koncepciónak visszfényében tényleg indokoltnak tűnik mind a „non multa, sed multum" sarkigazság érvényesítése, mind pedig *Az anekdota* (1935), valamint *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai* (1934) című írásokból vett részletek közlésénél a továbbiakban követett időrendi sorrend megfordítása, mivel a kötet nagyobbik felét kitevő három hosszabb részlet és a kiegészítésükül közölt hat rövidebb tanulmány a szerző sokszínű tudósi egyéniségének teljes keresztmetszetét adja, miként erről bárki maga is meggyőződhetik, ha figyelmesen átolvassa a kötet végén György Lajosnak önállóan vagy különlenyomatban megjelent munkáinak a jegyzékét. Sőt mi több, a mondanivalójának erőteljesebb kihangsúlyozása végett alkalomadtán szubjektív hangvételre átváltó szabatosan tartásos előadásmód (ilyen például a Bitay Árpádról szóló visszaemlékezés vagy pedig *Az Erdélyi Múzeum története* című értekezés) némiképp azt az intenzitást is érzékelteti, amellyel a közösségi feladatokban részt vállalt.

Sajnos, a kötet egészére negatív értelemben is óhatatlanul reányomja a bélyegét a körülmény, hogy Kovács Ferencnek inkább az előbeszéd a kenyere, mintsem a cédulázó filológia: úgy regisztrálja a tényeket, hogy ritkán ás le az előzmények televényébe, nem veti össze minden esetben az idézeteket, ha pedig jegyzetel, jó szándékú fogadkozása ellenére nem igyekszik a csonka utalásokat kiegészíteni.

A bevezető tanulmánynak György Lajos pályakezdését vázoló alfejezetébe *(Megközelítés)*, példának okáért, beletartozna egy kurta visszatekintés az irodalomtörténet-írás műhelyeire a századforduló táján. Az összefoglalásból kiderült volna, hogy már az egyetem első irodalomtörténet professzorai: Imre Sándor, Meltzl Hugó és Grigore Silaşi európai távlatokban való gondolkozásra nevelték hallgatóikat. Ezt az irányzatot követték a *Petőfi Múzeum* folyóirat köré csoportosult kutatók, s ha az első világháború vérzivatara az esztétikailag is igen képzett ifjabb nemzedéket szét nem szórja, e tájékozódás töretlenül ívelt volna át a felszabadulás utáni időszakba. A fentiek ismeretében a még IV. éves egyetemi hallgató György Lajos *Kónyi és D'Aulnoy* című tanulmánya is beleillik a folyamatba, hiszen Haraszti Gyuláné Récsi Jolán, férjének, az egyetem eljövendő francia professzorának előszavával már 1892-ben kötetet adott ki Charles Perrault, d'Aulnoy grófné és Beaumont hercegnő magyarra fordított tündérmeséiből, s Kovács Ferenc azt sem állítaná nyugodt lelkiismerettel, miszerint Katona Lajos, „az első magyar komparatista" (sic!) már diákkorában vonzotta György Lajost. A valóban úttörő munkásságú folklór- és irodalomtudósnak nincs szüksége efféle talmi minősítésekre.

Hasznos ötlet volt, hogy a bevezető tanulmányban vázoltak kiegészítéséül a jegyzetapparátusban tájékoztatták az olvasót a kérdéses mű megírásának tárgyi körülményeiről is. Nem minden esetben követték viszont nyomon a kérdéses tanulmány közvetlen vagy közvetett utóéletét — vagyis a téma újabb, főként hazai irodalmát —, mint ahogy a *Gyalui Farkas, Bitay Árpád, Az Erdélyi Múzeum története*, a *Nagyenyedi Demokritus* esetében megtette a kötet gondozója és a könyvért felelős szerkesztő. Főként *A magyar anekdota története* ..., valamint *A magyar regény előzményei* című művekkel kapcsolatosan éreztük ennek a hiányát, hisz Szabó Györgynek *Antik anekdoták* (1970), *Középkori anekdoták* (1976) című válogatásai, valamint a Molnár Szabolcs által sajtó alá rendezett Andrád Sámuel, *Elmés és mulatságos rövid anekdoták* (1988) szemelvényes kiadása — mindhárom nagysikerű TÉKA-kötet volt — szervesen beletartoznak György Lajos szellemi hagyatékának gyümölcsöztetésébe. Még inkább e témakörhöz kapcsolódik az *Asszonyok és férfiak tükre* (Magvető Könyvkiadó, 1980) hetvennyolc története, amelyet Vigh Károly válogatott volt össze a Maros menti polgárok XVI—XVII. századi tanúvallomásaiból. Márcsak azért is érdemes lenne számon tartanunk e forrásértékben György Lajos kiadványaival vetekedő gyűjteményt, mivel összeállítója a már betegeskedő irodalomtudós utolsó vitapartnere volt, aki érdeklődési körébe vágó olvasmányokkal látta el a kórházba beutalt György Lajost. A fenti kiegészítések tehát még sürgetőbbé teszik, hogy végre-valahára kerüljön sajtó alá György Lajosnak mindmáig kéziratban rekedt magyar irodalmi anekdotagyűjteménye is, amelyet tudomásunk szerint haláláig szüntelenül gyarapított. Hasonlóképpen nem ártott volna *A francia hellenizmus hullámai az erdélyi magyar szellemi életben* című tanulmány kapcsán azt is megemlíteni, hogy Alessandro Verrinek, a preromantikába hajló olasz felvilágosodás jelentős képviselőjének *Notti romane al sepolcro degli Scipioni* (1792—1804) című regénye is visszhangot keltett Erdélyben. A „hazáján kívül a franciáknál és az angoloknál is nagy hírre" szert tett „történeti és bölcseleti elemekkel átszőtt" művet Felfalusi Kováts Antal adta volt ki saját fordításában 1823-ban városunkban magyarul; György Lajos szerint ez a könyv az új eszméket nyugtalanul kereső XVIII. század nemzetközi olvasmányai közé tartozott (vö. ismertetett kötet 193.), és *A magyar regény előzményei* könyvészeti részében tüzetes leírását adja (290. sz.). Legutóbb az ő nyomdokain haladva T. Erdélyi Ilona foglalkozott *A magyar „Római éjszakák"*-kal a romániai könyvtárakban végzett kutatásai alapján (vö. Filológiai Közlöny 1969. 102—20).

Ámbár a sajtóhibákat a leggondosabb szerkesztői munka sem képes teljesen kiküszöbölni, legalább az idegen nyelvű könyvcímekbe és idézetekbe becsúszott vaskos elírásokat nem ártott volna a kötethez csatolt hibajegyzékben helyesbíteni, mert a joggal hitelesnek vélt téves alakok nemkívánatos további elírások forrásává válhatnak.

Magukról a most újra kiadott tanulmányokról nálunk illetékesebbek mondottak annak idején véleményt, s ezekre a bevezető megfelelőképpen hivatkozik is. Kétségtelenül a kötet megjelenése könyvkiadásunk nagy nyeresége, hisz Kovács Ferenc végkövetkeztetésével egyetértve magunk is úgy véljük, hogy György Lajos irodalomtudósi munkásságában magas színten valósította meg művelődési életünknek azt a hivatását, amelyet Kodály Zoltán költői szárnyalással ekként körvonalazott: „Össze tudjuk-e fogni a távoli világokat? Tudunk-e köztük nem ide-oda hányódó komp lenni, hanem híd s talán szárazföld."

KULLÓ KÁROLY

M. EMINESCU, Opere VIII

Teatrul original si tradus. Traducerile de proză literară. Dicţionarul de rime. (Ediţie critică îngrijită de un colectiv de cercetători de la Muzeul Literaturii Române. Petru Creţia stabilirea si afilierea textelor, comentariile. Aurelia Creţia-Dumitraşcu stabilirea textului pentru teatrul original. Oxana Busuioceanu stabilirea textului pentru traduceri şi dicţionarul de rime; bibliografia editărilor. D. Vatamaniuc cadrul istoric-literar. Secretar tehnic Ileana Raţiu. Coordonator Petru Creţia.) Studiu introductiv de Petru Creţia. Editura Academiei Republicii Socialiste România. Bucureşti, 1988. 1196 l. (M. Eminescu, Opere. Ediţie critică întemeiată de Perpessicius)

A Fundatii kiadó, amelynek élén akkor Al. Rosetti állott, a harmincas évek derekán szerződést kötött Perpessicius-szal Eminescu műveinek kritikai kiadására. A tizenhat kötetre tervezett sorozatból Perpessicius életében hat kötet látott napvilágot, az első három 1939 és 1944 között a Fundaţii kiadónál, a következő három már az Akadémia kiadójánál, 1952 és 1963 között.

Perpessicius halála után a sorozat gondozását a Román Irodalom Múzeumának egy kutatócsoportja vette át. A kutatók munkájának eredményeként Románia Szocialista Köztársaság Akadémiájának Kiadója 1977 és 1988 között további hét kötetet jelentethetett meg: 1977-ben a VII.-et, 1980-ban a IX.-et, 1983-ban a XIV.-et, 1984-ben a XI.-et, 1985-ben a XII.-et és a XIII.-at, 1988-ban pedig a VIII.-at.

De íme, mit is tartalmaznak az egyes kötetek: az I—III. kötet a költő életében megjelent verseket és azok változatait, a IV—V. kötet a posztumusz verseket, a VI. kötet a népi ihletésű verseket, a *Făt Frumos din lacrimă* című mesét és a költő lejegyezte népköltési alkotásokat, a VII. kötet a szépprózai írásokat, a VIII. kötet az eredeti és a tolmácsolt drámai műveket, a prózafordításokat, valamint a költő összeállította rímszótárt és — párhuzamosan — az Eminescu használta rímek szótárát, a IX., valamint a XI—XIII. kötet az Albina, a Familia, a Federaţiunea, a Convorbiri literare, a Curierul de Iaşi, a Timpul, a România liberă és a Fîntîna Blanduziei hasábjain megjelent publicisztikai írásokat, végül a XIV. kötet a filozófiai, a történelmi és tudományos tárgyú tolmácsolások szövegét.

A nemrég megjelent VIII. kötet — ötven évvel az első kötet útnak indítása után — a költő tulajdonképpeni szépirodalmi alkotásainak a sorát zárja. A kötetet kísérő magyarázó írásokból tudjuk: a szövegnek és különösen a drámai művek szövegének a sajtó alá rendezése rendhagyó filológiai feladatnak bizonyult. A költő maga ugyanis egyetlen — nem túl jelentős — színpadi alkotását fejezte be, egyéb drámai műveinek a többségét részletekből, sokszor egészen apró töredékekből kellett összeállítani — ötven kéziratos füzet nemegyszer találomra egymás mellé került lapjairól. Az eredmény azonban megérte a fáradságot, legalábbis Petru Creţiának, a kötet felelősének a véleménye szerint, aki bevezető tanulmányában három — lényegében egy-egy felvonásba tömörített — drámai költeménynek, a *Decebal*nak, a *Bogdan-Dragoş*nak és az *Alexandru Lăpuşneanu*nak a kiemelkedő fontosságát hangsúlyozza. Petru Creţia szerint e drámai művek szerzője mindent tudott, amit a romantikus drámák szerzőinek tudniok kellett, s mert mindent tudott, a román dráma történetének máig ugyan alig ismert, de igazából Caragialéhoz mérhető, Caragialéval egyenrangú alkotója. Mindezt persze — teszi hozzá a bevezető tanulmány írója — a színpadi gyakorlatnak és bizonyítania kellene...

Amikor a jelen recenziót írom, a sorozatból hátra van még három kötet. Am a VIII. kötet megjelenése után máris nyilvánvaló, hogy a szépirodalmi műveket közlő kötetek közül legalább öt — más, ésszerűbb beosztással — újabb kiadásra vár. Petru Creția szerint a IV—V. kötetbe, a posztumusz versek közé kellene beiktatni Eminescu valamennyi népi ihletésű versét, a VI. kötet a — zömükben verses — drámai alkotásokat és a rímszótárt, a VII. kötet a szépprózai írásokat (köztük a *Făt-Frumos din lacrimă* című mesét), a VIII. kötet pedig a szépirodalmi fordításokat és a népköltési gyűjtemények szövegét tartalmazhatná.

Akad tehát tennivaló az Eminescu-filológiában a költő 1889-ben bekövetkezett halála utáni második évszázadban is.

MÓZES HUBA

ALBERT KOVÁCS, **Poetica lui Dostoievski**

Editura Univers. Bucureşti, 1987. 376 l.

A szerző Dosztojevszkij teljes életművének strukturális, formai, modern kutatóeszközökkel történő felmérésére vállalkozik. A 'poétika' fogalmát jóval tágabb értelemben tárgyalja az arisztotelészi—horatiusi—boileau-i ars poeticánál, az író esztétikai credója éppúgy mérlegre kerül, mint egész művészi gyakorlata. Tiszteletre méltó kísérlete a 20-as évekbeli formalista iskola eredményeitől (Fridlender, Bahtyin, Groszman) kap indítást, irigylésre méltó tájékozottsággal mozog a korabeli és a mai hazai és külföldi Dosztojevszkij-irodalomban, kutató-beleérző ösztönnel nyomozza az immár jó százéves „jelenséget", szövevényét, labirintusait, gyakorta egymásnak ellentmondó ítéleteit.

Úgy tűnik, mintha Kovács Albert egész könyvén keresztül a klasszikus orosz irodalom első nyugati ismertetőjével, Melchior de Vogué-val vitatkoznék. Ez a francia szerző elmarasztalja Dosztojevszkij művészi formakészletét, szerinte az orosz író nem tekinthető zseninek, mert hiányzik belőle a lángelme két döntő kritériuma: a mérték és az egyetemesség. Perbe szállva ezzel a tétellel és sok régebbi és újabb árnyalatával, azt állítja, hogy Dosztojevszkij éppen hogy a formai tökély gazdag változatossága révén valósítja meg az orosz talajból sarjadt általános emberi jelzéseket. A monográfia fejezeteiben feltérképezi a műhelytitkokat, a szerkesztés mesterfogásait, témák, motívumok felbukkanását, búvópatakszerű eltűnését. A narráció törvényszerűségeit, szereplőit követi, alászáll az 'átkozott pszichológia' aknáiba, felsorakoztatja, de nem osztályozza a tudathasadásos alakok éjféli seregét, leereszkedik földalatti emberek kétes erkölcsű világába. A módszere az asszociatív-kontrasztív viszonyítás, amely használható eszköznek bizonyul addig a pontig, amíg Dosztojevszkij figurái a napvilágon mozognak, de amikor beáll a félhomály, az író átlép a rendkívüli, a groteszk, az abszurd világba, a kutató bizonytalanná válik, a sötétség beálltával, a misztikum, a vallásosság irracionális jelenségeivel szemben megtorpan. Mert Dosztojevszkijnél semmi sem fantasztikusabb a valóságnál, és semmi sem valóságosabb az álomnál. Itt úgy érezzük, hogy a kutató magunkra hagy, az eddig jól felfejtett narráció szűk terekbe torkollik, és az állandóan jelenlévő fluidum, az idő, a gyötrő létezés és a semmi viszonyát fejezi ki. Itt lehetne kifejteni, bizonyítani vagy cáfolni azt, hogy Dosztojevszkij az egzisztencializmus előfutára-e, de erre Kovács Albert már nem vállalkozik.

A szerző következetesen alkalmazza a formális elemzés módszerét, ennek segítségével igyekszik a szimbólumok mélyére hatolni. Látszólag eltekint a szövegelemek funkcióitól, de félszemével mindig a tartalomra kacsingat, hisz végső soron Dosztojevszkij eszmerendszerét akarja napvilágra hozni. De nem is lehet szigorúan elhatárolni a formai elemeket a tartalmiaktól, gyakran ugyanaz a struktúra hol formai, hol tartalmi szinten jelentkezik. Például mi az álom? Kovács egyértelműen a forma jelrendszerébe utalja. De a szerző idézte példák egyébről tanúskodnak: Raszkolnyikov álmában egy utcai fuvaros a járókelők segítségével különös kegyetlenséggel agyonveri legyengült, a terhét vonszolni képtelen lovát. Ez itt funkciója szerint művészi elem, a gyilkosságra készülő hős agyonhajszolt idegrendszerének az álomba való kivetülése. Ugyanakkor az álom az „Egy nevetséges ember álmá"-ban az eljövendő aranykor, az írónak a jövendőről vallott meggyőződésének eszmei foglalata, vagyis tartalmi struktúra.

A pusztán formai elemzés csapdát is rejt magában. Nem vitás, hogy Kovács Albert monográfiája a szerző szándéka szerint is teljes képet akar nyújtani a rendhagyó zseni jelrendszeréről, amely — mint minden nagy művészet — végső soron a valóságot fosztja meg a rárakódott fétisektől, a humánum segítségével emeli fel a sub specie aeternitatis síkjába. De az orosz író jelrendszerében bonyolult etikai értékskálák néznek egymással szembe, szerkezeti ellenpontozásai telítettek a legkülönfélébb megoldásokkal, a tucatszituációktól a legmagasabb feszültségű drámai helyzetekig. A formalista elemzés egyenlősít, azonos hullámhosszon tárgyalja a minőségileg nagyon is előtű struktúrákat. A monográfia, egyébként nagyon finom és ötletes elemzései azt sugallják az olvasónak, hogy Dosztojevszkij égboltján az egyes műalkotások azonos fényerősséget árasztanak, szinte valamennyi ugyanolyan értékrendbe tartozik: a *Bűn és bűnhődés* és az *Egy nevetséges ember álma*, a *Karamazov testvérek* és a *Kétéltű Goljadkin*, a *Félkegyelmű* és a *Feljegyzések az egérlyukból*, hisz a felsorolt művek mindegyikéből a formai eszközök végtelen arzenálja mutatható ki, s így aztán bátran tehetünk közéjük egyenlőségjelet. De ez a logika szerfölött félrevezető, a formalista szempontok mérőónja sokhelyütt rövidnek bizonyul a dosztojevszkiji mélységek fürkészésében.

Az eszmei szempontokat nélkülöző formai elemzés elégtelennek bizonyul, ha a kutató szembetalálja magát Dosztojevszkij egyik legnagyobb ellentmondásával, a hittételszerű vallásos meggyőződésével. Tolsztojjal ellentétben nemcsak a lelki istenkeresés hive, hanem a pravoszláv egyház dogmáinak kételymentes apologétája. De a messianisztikus struktúrák: legendák, istenkereső történetek, gyötrődő vallomások ugyanolyan stíluseszközökkel válnak művészi egységgé, mint a nagy realista tablóknál. Ezeknek felfejtéséhez sokkal bonyolultabb, polivalens tartalmi-formai elemzésre van szükség. Ennek illusztrálására hadd álljon itt egy példa: a *Karamazov testvérek* szövetébe beiktatott műlegenda, a *Nagy Inkvizitor* című, dogmatikus szempontból apokrif fejezet, a modern világirodalom egyik gyöngyszeme, az író filozófiai és lélektani remeklése. Kovács Albert mikroszkopikusan pontos és formailag tökéletes elemzése mindenben kifogástalan. Íme hogyan lett a 'szeretet közösségé'-ből az elnyomó egyház, a jól olajozott erőszak-gépezet, a csoda, a titok és a tekintély Caesar kardjává avatta a szeretetet. Ez a diagnózis vitathatatlan. De valami mégis hiányzik belőle. Az alkotó nemcsak a mindenkori erőszak-intézmények 'in statu nascendi' folyamatát mutatja be, hanem felcsap izgatott hitvitázónak is, kesztyűt dob az ún. ultramontán egyház (a római egyház) arcába: ezt ti csináltátok, ugyanakkor közvetett módon glorifikálja a bizánci ortodoxiát.

A két utolsó fejezet eleddig ki nem taposott csapáson indul el. A komparatisztika segítségével közelíti Dosztojevszkijt Csehovhoz és Blokhoz. Érintkezési pontokat, témaazonosságot, struktúra-fedéseket mutat ki igen szép számmal. Jól keze alá simult a monográfia egészén keresztül használt módszer, az asszociatív-kontrasztív viszonyítás. Tudor Vianut idézve, aki Dosztojevszkij jelentőségét abban látja, hogy a modern embert saját lelki identitásának a mélységeire ébresztette, a szerző megkockáztatja azt az állítást, hogy Csehov tovább ment ebben a vonatkozásban. Lehet, hogy ez igaz, lehet, hogy nem. Vitának nincs helye, mert úgy érezzük, hogy itt nem a ráció, hanem az érzelem érvel. Ettől függetlenül a végső értékelés nem lehet más, mint hogy az olvasó egy nagy szakmai erudícióval, élvezetesen megírt könyvet tart a kezében.

GALBÁCS MIHÁLY

Székely Nyelvföldrajzi Szótár

Összeállította Gálffy Mózes és Márton Gyula. Akadémiai Kiadó. Bp. 1987. 455 l.

Könyvükben a szerzők igen jelentős székely nyelvjárási szóanyagot tettek közzé mégpedig sajátos módon: egy új, kísérleti szótártípus keretében. „Egy szóföldrajzi szótár anyagának összegyűjtése nagymértékben hasonlít a nyelvatlasz anyaggyűjtéséhez" — írják a *Tájékoztató*ban (13), ezzel mintegy jelezve a nyelv-

földrajz és a szótártan összeegyeztetésének szándékát, de egyben nem vallják be, hogy a szóban forgó esetben az anyaggyűjtés nem egy „nyelvföldrajzi szótár", hanem egy székely táji nyelvatlasz összeállítása érdekében folyt. Ezt igazolják nemcsak az időközben megjelent tájatlasz-mutatványlapok (lásd *Mutatvány Csík és Gyergyó tájnyelvi atlaszából:* NyIrK. I [1957], 63—74 + 25 térképlap; valamint *Mutatvány a Háromszéki Tájnyelvi Atlaszból:* Aluta. 1970. 275—83 + 13 térképlap), hanem kétségtelenné teszi a gyűjtött anyag is, mely nem volt tekintettel a címszavaknak ilyenkor elengedhetetlen szótári formáira (l. például a *gyűjti, birkóznak, hazulról* alakot mint szótári címszót!). Ennek ellenére a legnagyobb elismerés illeti a szerzőket nemcsak a felbecsülhetetlen értékű székely nyelvjárási anyag összegyűjtéséért, hanem azért is, mert megtalálták a különböző, főleg anyagi okokból táji nyelvatlasszá nem szerkesztett nyelvjárási anyag közzétételének egyik — bár nem a legszerencsésebb — módját.

Búvárkodva a közölt anyagban nyilvánvalóvá válik, hogy a közzétett hatalmas nyelvföldrajz szóanyag nyelvjárási irodalmunk egyik legkiválóbbika. Gyűjtését a szerzők egy 894 címszóból álló kérdőfüzettel végezték a székely nyelvjárás valamennyi településén. A gyűjtők a háromszéki tájegységben 122, a csík-gyergyóiban 55, az udvarhelyszékiben pedig 128 településen fordultak meg. Kutatópont-hálózatuk tehát abszolút sűrűségű. A címszóknak megfelelően szócikké szerkesztett adathalmaz — ha a nyelvatlasznál kevésbé szemléletes módon is — lehetővé teszi annak vizsgálatát, hogy a kérdéses fogalmat a vizsgált terület egészén (a székely nyelvjárásban) milyen szavakkal (heteronimákkal) jelölik. Ezek a szavak a szócikk alapján területhez köthetők, nem kevés fáradsággal akár térképlapra is vetíthetők, s ennek alapján levonhatók a nyelvföldrajzi tanulságok is. Az anyag közlésmódja tehát kettős célt szolgál: a szótárit és a nyelvföldrajzit. Szótárszerűen követik egymást a jelentésnek megfelelő kérdőívbeli címszók; e címszók alatt ott találjuk a kutatott területen feljegyzett, a jelölés tagoltságát mutató heteronimákat, valamennyi nyelvjárási adatot. Az egyes címszavak alá bújtatott heteronimákra a hivatkozás utalószóval, szótári címszóval történik.

Anélkül, hogy a szerzők az anyaggyűjtésben végzett és ennek közzétételében szerzett különleges érdemeit, akár egy árnyalatnyival is kisebbíteni akarnám, éppen e munka alapján töprengtem azon, hogyan lehetne a tőlem gyűjtött romániai magyar nyelvjárások atlasza anyagát is hasonló módon, de mégis némi ésszerűbb változtatással közzétenni.

Mindenekelőtt, úgy vélem, el lehetne hagyni a kötöttségekkel járó „szótár" megjelölést. Ha címül nem „nyelvföldrajzi szótár"-t, hanem „nyelvföldrajzi adattár"-t írunk, ebbe belefér a gyűjtött anyag egésze, nem vagyunk kénytelenek kirekeszteni az alaktani és pusztán hangtani vizsgálódásra szánt címszavakat, illetőleg e kérdésekre adott feleleteket. Erre, sajnos — a címnek megfelelően — a Székely Nyelvföldrajzi Szótár szerkesztői rákényszerültek. Itt ugyanis a kétféle műfaj összeegyeztethetetlen: a hangtani és alaktani vizsgálat nem szótárba való, a nyelvföldrajzi vizsgálódásnak azonban igen fontos eleme. A 'nyelvföldrajzi adattár'-ba a kérdőfüzet címszavai és az alájuk besorolt nyelvjárási adatok nem szükségszerűen betűrendben, hanem — egy nyelvatlasz közlési módszeréhez hasonlóan — fogalmi csoportok szerint is követhetik egymást. Mind a címszavak, mind a címszavak alatt felsorakoztatott heteronimák és szinonimák a könyvhöz csatolt *szómutató* alapján természetszerűen visszakereshetők lennének. Ezzel egyben elkerülhető lenne a nyomdai szempontból nemkívánatos „nyelvföldrajzi szótár" tükrének csupán féloldalát kitevő sok-sok utalószó. Az itt nyert hely felhasználható lenne a terület tárgyi néprajzából vett szemléltető rajzokra, az egyes címszavak alá tartozó nyelvjárási anyag jobb, világosabb tagolására. A Székely Nyelvföldrajzi Szótárban a címszó után a nyelvföldrajzi adatok minden tagolás nélkül követik egymást. Ugyanazon szó, vagy ugyanazon szónak valamely hangváltozata többször is előfordul, mert a szerzőket az az szempont vezette, hogy az egy helységben előforduló szinonimák vagy hangtani megfelelőik egy helyütt maradjanak. Úgy vélem, nincs erre szükség. Gyakorlati példaként említhetem a *koca* (disznó) címszót. A fogalomra a székely nyelvjárásban ezeket a szavakat jegyezték fel a gyűjtők: *koca, eme, gőlye, gönne, anyakoca, anyagőlye, anyadisznó.* Ha ezeknek a heteronimáknak hangalakváltozatait külön bekezdéssel sorakoztatom fel, mindjárt kitűnik a fogalom szótani tagoltsága. Aki az adattárhoz nyúl, az vagy azt keresi, hogy a fogalomra milyen szavak szolgálnak, vagy azt, hogy — tegyük fel — a

gőlye szó milyen területen, milyen izoglosszák között hallható. Megközelítheti a terület felől az anyagot, ha arra kíváncsi, hogy mondjuk a H 76-os kutatóponton mi a 'koca' jelölője. A heteronimák bekezdéssel elkülönített csoportjában a jelzetet keresi; ezt pedig esetünkben megkapja mind a *gőlye*, mind a *koca* adatai között. Az adatot a heteronimák közül kiemelve, kitűnik, hogy a kérdéses faluban (a H 76-os kutatóponton) a fogalmat két szinonimával, a *gőlye* és a *koca* szóval egyaránt jelölhetik.

A Székely Nyelvföldrajzi Szótár felbecsülhetetlen értékű anyagot szolgáltat a székely nyelvjárások szókincséről, a fogalmakat jelölő heteronimákról és szinonimákról és ezek hangalakváltozatairól. Reméljük, hogy a szótár adatai egy szinesen értelmező monográfiában életre kelnek. Éppen ez a munka hívja fel erre a figyelmet, és egyben lehetővé is teszi az oly időszerű székely nyelvjárási monográfia megírását.

MURÁDIN LÁSZLÓ

VASILE BREBAN, **Dicţionar general al limbii române**
Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, [Bucureşti], 1987, 1156 l.

A román szótárirodalomban az utóbbi négy évtizedben nem volt példa arra, hogy egyetlen szerző vállalkozzék értelmező szótár szerkesztésére. Mint ismeretes munkaközösség szerkesztésében készült a DLRLC. (1955—7.), a DLRM. (1958.), és a DEX. (1975.) is. Éppen ezért rendhagyó és jelentős a nagy tapasztalatú, szakavatott lexikográfus, Vasile Breban teljesítménye, hiszen ő alig több, mint egy évtized alatt két értelmező szótárral gazdagította a román szótárirodalmat. Már önmagában is sokatmondó az a tény, hogy a kisebb terjedelmű munkája, a *Dicţionar al limbii române contemporane* (A mai román nyelv szótára) megjelenése után (1980.), a kiadó vezetőségétől egy újabb, a román nyelv szókincsét tüzetesen bemutató szótár megszerkesztésére kapott megbízatást. Így született meg, Vasile Breban szótárírói tevékenységének méltó betetőzéseként, a *Dicţionar general al limbii române* (A román nyelv általános szótára).

Amint az elmondottakból kitűnik, az új szótár szervesen beleilleszkedik az általános értelmező szótárak sorába. Ez a lexikográfiai munka — elődeihez hasonlóan — határozottan gyakorlati jellegű, és az a rendeltetése, hogy az olvasók legszelesebb rétegeinek művelődési igényeit kielégítse. A szerző ezért nagy gondot fordított a címszójegyzék összeállítására. Ez egybként is nagyon fontos feladat, mert — amint ismeretes — a címszóállomány lényegesen meghatározza minden szótár arculatát. A feladat megoldásában Vasile Breban — az előszó tanúsága szerint — a szótárhasználók széles rétegeinek az igényeit tartotta szem előtt, s ennek megfelelően minden tevékenységi területről vett fel szavakat a jegyzékébe. Szótára törzsanyagát természetesen a köznyelvi szavak alkotják, de szép számban találhatók benne tájszavak is. Ezek általában nagyobb területen élnek, és elismert írók műveiben is előfordulnak. Ugyancsak a művelődési igények kielégítése céljából elavult szók is kerültek a szótárba, mivel ilyen szavakkal gyakran találkozhat az olvasó szépirodalmi, történelmi, népköltészeti meg más munkákban egyaránt. És végül a szótárban feldolgozott, mennyiségileg is jelentős, újonnan átvett nyelvi elemeket, az úgynevezett neologizmusokat kell megemlítenem. Ezek — amint a szerző írja — nagyrészt tudományos műszók, a román tudományos terminológia fontos és szükséges elemei, a tudományos haladás jelentős nyelvi tényezői (vö. Prefaţă, 5).

A címszójegyzék összeállítását a szócikkek megszerkesztése követi. Az értelmező szótárban a szavak szótári feldolgozásának legfontosabb eleme — a mű jellegének megfelelően — az értelmezés. Ezt a tényt hangsúlyozva a szerző mindvégig arra törekedett, hogy a rendelkezésére álló forrásmunkák (általános értelmező szótárak, szakszótárak, lexikonok stb.) felhasználásával megfogalmazott értelmezései helyesek legyenek, és (főleg a tudományos műszók esetében) a tudomány mai fejlettségének a színvonalát is tükrözzék. A szerző a munkának ebben a szakaszában — saját bevallása szerint — nagyon jól tudta hasznosítani több évtizedes szótár- és lexikonszerkesztői tapasztalatát, ezért csaknem minden értel-

mezése pontos és közérthető. Igaz, olykor a tömörség rovására megy, hogy olyan, inkább lexikonba illő tárgyismereti tudnivalókat is közöl — főleg a szakszerűség túlzott erőltetésének következményeképpen —, amelyek fölöslegesek vagy legalábbis nem feltétlenül szükségesek a jelentések azonosításához és egyértelmű megkülönböztetéséhez. Pedig az általános értelmező szótárnak — a szakszótáraktól és lexikonoktól eltérően — még a szaknyelvi szavak esetében is csak annyi tárgyismereti adatot kell közölnie, amennyi a velük jelölt fogalom felismeréséhez és körülhatárolásához szükséges. A szótárban szemelgetve találtam néhány nem szabatos értelmezést is. Például a hónapok neveit értelmezve a szerző közli, hogy a szóban forgó hónap az év hányadik hónapja és hány napból áll. A második ismérv nem relevans, az értelmezést nem teszi pontosabbá, ezért törülni kellene.

A szócikkeknek az értelmezést követő szerkezeti egysége a szóhasználat nyelvi szemléltetését tartalmazza. A nyelvi szemléltetésre — a szótár megszabott terjedelme miatt — természetesen csak nagyon indokolt esetben kerülhet sor. Ez történhet példamondatok, irodalmi és népköltészeti alkotásokból vett idézetek segítségével egyaránt. A példamondatok elsősorban az úgynevezett formaszók nyelvi szerepét szemléltetik, az idézetek pedig egyrészt bizonyos értelmezések megértését segítik elő, másrészt az átvitt jelentések és az elavult szók használatát világítják meg.

A szótárról kialakuló kép teljesebbé tétele érdekében szólnom kell még a szócikkek etimológiai részéről is. A címszavak eredetére vonatkozó hosszabb-rövidebb megjegyzések, utalások — az előszó szerint — olvasói kívánságra kerültek a szótárba. Éppen ezért érthető, hogy a szerző, a korábbi szokástól eltérően, csak a biztos etimológiákat közli. Az etimológiai rész ebben a szótárban nem a szócikk végén található, hanem közvetlenül a címszó és a szófaji meghatározás után van besorolva. A szerző formai újítása elsősorban az etimológiai rész fontosságára, megbízhatóságára hívja fel a figyelmet, és ugyanakkor felfogható burkolt kritikának is. Megoldását megsem tartom szerencsésnek, mivel az etimológiai fejtegetések egyrészt megtörik a szócikkek szerkezetét, másrészt pedig zavarólag hatnak azáltal, hogy megelőzik az értelmező szótár legfontosabb elemének tekintett értelmezést.

Befejezésül hangsúlyoznom kell, hogy az itt bemutatott román értelmező szótár alapos, kidolgozott munka, mely — a szerzői szándéknak megfelelően — hatékonyan fogja szolgálni a nyelvi műveltség gyarapítását, ápolását.

SZÁSZ LŐRINC

BÜKY BÉLA, **A pszichikumra vonatkozó szókincs korai rétege a magyarban**
Akadémiai Kiadó. Budapest, 1986. 189 l.

A magyar onomasziológiai vizsgálatok sorában megkülönböztetett érdeklődésre tarthat számot Büky Béla munkája, amely a legfőbb lelki funkciók és működésterületek magyar megnevezéseinek történetét tárja föl. A pszichikumra vonatkozó magyar szóállomány történeti kutatásának alapját Kornis Gyula vetette meg a század elején a magyar bölcseleti műnyelv fejlődéséről szóló tanulmányával. Sajnálatos azonban, hogy ez az igényes munka figyelmen kívül hagyja a magyar nyelvfejlődés egyik legfontosabb szakaszát, a régi nyelvemlékek korát. Érthető tehát, hogy Büky épp ezt a korszakot állítja monográfiájának középpontjába, a Bécsi-, Müncheni- és Apor-kódex (az ún. Huszita Biblia = HtB.) szókészletére alapozva sikeresen deríti föl a lélekfogalom és a legfőbb pszichikai teljesítmények magyar nyelvi megnevezésének kezdeteit.

A monográfia négy nagy egységből áll. Az első gazdag művelődés- és vallástörténeti háttérrel vázolja föl a HtB.-t megelőző évszázadok idevágó nyelvi tanulságait. Büky meggyőző érvelése szerint az ősvallási fogalomkészlet folyamatossága a kereszténység fölvételével durván megtört. Számos szó (pl. *rejt, rűtet* 'révület'; *mondék, szózat; melegség, reg; küzdés* stb.), ami a sámánizmus világképe folytán a pszichikai szókészletbe tartozott, később már elvesztette pszichikai vonatkozását. Az ősvallás megfelelő fogalmi állománya fokozatosan veszít gazdagságából, az összefüggő fogalmi rendszer megbomlik, fontos elemei kihullanak, mások elhomá-

lyosulnak, a kereszténység viszont még nem hoz magával megfelelő mennyiségű lexikai elemet az eltűnő szókészlet helyébe. A szentírásszövegek magyar tolmácsolásának visszatartásával s az idevágó szavak és kifejezések tudatos kerülésével az egyház maga is hozzájárult e szókincsszegényedéshez. Így például a szerző tudatos szómellőzés következményének tekinti, hogy a lélek fogalmára vonatkozó korábbi szavak helyett (*bél, jonh, vese* stb.) idővel csak egyetlen szó, a finnugor korba visszanyúló ősi *lélek* szavunk kezd szerepelni.

A nyugateurópai nyelvi fejlődéssel szemben, amelyben a pszichikumra és annak elemeire, funkcióira vonatkozó szóanyagot a lovagi költészet (Roland-ének), az etikai vagy filozófiai vonatkozású epika (Chauser: Canterbury Tales), esetleg a fejlett szerelmi líra (Petrarca versciklusa) segített kimunkálni, a magyar pszichikai szókincs előzménye elsősorban a magyar nyelvű vallási tárgyú fordításirodalomban keresendő. Magyarországon a vallásos ideológiai formában jelentkező társadalmi, világiasodási mozgalmak hatására kiemelten fontos szerephez jutott. Ez a körülmény lett az előidézője annak, hogy a magyar bibliafordítások szövege nemcsak a köznyelv, hanem a magyar irodalmi nyelv alakulására is erőteljesebb hatást gyakorolt, mint a nyugat-európai országokban. A HtB. volt az, ami a magyar nyelvet az elvont fogalmak, a lelki életre vonatkozó szavak és kifejezések szempontjából mintegy megújította. A könyv törzsanyagát kitevő következő két fejezet elemző bemutatását nyújtja ennek a tudatos nyelvújításnak, amelyre magyar vonatkozásban Kazinczy Ferencig nincsen példa.

A második rész a HtB. szókincsére vonatkozó kutatási eredmények kritikai áttekintésével indul. A szerző számba veszi a HtB. eredetére, keletkezésére vonatkozó szakirodalom szótörténeti tanulságait. Állást foglal amellett, hogy az első magyar bibliafordítás huszita elveket valló papok munkája, s Károly Sándorral és Végh József Mihállyal egybehangzóan elveti a patarén — katar eredet kérdését. A téma szempontjából igen fontos állásfoglalás ez, hiszen a szerzők hitbeli álláspontja jelentős mértékben meghatározza, hogy az egyes szavaknak milyen jelentést, illetőleg jelentéseket tulajdonítottak.

A mintegy ötven lapnyi adattár alapján a szerző nyomon követi az ősvallási képzetek nyomait a fordítók pszichikai fogalomrendszerében, körvonalazza az érintett szóállomány viszonyát a korábbi magyar nyelvemlékek hasonló anyagához, és a tulajdonképpeni onomasziológiai elemzés eredményeként fölvázolja a pszichikumra vonatkozó szóállomány módosulásának alapvető fejlődési irányát. Az elemzésből kitűnik, hogy e nyelvemlék megszületése folytán jelentősen gazdagodott a magyar szókészlet: részben a fordítók maguk alkottak új szavakat, részben régi szavakat foglaltak le pszichikai fogalmak számára. Zsoltárfordításuk révén az érzelmi élet szókészlete is árnyaltabbá vált, valamint az erkölcsi megnevezések is jelentős mértékben gazdagodtak (ugyancsak önálló szóalkotások és jelentésképzések révén). Azok a szavak pedig, amelyek ilyen jelentéskörben már korábban használatosak voltak, esetenként e jelentésfunkciójukban a HtB. által jelentős megerősítést nyertek. Büky kimutatja, hogy Tamás és Bálint érdeme, hogy számos, korábban már meglevő magyar szónak, kifejezésnek ők kezdeményezték először speciális jelentésre való lefoglalását. Így például a *tulajdon* szó 'tulajdonság, jellemvonás' jelentésben náluk használatos elsőként. A *háborodottság* szóval pedig ők jelölik először az 'elmeháborodottság' fogalmat, noha ez a szó olykor a 'lelki megrázkódtatás' jelentésben is előfordul náluk. Nyelvükben lényegesen gazdagabban és árnyaltabban jelentkeznek az érzékelés szavai is, mint a korábbi nyelvemlékekben. Nyelvújításuk tudatosságát igazolja, hogy számos olyan szó van, ami első adatként tűnik föl a HtB.-ben akár a pszichikum egészének, akár az érzékelés, a figyelem, az emlékezet és a felejtés, az értelem és a gondolkodás, a tehetség és a képesség, a lelki egyensúlyhiány s végül a különleges lelki jelenségek megnevezésére.

A könyv zárófejezete a tárgyalt történeti-pszichológiai szóanyag továbbélését követi nyomon. Kiindulópontja Hexendorf Edit megállapítása, amely szerint a HtB. már a kódexek korában hatott egyéb írásbeli alkotásokra. Büky időben tovább követi ezt a folyamatot, megvizsgálva a HtB. és a nyomtatott könyvek szóanyagának viszonyát. Így kerít sort a Sylvester János Vy Testamentumával, valamint a Károlyi és Káldi-féle fordítással való összevetésre. Kimutatja, hogy Káldi György föltétlenül ismerte a HtB. szövegét, s ez a Káldi-féle fordítás révén igen széles körű hatást gyakorolt a vizsgált szóállomány fejlődésére. A szerző földeriti a HtB. pszichikai vonatkozású szóanyagának a nyelvújítás idején való újraéledését s en-

nek méreteit is (*elméjű* > szabad elmű stb., *elme, szellet* > szellem, *személy* > személyiség, *tulajdon* ~ *tulajdonság* szavak felújítása mellett, az *erő*, az *ész*, a *gondolat*, a *kéj* stb. szavak összetételek előtagjaként jutottak széles körű használathoz a nyelvújítás idején).

Büky feleletet ad arra is, hogy a vizsgált szavak némelyike miként épült be a jelenkori pszichológiai szókincsbe. Véleménye szerint ebben különös érdeme van Ransburg Pálnak, aki a kódexirodalomra tudatosan utalva élesztette föl az *elme* szót, sőt segítségével sok szakszónak számító összetételt is teremtett. A HtB.-ben tömegesen előforduló szervmegnevezésekből keletkezett pszichikai jelentésű szavak (pl. *bél, has, vese* stb.) ritkábban jutottak el a mai lélektani szaknyelvbe való beépülés lehetőségéig. Mégis például a *személy, személyiség, szemlélet* a *szem*-re, a *figyelem* a *fül*-re vezethető vissza. A HtB.-ben jelentkező szó- és kifejezés-alkotások közül elsősorban azok válhattak ma is elfogadott pszichológiai megnevezésekké, melyek az általuk jelölt pszichológiai fogalmat (mint elvont, vagy részben elvont jelentést) fiziológiai folyamat-megnevezéssel kívánták visszaadni. Például az *érzelem*, a HtB.-ben feltűnő *emlékezet*, illetőleg *feledet* származékok alapszava, feltehetőleg szintén cselekvést jelölő ige. Ugyanígy vélekedik a szerző az *akarat* szóról is, amelynek sajátos jelentésű használata és *akaratos* származéka szintén a HtB.-ben jelenik meg először. Igei-fiziológiai tartalmat jelöl a *tehetség* és a *készség* lélektani műszavak alapszava is.

Büky Béla könyve meggyőzően igazolja, hogy e huszita ihletettségű bibliafordítás a magyar pszichológiai műnyelv előtörténetének egyik legfontosabb írásos emléke. A nyelvtörténet és a történeti pszichológia határterületén járva a szerző hatalmas anyagismeretről, sokirányú tájékozottságról és eleven problémaérzékenységről tesz tanúbizonyságot. A HtB.-ből általa felszínre hozott eszmék és adatok jelentősen gazdagítják s helyenként új megvilágításba helyezik a magyar pszichológiatörténet korai szakaszát számos pszichikai, illetőleg pszichopatológiai jelenség korai megnevezésének földerítésével.

P. DOMBI ERZSÉBET

Teorii ale limbajului. Teorii ale învăţării

Dezbaterea dintre Jean Piaget şi Noam Chomsky. Studiu introductiv: Călina Mare. In româneşte de Ecaterina Popa, Ioan A. Popa, Mihaela Toader, Tiberiu Toader. Editura politică. Bucureşti, 1988. 632 l.

A kötetből megismerhetjük a mai nyelvtudomány és lélektan legérdekesebb elméletét, egyben legfontosabb tudományközi tendenciáit. Maga a fordításban közölt anyag a szóban forgó elméleteknek is az újabb eredményeit foglalja magában, egészen pontosan (1) a generatív nyelvelmélet megteremtője, Noam Chomsky és a genetikus lélektan alapítója, Jean Piaget közötti vitát, amelybe több szakember is bekapcsolódott (a vitát 1975 október 10—13 között rendezték Abbaye de Royaumont-ban), valamint (2) egy még 1975-ben elkezdődött vitasorozatot, amelyben Chomsky, Putnam, Fodor és Mehler vett részt. A kötet természetszerűleg ennek a kettősségnek megfelelően tagolódik két részre és azon belül tizennyolc fejezetre. Mindezt több előszó vezeti be: Călina Mare (Deschideri spre psihologia cunoaşterii), Massimo Piattelli-Palmarini (Prefaţă, amit a francia kiadás elé írt), ugyanő (Din Prefaţa la ediţia americană), Howard Gardner (Din Cuvînt înainte. Maturizarea cunoaşterii), Massimo Piattelli-Palmarini (Introducere. Despre „Nucleul dur" al programelor ştiinţifice).

Az első rész (amelynek címe csak ennyi: A vita) a két tudós közötti vita és az ehhez kapcsolódó véleménynyilvánítások anyagát foglalja magában. A tulajdonképpeni vitaindítást az első fejezet két részlete tartalmazza: Az ismeretek pszichogenezise és ismeretelméleti jelentősége (Piaget), valamint A megismerési struktúrákról és fejlődésükről (Chomsky). A hozzászólásokat tartalmazó fejezetek főbb témái a következők: a velünk született tulajdonságok, a mesterséges intelligencia, a megismerési sémák és a nyelv elsajátításával való kapcsolatuk, a nyelv-

nek a megismerésben játszott szerepe, filogenezis és megismerés, a megismerés és a 'szemiotikai funkció' stb. E rész fejezetei a vita kronológiai sorrendjét követik. Így mindegyik esetben jól ki lehet venni, hogy mihez ki szólt hozzá.

A második rész címe: A velünk született tulajdonságokra vonatkozó magyarázatok logikájáról. Ahogy ebből a címből is kitetszik, itt a fő kérdés annak a különböző szempontú (nyelvi, nyelvlélektani, ismeretelméleti) megvilágítása, hogy tulajdonképpen mi is a 'velünk született tulajdonság', és hogy ez miért az. Ezekben a vitákban Chomsky és Piaget jelentőségének, hatásának a méltatása is fontos témaként szerepelt. Különben a második rész öt fejezete lényegében nem más, mint — ahogy Palmarini állítja — „a vita vitája" (26). Így például az egyik fejezet címe: Putnam megjegyzéseinek vitája.

A vitákból világosan kiderül, hogy lényegében két felfogási rendszer, két eltérő tudományos program, korunk két tudományos forradalmának, két új paradigmájának a szembesítéséről van szó. A vita alapja valóban Chomskynak a 'velünk született tulajdonságok' köré fonódó nyelvelmélete és Piaget ismeretelméleti konstruktivizmusa közötti szemléletbeli különbségek. És ami legalább ennyire fontos, nagyon jól láthatjuk, hogy hogyan nyilvánul meg e két felfogási rendszer a különböző tudományokban, mindenekelőtt azokban, amelyeket újabban az ember-, illetőleg az élettudomány körébe sorolnak, mint amilyen például, az etológia, az ideggyógyászat, állatlélektan, a megismerés antropológiája, mesterséges intelligencia, automataelmélet, a mentális folyamatok filozófiája, nyelvlélektan, logika, matematika, biológia (főleg a neurobiológia).

Ezt az erőteljes interdiszciplináris jelleget a vitában részvevő, a szóban forgó tudományokat képviselő szakemberek nem kis létszáma is jelzi, mindenekelőtt: Jerry Fodor (nyelvtudomány), Massimo Piattelli-Palmarini, Dan Sperber, Stephen Toulmin (szociológia), Scott Atran, Maurice Godelier, Thomas de Zengotita (antropológia), Norbert Bischof, Bärbel Inhelder, David Premack (lélektan), Hilary Putnam (filozófia), Guy Cellérier, Jacques Mehler (ismeretelmélet), Antoine Danchin, Dieter Dütting, François Jacob, Jean-Pierre Changeux (biológia, molekuláris biológia, neurobiológia), Jacques Monod (orvostudomány), Jean Petitot, Seymour Papert (matematika).

Ennyit a kötet tartalmáról. Jelentősége ennyiből is minden kétséget kizáróan kiderül. Külön is szólnunk kell a kötetről mint (angolból és franciából való) fordításról. A négy fordító (Ecaterina Popa, Ioan A. Popa, Mihaela Toader, Tiberiu Toader) munkájáról elismerőleg nyilatkozhatunk (a továbbiakban csak az angolból fordított fejezetekkel foglalkozom). Mindenekelőtt arra kell gondolnunk, hogy a fordítóknak sok nehézséggel kellett megküzdeniök. A két nagy tudománykör olyan műszavait, sőt hosszabb kifejezéseit kellett lefordítaniok, amelyek azelőtt a román nyelvben, a román nyelvű nyelvészeti szakirodalomban nem voltak forgalomban, például: inneitate (422), inneism (191), preformare (101), inteligență senzoriomotorie (115), starea staționară (118), gramatică intern reprezentată (118), copil 'nonstructurat' (121), condiția subiectului specificat (124), teoria minții (140), teoria dublului impas (290), abducție (142), nucleul fix (159), metaîntrebare (161), fenocopie (163), funcție declanșatoare (271), bucle de retroacțiune (283), mutație șovăitoare (339).

Hogy az idetartozó műszavak mennyi nehézséget okozhatnak elsősorban újszerűségükkel, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az utóbbi időben a generatív grammatikában épp az egyik alapfogalom megnevezése változott meg: a korábbi 'mélyszerkezet' helyett Chomsky újabban 'kezdő kifejezés jelölőt' mond. Érthető tehát, hogy a kötet olvasása során gondolnunk kell a fordítás nehézségeire, a fordítók dicséretes munkájára, a fordítás jó minőségére, hisz odaadó tolmácsoló munkájuknak köszönhetjük, hogy ez a szaktudományilag olyannyira értékes vitaanyag hozzáférhetővé vált a román olvasó számára, hogy így ismertté tettek olyasmit, amiről eddig alig tudtunk. Mindenképpen állíthatjuk tehát, hogy az ismertetett kötet román nyelven való megjelentetése kétségkívül produktív ötlet eredménye. Mindebben külön nagy érdeme van Ioan A. Popának, aki a kiadás előkészítésében a fő szerepet vállalta magára. Hinni szeretném, hogy a kötet iránt érdeklődők nem fognak csalódni sem tartalmasságában, sem pedig a fordítás jó minőségéből következő érthetőségében.

SZABÓ ZOLTÁN

NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK
XXXIII. évf. 1989. 1. szám

HÍREK

ALEXANDRU GRAUR
1900—1988

A román nyelvtudomány legnagyobb nemzedékének tagjaitól búcsúzunk mostanában a folyóirat lapjain. A tudomány művelőjeként, szervezőjeként és népszerűsítőjeként, nyelvművelőként és nevelőként még ebből a nemzedékből is kimagaslik a most elhunyt Alexandru Graur akadémikus személyisége.

Hazai klasszika filológusi képesítése után a Sorbonne-on folytatja tanulmányait olyan neves nyelvtudósok irányítása alatt, mint A. Meillet, E. Vendryes, M. Roques, J. Bloch. Itt is doktorál 1929-ben egy indogermanisztikai *(Les consonnes géminées en latin)* és egy román nyelvészeti értekezéssel *(Nom d'agent et adjectif en roumain)*. Ugyanebben az évben szerez diplomát az École des Hautes Études-ön (dolgozatának címe: *I et V en latin*).

Itthon előbb, több mint két évtizeden át, középiskolai tanár, majd 1946-tól 1970-ig, nyugdíjazásáig a fővárosi egyetem tanára, közben a filológiai kar dékánja, 1955 és 1974 között pedig az Akadémiai Kiadónak is igazgatója. Hazai és külföldi tudományos társaságok tagja, állami és akadémiai díjak kitüntetettje.

Indogermanisztikai iskolázottsága ellenére tudományos munkásságában román nyelvészeti és általános nyelvészeti kutatásai dominálnak. Al. Rosettivel közösen írt munkában elsőként vázolták föl a román nyelv fonológiai rendszerét (*Esquisse d'une phonologie du roumain*, 1938). Egy 1954-ben megjelent dolgozatában viszonylag egzakt kritériumok alapján körülhatárolta a román nyelv alapszókészletét, azt az 1419 szót, amely a legrégibb, legállandóbb része a román nyelv szókincsének, és amely a szóalkotásban és a frazeológiai egységekben is a legnagyobb szerepet játszotta. A lexikológia iránti mély érdeklődését jelzi etimológiai munkássága is (*Etimologii româneşti*, 1963; *Alte etimologii româneşti*, 1975), valamint névtani szintézise (*Nume de persoane*, 1965). Egész pályáját végigkíséri a román nyelv korai történetével való foglalkozás, elsősorban annak vizsgálata, hogyan élt tovább a latin nyelv a románban (*Evoluţia limbii române. Privire sintetică*, 1963; *La romanité du Roumain*, 1965). Jelentős nyelvtudománytörténeti (*Scurtă istorie a lingvisticii*, 1961, Lucia Walddal) és általános nyelvészeti munkássága is (*Studii de lingvistică generală*, 1960). Szerzői kollektívák szervezőjeként, irányítójaként két általános nyelvészeti szintézist is megvalósított: az először 1958-ban, majd később több kiadásban is megjelentetett, egyetemi tankönyvnek szánt *Introducere în lingvistică* című kiadványt (ezt 1974-ben Berlinben is kiadták német nyelven), majd 1972-ben a nagy általános nyelvészeti kézikönyvet *(Tratat de lingvistică generală)*.

Alkalmazott nyelvészeti munkássága kiterjedt a tudománynépszerűsítésre, a nyelvművelésre, a helyesírás kérdéseire stb. Talán a legismertebb, legnagyobb hatású nyelvművelő volt, nemcsak írásban, hanem élőszóban is, 1945-től ugyanis ő vezette a román rádió 'Limba noastră' című rovatát.

Hosszú életút, tartalmas, eredményekben gazdag tudományos pálya zárult le Alexandru Graur halálával. Ő is azok közé tartozott, akknek teljesítménye nem egy emberre méretezett, emiatt haláluk a tudomány sorsát is befolyásoló nagy veszteség.

PÉNTEK JÁNOS

GÁLFFY MÓZES
1915—1988

Volt tanítványaként úgy él bennem, mint a rendszeresség, zártság, az aprólékosságig menő pontosság, a kimérten beszélő, a nyelvi szabályokat szinte kinosan betartó nyelvészprofesszor típusa. Ahogyan kifogástalan, pasztell színű ruháiban már a becsengetés pillanatában megjelent óráin, s a nyelvtani tudnivalókat pontokba és többszörös alpontokba foglalva felsorakoztatta, a hallgatóban azt az érzést keltette, hogy mindez — az előadó, a nyelvtani szabályrendszer — maga a tökéletesség. A múló évekkel azonban a zárt, de az élettől megkoptatott egyéniségén meg-megnyíló réseken betekintést engedett egy tanári és tudósi pálya küzdelmeibe. S most, hogy utolsó útjára kísértük, vele temettük a még a háború előtt kiforrott erdélyi magyar nyelvésznemzedék utolsó tagját.

Pályája töretlen vonalú, bár az aprólékosságig menő pontossága, tűnődései miatt, tudásához, ismereteihez mérten kevésbé termékeny. Egyetemi tanulmányait városunkban, Erdély egyetemi központjában végzi. Itt zajlik további pályája is. Az egyetem elvégzése után egy évig (1939/40) felügyelőtanár, majd ugyanitt magyartanár (1940/41). A nyelvészet iránt már itt megmutatkozó vonzalma következményeképpen 1942 és 44 között az Erdélyi Tudományos Intézet munkatársa. A háború befejeztével a helyi egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékére kerül, s 1946/56 között egyetemi adjunktus, majd 1970-ig előadótanár, s mint egyetemi tanár vonul nyugállományba 1980-ban. Az egyetemen kezdetben fonetikát, nyelvhelyességet tanít, majd önálló kurzusként a mai magyar nyelvet adja elő.

Tudományos tevékenysége három irányban bontakozik ki. Fő kutatási területe a magyar nyelvjárástan, mint egyetemi előadó a leíró nyelvtanban mélyed el, s ezzel párhuzamosan egyike a leggyakrabban cikkező gyakorlati nyelvművelőinknek is.

Mint nyelvjáráskutató — túlzás nélkül állíthatjuk — a települések százait járja be. A kiindulópont a Gálffy-ősök lakta aranyosszéki falu volt, ahol 1937—38-ban végez gyűjtést. Eredménye egy hangtani tanulmány: *A magán- és mássalhangzók állapota a szindi népnyelvben* (MNny. II [1940], 183—94). Mint az ETI munkatársa bekapcsolódik a „Borsavölgyi Kutatások" nevet viselő tervezett monográfiasorozat munkálataiba. Az itt végzett gyűjtőmunkája anyagából máig is csupán egyetlen tanulmánya jelent meg, a *Keresztneveink becéző alakjai a Borsavölgyén* (Kvár, 1944). Az ekkor meginduló Kalotaszeg és vidéke tájі nyelvatlasz előmunkálatai közben megírja doktori értekezését *A kalotaszegi Magyarbikal népnyelvének névszótövei* (MNny. IV [1942], 90—146) címen. Ezidőtájt kezdődik el a közösen végzett nagyszabású nyelvföldrajzi gyűjtőmunkája. Bejárja Kalotaszeg és a Borsa völgye 57 települését (l. *Huszonöt lap „Kolozsvár és vidéke népnyelvi térképé"-ből* [EM. XLIX, 424—63 + 25 térkép], valamint *Tájszók Kalotaszegről és környékéről* [1965]). Nyelvföldrajzi kutatómunkáját jelzi a moldvai és a székelyföldi gyűjtés. Az előbbiben 91, az utóbbiban 326 falut jár be. Míg a moldvai anyagból csak résztanulmányai jelentek meg, a Márton Gyulával közösen végzett székelyföldi gyűjtés egészében napvilágot látott *Székely Nyelvföldrajzi Szótár* címen (Bp., 1987). Nyelvjárástani munkájához tartozik egy készülő Felső-Maros menti falu nyelvjárási monográfiája, melyből szintén csak részletek láttak napvilágot (pl. *Tájszótípusok a marosmagyarói nyelvjárásban*. NyelvTan — 1980. 35—50).

Tudatosan időztem talán többet nyelvjáráskutatói tevékenységénél. A kutató nyelvész szenvedélye ugyanis itt mutatkozott meg leginkább. Természetszerűleg a mai magyar nyelvhez, a leíró nyelvtanhoz fűződő több évtizedes oktatómunkája sem csupán tanítványaiban hagyott nyomot. Az itt végzett kutatásait jelzi a munkatársaival megírt összefoglaló munkája (*A mai magyar nyelv kézikönyve*. Buk., 1971), a sikerkönyvnek számító *Nyelvi forma — nyelvi érték* (Buk., 1972) című könyve és számos, a leíró nyelvtanhoz fűződő résztanulmánya is. A szintén közösen írt helyesírási szótárai tevékenységét már a gyakorlati nyelvműveléshez fűzik. Napi-, hetilapokban és folyóiratokban évtizeden át folyamatosan ír nyelvművelő és tudománynépszerűsítő cikkeket.

Mindig zárkózott, már-már magányos embernek tűnt fel nekünk Gálffy Mózes, mégis mindannyiunk szeretett „Mózsi"-ja volt. Talán ez a magányosság tolta mindig a közösségi vállalkozások felé. Közösségben gyűjtött, társszerzőkkel írta

könyveit, tanulmányait. Ezt a tulajdonságát akkor fedeztem fel benne, amikor közösen szerkesztettük az *Anyanyelvünk művelése* (1975) című kiadványt. A könyv terjedelmének felét játszva megtölthette volna saját cikkeivel. De nem, ő arra törekedett, hogy egy-két cikk erejéig valamennyi romániai magyar nyelvész szerepet kapjon benne, hogy mintegy seregszemleként, ime itt vagyunk mi mind, kiknek — mint neki is — anyanyelvünk sorsa szívügye.

MURÁDIN LÁSZLÓ

TEISZLER PÁL
1932—1988

Az utolsó értesülésünk ez volt róla: úgy halt meg, ahogy élt, csendesen. — Csendesen, ahogy hozzá illik. Most nehéz elhinni, hogy többé nem jön közénk, hogy többé nem gyújtja meg a cigarettáját, beszélgetéseink alkalmával nem viszi többé az ajtó mellé a székét, hogy a füstöt kifelé fújhassa. Nagyon ritkán szólalt meg, csakis akkor, ha lényegeset, fontosat tudott mondani. De akkor is halkan, mintha félt volna. De nem tőlünk, csak önmagától félt. Rettegett attól, nehogy pontatlan legyen, nehogy félreértsük. Pedig sohasem volt oka rá. Ő volt közöttünk a legpontosabb, a legmegbízhatóbb, ő volt az, akire bármikor lehetett számítani. De ezt csak közvetlen környezete tudta róla.

Teiszler Pál 1955-ben szerzett tanári oklevelet a Bolyai Tudományegyetem magyar nyelv és irodalom szakán. Azóta haláláig, harmincöt esztendőn át dolgozott egyfolytában az egyetem Magyar Nyelv és Irodalomtudományi Tanszékén. Tanárként és tudományos kutatóként egyaránt példamutató volt. Általános nyelvészetet és magyar fonetikát meg fonológiát tanított, de otthonos volt a dialektológia meg a szótártan kérdéseiben is. Ezekben a nyelvtudományi ágakban fejtette ki egyetemi előadói és tudományos kutatói tevékenységet. Munkáját sok szaktudományi cikk, tanulmány, kiadvány jelzi.

Első dolgozatai szülőfalujuk nyelvjárását vizsgálják (*A mezőfényi tájnyelv hosszú mássalhangzóinak megrövidüléséről:* NyIrK. I [1957], 106—8; *A sváb nyelvi alapréteg hatásáról:* StUBB/Phil. 1958. 155—9; *A mezőfényi földművelés szakszókincse:* MNyj. IX [1963], 165—77; X [1964], 150—66). Anyanyelvjárásának tanulmányozását tulajdonképpen sohasem hagyta abba, sőt a gyűjtést és a feldolgozást kiterjesztette az egész tájegységre. Erről tanúskodnak későbbi tanulmányai is: *Adalékok a nyelvjárási rendszerek területi vonatkozásaihoz* (NyIrK. X [1968], 131—42; *Egy nyelvjárási fonológiai leírás néhány szempontjáról* (NyIrK. XIII [1969], 153—63). Anyanyelvjárása kutatásainak betetőzése volt doktori értekezése, a szakirodalomban nagyra értékelt monográfiája: *A Nagykároly környéki magyar nyelvjárás magánhangzó-rendszere* (Kriterion Könyvkiadó, 1973).

A nyelvjáráskutatói munkából valójában élete végéig jelentős részt vállalt. Gyűjtőtársaival együtt a romániai magyar nyelvjárások több területét is bejárta. Főleg a Felső-Maros mentén, a Nyárádmenten és a Kis-Küküllő vidékén végzett gyűjtést (*Mutatvány a „Felső-Maros menti tájnyelvi atlasz"-ból:* StUBB/Phil. 1963. 105—33; *Mutatvány a Marosvásárhely vidéki tájnyelvi atlaszból.* NyelvTan—1980. 7—34), valamint a szamosháti, érmelléki meg a bihari gyűjtőmunkáját kell említenünk. Mindezek mellett ott a neve egy nyelvelméleti kiadvány szerzői között (*A nyelv világa.* Dacia Könyvkiadó, 1972) és ugyancsak társszerzője egyik igen fontos szótárunknak (*Idegen szavak szótára,* Kriterion Könyvkiadó, 1979). Természetesen részt vett a tudománynépszerűsítő munkában is (pl. *A világ nyelvei.* Korunk, 1970/9. 1357—61).

Sohasem sajnálta a nyári pihenőszabadság feláldozását a kutatómunkáért. Hihetetlen szenvedéllyel és hittel tette azt, amit tennie kellett a felsőoktatás és a tudományos munka fejlesztéséért, kiterjesztéséért. Rövid életé végefelé (csupán 56 évet élt!) a súlyos, hosszú betegségtől gyötörten is dolgozott, hitt a felépülésben, saját erejében. Szilárd hite nélkül talán hamarabb itt hagyott volna bennünket.

Benne a kiváló tanárt, tudományos kutatót vesztettük el, de a nagyon jó kollégát, barátot is.

BALOGH DEZSŐ

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ,
Municipiul Cluj-Napoca, Cd. nr. 135/1989